

**ROČENKA
ŠTÁTNEHO ARCHÍVU
V BRATISLAVE**

POBOČKA ŠAĽA

Zostavovatelia a redaktori::
Štefan Gaučík
Veronika Nováková

© Spoločnosť Petra Pázmánya
© Vera Bácskai, Štefan Gaučík, Tünde Lengyelová, Richard Marsina, Ferenc
Nagy, Veronika Nováková, Veronika Nováková ml., Erzsébet Orvos Szendiné
© Slovak translation: Margita Gálová, Veronika Nováková, Hildegarda Pokreis
ISBN 978-80-969660-5-9

ARCHIVUM SALA ARCHÍVNA ROČENKA III.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa

Šaľa
2007

Správa o činnosti Štátneho archívu v Bratislave, pobočky Šaľa za roky 2005–2006

Roky 2005–2006 v činnosti Štátneho archívu v Bratislave, pobočky Šaľa môžeme hodnotiť vcelku ako úspešné. V oblasti predarchívnej starostlivosti, v oblasti sprístupňovacích prác a oblasti kultúrno-osvetovej sa pracovníkom archívu podarilo zvládnuť nielen plánované úlohy, ale aj neplánovaný nárast určitej agendy.

V skladbe odborných zamestnancov archívu nenastali žiadne výraznejšie zmeny. Archív v uplynulom období pracoval s desiatimi odbornými pracovníkmi. Počet odborných pracovníkov vzhľadom na spádovú oblasť archívu je nízky. Nakoľko nedošlo k nárastu počtu pracovníkov podľa predpokladu uznesenia vlády č. 1201/2003, navýšenie počtu sa odsúva na neurčito. K 31. decembru 2006 odišla do starobného dôchodku Mária Chovancová, radca, ktorá pracovala v archíve od roku 1971. Dňa 19. októbra 2006 po krátkej chorobe zomrel náš kurič-údržbár Jozef Šnýdl, ktorý bol zamestnancom nášho archívu. V jeho osobe náš archív stratil obetavého pracovníka, ktorý bol vždy bez ohľadu na svoj voľný čas ochotný pomôcť. Jeho ochota a vynikajúce osobné a pracovné vlastnosti nám v nasledujúcich rokoch budú chýbať.

Najväčšie problémy pre náš archív predstavovali v uvedenom období nevyhovujúce úložné priestory. V máji 2005 po dlhom očakávaní bola na sídelnom objekte v Šali zahájená II. etapa rekonštrukčných prác. V rámci nej by sa malo obnoviť prízemie a prvé poschodie východného, južného a západného krídla budovy. Rekonštrukčné práce nepokračovali podľa stanoveného pracovného plánu. Kvôli nezodpovednému prístupu dodávateľskej firmy Eurobuilding, a. s., ktorá získala zákazku na základe verejnej súťaže, boli spôsobené rozsiahle škody na budove. V dôsledku premočenia stropných konštrukcií a návalu vody do kancelárskych priestorov v priebehu roka 2006, sa poškodili aj archívne dokumenty. Počas rekonštrukčných prác pracovníci archívu presťahovali archívne dokumenty zo skladov na prízemí a poschodí, z bádateľne a sčasti aj z kancelárií do núdzových priestorov. Napriek viacnásobným sľubom firmy, do konca roka 2006 nenastalo zlepšenie v rozostavanosti budovy, neboli odovzdané do užívania žiadne skladové alebo kancelárske priestory. Celková investícia v rámci II. etapy rekonštrukcie za roky 2005–2006 činí 17 mil. 886 tisíc Sk. Stavebné práce spôsobili problémy aj v prevádzke archívu. Vysoká prašnosť, nekontrolovateľný pohyb stále sa meniacich pracovníkov dodávacej firmy, núdzové napojenie na elektrické siete, sú len zlomkami z problémov, ktoré súvisia so skutočnosťou, že archív nebolo možné premiestniť počas rekonštrukčných prác do iného objektu.

Archív napriek mnohým problémom pokračoval v odbornej práci v každej oblasti. V roku 2005 pre pracovníkov štátneho archívu bolo k dispozícii 2079, v roku 2006 2082 pracovných dní. Na dovolenky, práceneschopnosť a pre iné prekážky v práci bolo čerpaných 421 dní v roku 2005 a 388 dní v roku 2006.

Využívanie pracovných dní podľa jednotlivých kapitol odborných činností

<i>Odborná činnosť</i>	<i>Počet dní (2005)</i>	<i>Počet dní (2006)</i>
Predarchívna starostlivosť	309	199
Evidencia archívneho dedičstva SR	16	8
Ochrana archívnych dokumentov	50	107

Spracúvanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov	412	639
Prístup k archívnym dokumentom (bádateľská a správna agenda)	775	580
Príručná odborná archívna knižnica	36	8
Výskumná, publikačná, kultúrno-osvetová činnosť	198	179
Organizačno-riadiaca a hospodársko-administratívna práca	266	326
Správa registratúry vlastného archívu	17	36

Predarchívna starostlivosť

V oblasti predarchívnej starostlivosti došlo v roku 2005 k mimoriadnemu nárastu agendy. Tento nárast úzko súvisí so zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach, ktorý ukladal všetkým pôvodcom povinnosť predložiť registratúrne poriadky a plány na schválenie príslušným archívom. V roku 2005 náš archív obdržal 814 návrhov na schválenie, v roku 2006 sa tento počet znížil na 226. Čakacie lehoty na schválenie boli veľmi nízke. Pokiaľ neboli k registratúrnym poriadkom vážnejšie pripomienky, archív stíhal vybaviť túto agendu maximálne do dvoch týždňov. V roku 2005 bolo predložených 62 a v roku 2006 79 návrhov na vyradenie registratúrnych záznamov. Táto agenda bola vybavovaná priebežne. Skutočnosť, že archív nedisponuje motorovým vozidlom, je veľkým problémom dostať sa do niektorých lokalít hromadnou dopravou.

Oproti predchádzajúcim rokom sa v roku 2005 výrazne zvýšil počet odborných konzultácií a inštrukcií (560), kým v roku 2006 sa výrazne znížil (40). Zníženie počtu konzultácií je spôsobené skutočnosťou, že pôvodcovia očakávajú ohlásenú zmenu zákona o archívoch a registratúrach. Vzhľadom na to, že termín na odovzdanie opravených registratúrnych poriadkov uplynie k 30. júnu 2007, nevyvíjali v tejto oblasti aktívnejšiu činnosť. Práce predarchívnej starostlivosti majú v blízkej budúcnosti vyústiť do kvalitného dopĺňovania našich archívnych fondov, čomu však bránia doteraz pretrvávajúce priestorové nedostatky. Archív v rokoch 2005–2006 prevzal len 119 bm archívnych dokumentov, ktoré sme uložili v skladoch v Lúči na Ostrove. Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa k 31. decembru 2006 mal v úschove celkom 4760 bm archívnych dokumentov a 675 fondov.

Spracovanie a sprístupňovanie archívnych fondov

Medzi priority archívu patrilo sprístupňovanie archívnych fondov. Podarilo sa ukončiť už rozpracované fondy Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska v Galante a v Šali. K týmto fondom boli vypracované inventáre a registre k zápisniciam. Dôraz sme kládli aj na sprístupňovanie archívnych fondov zo štátnej správy a samosprávy, okrem toho sme venovali pozornosť aj fondom záujmových organizácií živnostníkov, osobným fondom a zbierkam.

Vypracované inventáre v rokoch 2005–2006

Okresný úrad v Šali (1923–1938), 8 zväzkov
Okresný úrad v Šamoríne (1923–1938), I. zväzok, sprístupnené sú úradné knihy a prezidiálne spisy
Hlavnoslúžnovský úrad v Šamoríne (1938–1945)
Miestny národný výbor v Pate (1945–1990)
Notársky úrad v Béši (1896–1945)
Obvodný notársky úrad v Baloni (1887–1945)
Obvodný notársky úrad v Kostolnej Gale (1896–1945)
Okresné živnostenské spoločenstvo v Dunajskej Strede (1920–1949)
Okresné živnostenské spoločenstvo v Galante (1926–1950)
Jozef Sellyei-Miskovics (1901–1942), osobný fond
Zbierka máp a plánov, 19.–20. storočie
Zbierka pohľadníc, 19.–20. storočie

Prístup k archívnym dokumentom

V tejto kategórii rozlišujeme prístup formou štúdia a formou správnej žiadosti. Pokles počtu bádateľov v roku 2006 (57) oproti predošlému roku (107) je odrazom nevhodných podmienok pre štúdium kvôli rekonštrukčným prácam. Hlavným záujmom bádateľov bolo štúdium hospodárskych dejín po roku 1945 a rozličné témy z regionálnych dejín. Naďalej sa vybavuje vysoký počet správnych žiadostí (2005: 1128, 2006: 904). Počty odpisov, výpisov, potvrdení a kópií vyhotovených v rámci tejto agendy sú taktiež pomerne vysoké (2005: 4235, 2006: 5410).

Výskumná, publikačná a kultúrno-osvetová činnosť

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa pokračoval v dlhoročnej tradícii prezentácie a propagácie kultúrneho dedičstva regionálneho charakteru. 22. apríla 2005 sa uskutočnil seminár na tému *Jezuitské kolégium, Peter Pázmány k 400. výročiu zániku jezuitského kolégia v Šali*. Archív dňa 14. septembra 2005 organizoval medzinárodnú konferenciu a výstavu na tému *Každodenný život v mestečkách na Žitnom ostrove a Matúšovej zemi*. Na podujatí sa zúčastnilo okolo 90 záujemcov – archivárov, historikov, muzeológov, učiteľov dejepisu a zástupcov samospráv.

8. septembra 2006 bola uskutočnená medzinárodná konferencia na tému *Kam sa podeli Židia z tohto regiónu*. Ku konferencii sme realizovali výstavu, ktorú si do konca roka 2006 prezrelo vyše tisíc záujemcov. *Deň otvorených dverí* sme organizovali 22. septembra 2005 a 9. septembra 2006. Toto tradičné sobotňajšie podujatie navštevujú záujemci o prácu archívu nielen zo Šale, ale aj zo širšieho regiónu.

Pracovníci nášho archívu sa pravidelne zúčastňujú na vedeckých konferenciách organizovaných na Slovensku, ale aj v zahraničí. Archív často spolupracuje aj s médiami. Články publikované v denníkoch boli zamerané najmä na problémy súvisiace s rekonštrukčnými prácami. Touto problematikou sa zaoberali aj spravodajské relácie. O našich odborných podujatiach (konferencie, výstavy, semináre) boli uverejnené články a odvysielané krátke zostrihy v celoslovenských a regionálnych televíziách.

Samostatné publikácie pracovníkov archívu za roky 2005 a 2006

Redigovaný zborník

GAUČÍK, Š.–NOVÁKOVÁ, V. (ed.): Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 176. s.

GAUCSÍK, I.–NOVÁK, V. (ed.): Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 167. s.

Štúdie v zborníkoch

GAUČÍK, Š.: Peňažné ústavy regionálneho charakteru na Matúšovej zemi (1867–1950) [Regionális jellegű kereskedelmi bankok a Mátyusföldön (1867–1950)] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, s. 221–236.

GAUČÍK, Š.: Integrácia hospodárskych organizácií maďarskej menšiny v Československu [A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja] In: BÁRDI, N.–SIMON, A. (ed.) Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2006, s. 219–237.

NOVÁKOVÁ, V.: Obce na Matúšovej zemi v zrkadle archívnych prameňov [Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, s. 45–61.

NOVÁKOVÁ, V.: Matúšova zem v susedstve Turkov a počas povstania Františka II. Rákócziho [A Mátyusföld a törökök szomszédságában és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idején] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, s. 63–73.

NOVÁKOVÁ, V.: Cechy na Matúšovej zemi [A mátyusföldi céhek] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, s. 163–171.

NOVÁKOVÁ, V.: Dejiny jezuitského kolégia v Šali [A vágsellyei jezsuita kollégium] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, s. 277–281.

NOVÁKOVÁ, V.: Archívny zákon a archívy na Slovensku po roku 2002 [Levéltári törvény és levéltári hálózat alakulása 2002 után] In: BILKEI, I.: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2005. évi vándorgyűlése. Eger, 2005. augusztus 22–24. Magyar Levéltárosok Egyesülete. Budapest 2006, s. 71–81.

NOVÁKOVÁ, V.: Tradičné hospodárenie obcí Neded a Vlčany v zrkadle archívnych prameňov. In: DANTEROVÁ, I. (ed.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosporávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, s. 27–45.

NOVÁKOVÁ, V.: Dokumenty k holokaustu v štátnych archívoch na Slovensku [Holokauszt-dokumentumok a szlovákiai állami levéltárakban] In: CSOMBOR, E.–

TÓTH, É. (ed.): Levéltár és helytörténet. A komáromi levéltáros szakmai nap előadásai, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom 2005, s. 204–210.

NOVÁKOVÁ, V.: Rodina Feketeházy. Osudy jednej rodiny vo svetle politických zmien [A Feketeházy család. Sorsok alakulása a politikai változások tükrében] In: GALAMBOS, S.–KUJBUSNÉ, M. É. (ed.): Szabolcs-szatmár-beregi Évkönyv, 17. Nyíregyháza 2006, s. 437–440.

POKREIS, H.: Príchod Nemcov do Diósegu počas panovania Jozefa II. [A németek betelepítése Diószegre II. József uralkodása idején] In: Háztörténetek, Hausgeschichten, A dunántúli németek kulturális jellemzői, Konferencia Veszprémben 2004. október 14–15., Szerkesztette MÁRKUSNÉ, VÖRÖS H.–MÉSZÁROS V., Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 2006, s. 39–48.

POKREIS, H.: Dejiny priemyselnej výroby v Matúšovej zemi [A gyáripari termelés kialakulása a Mátyusföldön] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II., Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom – Dunaszerdahely 2005, s. 197–219.

POKREIS, H.: Dejiny základného školstva v Matúšovej zemi [Elemi oktatás a Mátyusföldön] In: BUKOVSZKY, L. (ed.): Mátyusföld II., Fórum Kisebbségkutató Intézet Lilium Aurum Könyvkiadó Komárom – Dunaszerdahely 2005, s. 259–276.

POKREIS, H.: Úloha rodiny Kuffnerovcov v industrializácii Sládkovičova a jeho okolia [A Kuffner család szerepe Diószeg és környéke iparosodásában.] In: GALAMBOS, S.–KUJBUSNÉ, M. É. (ed.): Szabolcs-szatmár-beregi Évkönyv, 17. Nyíregyháza 2006, s. 441–448.

Štúdie v periodikách

GAUČÍK, Š.: Hospodárske organizácie maďarskej menšiny v medzivojnovom období [Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei] (1. část) Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, č. 2, s. 27–44.

GAUČÍK, Š.: Hospodárske organizácie maďarskej menšiny v medzivojnovom období [Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei] (2. část) Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, č. 3, s. 26–54. p.

GAUČÍK, Š.: Štúdie Ondreja Sasa o hospodárskych dejinách [Sas Andor gazdaságtörténeti munkái] Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, č. 1, s. 25–38.

Publikované archívne dokumenty

GAUČÍK, Š.: Dokumenty živnostenských spoločenstiev s rokovacím jazykom maďarským (1924–1938) [Magyar ipartársulatok válogatott dokumentumai, 1924–1938] Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, č. 1, s. 149–180.

GAUČÍK, Š.: Neznámy rukopis Ondreja Sasa o dejinách bratislavských Židov [Ismeretlen Sas-kézirat a pozsonyi zsidóság történetéről] Fórum Társadalomtudományi

Szemle, 2005, č. 4, s. 285–286. (Poznámky k štúdiu Andora Sasa: A pozsonyi zsidóság 18. és 19. századi jog- és gazdaságtörténetéhez. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, č. 4, s. 269–284.)

NOVÁKOVÁ, V.: (Bevezetés/Úvod) Somorja–Šamorín 1405–2005. Válogatás Somorja város levéltárának dokumentumaiból. Výber z dokumentov archívneho fondu mesta Šamorín. Redigoval László Végh, Méry Ratio, Šamorín 2005.

Menšie články a správy

GAUČÍK, Š.: Hospodárske otázky maďarskej menšiny [A gazdaságszervezés kérdései kisebbségben] Új Szó, 4. február 2005, príloha Gondolat, č. 3, s. 12–13.

GAUČÍK, Š.: Pamiatka Augustína Fischera-Colbrieho [Fischer-Colbrie Ágoston emlékezete]. Új Szó, 11. november 2005, príloha Gondolat, č. 23, s. 12.

GAUČÍK, Š.: Pozostalosť Ladislava Paxyho v šalianskom archíve [Paxy László hagyatéka a Vágsellyei Levéltárban] Remény, 20. november 2005, č. 47, s. 7.

GAUČÍK, Š.: Plán založenia Inštitútu Augustína Fischera-Colbrieho [A Fischer-Colbrie Ágoston Intézet létrehozásának terve] TÓTH, I. (ed.): A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma 2005. évi Értesítője, Komárom 2005. s. 119–137.

GAUČÍK, Š.: Založenie spolku Honti Sport Club v roku 1903 [A Honti Sport Club megalakulása 1903-ban] Gömörország, 2005. tél, č. 4, s. 44–46.

GAUČÍK, Š.: Úvaha o postavení maďarských katolíkov na Slovensku [Gondolatok a szlovákiai magyar katolikusság szervezettségéről] Regio, 2005, č. 3. Publikované ešte: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, č. 1, s. 197–202.

GAUČÍK, Š.: Konferencia o dejinách mestečiek z Matúšovej zemi a Žitného ostrova [Vágsellyei konferencia a mezővárosokról] Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, č. 1, s. 183–184.

GAUČÍK, Š.: Archívne fondy, zbierky a inventáre v šalianskom archíve [Fondok és gyűjtemények feldolgozása, segédletek készítése a vágsellyei levéltárban] Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, č. 1, s. 177–181.

GAUČÍK, Š.: Konferencia o dejinách mestečiek z Matúšovej zemi a Žitného ostrova [Vágsellyei konferencia a mezővárosokról] Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, č. 1, s. 183–184.

GAUČÍK, Š.: Ústav pamäti národa [A Nemzeti Emlékezet Intézete] Levéltári Szemle, 2006, č. 3, s. 47–49.

GAUČÍK, Š.: Šahy v roku 1919 [Források és emlékezés – Ipolyság 1919-ben] Gömörország, 2006. tél, č. 4, s. 47–49.

NOVÁKOVÁ, V.: Správa o činnosti SSA. Fórum archivárov, 2006, č. 1, s. 3–7.

POKREIS, H.: Židovské školy v Seredi. Vydalo občianske združenie Vodný Hrad v Seredi, 2006 (brožúra)

Recenzie, kritiky, anotácie

NOVÁKOVÁ, V.: [Tóth Krisztina] A Palásthy család levéltára 1256–1847. (Archivum Sala, Archivna ročenka II., Šaľa 2005, s. 168–172.)

NOVÁKOVÁ, V.: 50 rokov Slovenského národného archívu (Archivum Sala Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, s. 159–164.)

POKREIS, H.: Studia historica Tyrnaviensia III. k životnému jubileu Dr.H.C. Univ.Prof. PhDr. Richarda Marsinu, Dr.Sc. (Archivum Sala Levéltári Évkönyv II. GAUCSÍK, I.–NOVÁK, V. (ed.), Vágsellye 2005. s. 146–158.)

Ostatné články a rukopisy na publikáciu

GÁLOVÁ, M.: Vývin obecnej samosprávy vo Veľkej Mači v druhej polovici 19. storočia [A községi önkormányzat alakulása Nagymácsédon a 19. század második felében] Nagymácsédi Közlöny, 2005, č. 1, s. 8.

GÁLOVÁ, M.: Nové knihy (spomienka na stretnutie so spisovateľom) [Új könyvek (emlékezés egy író-olvasó találkozárra)] Nagymácsédi Közlöny, 2005, č. 4, s. 10.

GAUČÍK, Š.: Príspevok k výskumu mestského hospodárenia Šamorína. In: GAUČÍK, Š.–NOVÁKOVÁ, V. (ed.): Archivum Sala, Archivna ročenka III., Šaľa 2007 (pred publikáciou v r. 2007)

GAUČÍK, Š.: Adalékok Somorja városi gazdálkodásának vizsgálatához. In: GAUCSÍK, I.–NOVÁK, V. (ed.): Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007 (pred publikáciou v r. 2007)

GAUČÍK, Š.: Peňažné ústavy Galanty medzi rokmi 1873 a 1945 (pred publikáciou v r. 2007)

GAUČÍK, Š.: Galánta pénzügyei 1873 és 1945 között (pred publikáciou v r. 2007)

GAUČÍK, Š.: Postavenie farských archívov katolíckej cirkvi na Južnom Slovensku [Helyzetkép a szlovákiai magyar katolikus levéltárakról a kulturális intézményépítés tükrében] (pred publikáciou)

GAUČÍK, Š.: Národnostné vzťahy v živnostníctve na Slovensku v medzivojnovom období (pred publikáciou v r. 2007)

NOVÁKOVÁ, V.: Dejiny jezuitského kolégia v Šali (samostatná skladačka pripravená ku konferencii)

NOVÁKOVÁ, V.: Vývoj mestečiek v okresoch Galanta, Dunajská Streda a Šaľa (Archivum Sala, Archivna ročenka III., Šaľa 2007)

NOVÁKOVÁ, V.: (Recenzia) Heraldický register SR 1–4. (Archivum Sala, Archivna ročenka III., Šaľa 2007)

NOVÁKOVÁ, V.: Neznáme pramene k povstaniu Františka Rákociho II. (pred publikáciou v zborníku z medzinárodnej konferencie v Košiciach)

NOVÁKOVÁ, V.: Niekoľko postrehov k vývoju pečatí v okresoch Šaľa a Galanta (pred publikáciou v zborníku zo sympózia k sigilografii v Martine)

NOVÁKOVÁ, V.: Privilegované postavenie Holíc a ich okolia (pred publikáciou v zborníku Hajdú-Biharského župného archívu)

NOVÁKOVÁ, V.: Kam sa podeli Židia z tohto regiónu (osobitná skladačka k výstave)

POKREIS, H.: (Recenzia) Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti. (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007)

Odborné preklady v rokoch 2005, 2006 a 2007

GÁLOVÁ, M.: [Márkusné Vörös Hajnalka] Proces s galejníkmi z r. 1674 v spisoch Vesprímskej kapituly (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, s. 65–72.)

GÁLOVÁ, M.: [Szendiné Orvos Erzsébet] Výkon súdnej právomoci v Debrecíne v 16. storočí (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, s. 73–82.)

GÁLOVÁ, M.: [Bácskai Vera] Každodenný život v biskupskom mestečku Szombathely v 18. storočí (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

GÁLOVÁ, M.: [Szendiné Orvos Erzsébet] Mesto Debrecín na konci 17. storočia (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

GAUČÍK, Š.: [Lengyelová Tünde] Nyitra és Pozsony megye boszorkányperei a 16–18. században (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, s. 31–51.)

GAUČÍK, Š.: [Bernátová Viera] Rakovszky Borbála élete (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, s. 93–103.)

GAUČÍK, Š.: [Vrabcová Eva] A szeredi zsidó munkatábor (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, s. 120–133.)

GAUČÍK, Š.: [Marsina Richard] A középkori városok fejlődése (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007)

GAUČÍK, Š.: [Lengyel Tünde] Mindennapi kenyerünk (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007)

NOVÁKOVÁ, V.: [Almási Tibor] Anjou-kori oklevéltár. (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387) (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, s. 159–167.)

NOVÁKOVÁ, V.: [Szögi] Výsledky výskumu peregrinácie v maďarskom dejepisectve (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

POKREIS, H.: [Kujbusné Mecsei Éva] Práva žien v mestečku Nyíregyháza v zrkadle testamentov (Archivum Šaľa, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, s. 95–109.)

POKREIS, H.: [Nagy Endre] Prírodné podmienky a využívanie chotára v obciach Neded a Vlčany (In: DANTEROVÁ, I. (ed.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, s. 27–52.)

POKREIS, H.: [Angyal Béla] Chov hopsodárskych zvierat v obciach Neded a Vlčany (DANTEROVÁ, I. (ed.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, s. 77–90.)

POKREIS, H.: [Molnár Benő] Výmena produktov v obciach Neded a Vlčany (DANTEROVÁ, I. (ed.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, s. 169–178.)

POKREIS, H.: [Nagy Ferenc] Výkon samosprávneho súdnictva obce Szentmihály v 19. storočí (Archivum Šaľa, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Ochrana archívnych dokumentov

V rámci tejto činnosti sme sa venovali najmä premiestňovaniu archívnych dokumentov zo skladov v dôsledku rekonštrukčných prác. Prestťahovanie archívnych dokumentov sme museli uskutočniť aj za cenu, že sa dostali do horších podmienok. Tejto práci predchádzalo v niektorých prípadoch očistenie archívnych dokumentov a ich uloženie do archívnych škatúl. V priebehu dvoch rokov sme premiestnili vyše 1800 bm archívnych dokumentov. Skladové priestory sme pravidelne vetrali, ale počas rekonštrukčných prác sme kvôli vysokej prašnosti museli túto činnosť často obmedzovať.

Odborné knihovnícke práce

Odborná správa knižnice nemohla patriť medzi prioritné úlohy archívu. Knižnica kvôli rekonštrukcii budovy musela byť prestťahovaná do provizórnych a nevhodných prízemných priestorov (chodby, sklady, pivnica). Pre obmedzené rozpočtové možnosti archívu do knižničného fondu pribudlo v roku 2005 len 71 zväzkov a v roku 2006 144 zväzkov. Celkové náklady na knižnicu v roku 2006 činili 1737,- Sk. Nové prírastky pribudli väčšinou vďaka darom od našich partnerských archívov, najmä z Maďarska.

Organizačno-riadiaca a hospodársko-administratívna práca

Každodenný chod archívu si vyžaduje množstvo organizačnej práce. Agenda súvisiaca s rekonštrukciou budovy, najmä rôzne rokovania a kontrolné dni sú časovo náročné a preto na vykazované práce sme potrebovali zvýšený počet dní nielen v roku 2005, ale aj v roku 2006. Vo vybavovaní hospodárskej agendy nenastali žiadne zmeny. Keďže archív nemá vlastného hospodárskeho pracovníka, túto činnosť vykonáva na úkor odborných prác. Súčasťou organizačno-riadiacej práce je aj vzdelávanie pracovníkov. Na zvýšenie odbornosti, ako aj na povinné školenia (BOZP, PO) bolo čerpaných do 40 pracovných dní.

Záver

Zdlhavá a neefektívna rekonštrukcia budovy a v rámci nej často chaotický postup prác a nezodpovedný prístup zo strany dodávateľa stavby spôsobili nielen zbytočné problémy s ochranou archívnych dokumentov, ale aj značnou mierou sťažili podmienky pre výkon odborných prác. Bádatelia a stránky, ktoré nás navštívili, často sami vyjadrovali prekvapenie, že archív vôbec v takých podmienkach, v akých je, vykonáva všetky činnosti vrátane bádateľskej agendy. V zmysle nášho hesla *Ad usum publicum* je našou snahou aj v sťažených podmienkach dosiahnuť úspechy aj prostredníctvom našich odborných podujatí, ako aj spracúvaním a prezentovaním archívnych fondov regiónov. Napriek našej snahe nemôžeme vyhovieť požiadavkám jednotlivých pôvodcov, ktorí by mali právo po vyrad'ovacom konaní odovzdať do nášho archívu archívne dokumenty na trvalú úschovu. Žiaľ, pre nedostatok priestorov archívne dokumenty z regiónu sme už takmer desaťročia sústreďovali len obmedzene v Šali. V posledných dvoch rokoch sme mohli len výnimočne prevziať archívne fondy do nášho skladu v Lúči na Ostrove.

Dúfame, že problémy okolo rekonštrukcie sídelnej budovy, ktorá bola zahájená v roku 2005 a jej ukončenie je plánované na 31. október 2007, budú v najbližšej budúcnosti odstránené a našu prácu budeme môcť vykonávať v plnom rozsahu už v zrekonštruovanom objekte, ktorý by mal byť aj architektonickým skvostom nášho regiónu.

Veronika Nováková
riaditeľka

Príspevky z konferencie

**Každodenný život v mestečkách Žitného ostrova
a Matúšovej zemi**

(14. septembra 2005, Šaľa)

Vývoj miest v stredoveku

Mestá, chápané ako väčšie sídliskové aglomerácie, hospodárske, politické, kultúrne alebo cirkevné centrá jestvovali vo všetkých časoch, keď príslušná spoločnosť dosiahla určitý stupeň politického, sociálneho a hospodárskeho vývoja. Výsadné mestá, teda mestá, ktorých obyvatelia mali udelenými výsadami zvýhodnené svoje právne a hospodárske a tým vlastne aj sociálne postavenie, vznikali len od určitého konkrétného času a v konkrétnych geografických oblastiach. V strednej Európe aj v jej východnej časti, vrátane stredovekého Uhorského kráľovstva, ktorého súčasťou bolo aj územie dnešného Slovenska, došlo k reforme miest v 13. storočí, keď postupne staré mestské aglomerácie boli vystriedané mestami s udelenými výsadami, pričom došlo aj k vzniku mnohých nových miest.¹ Prirodzene to súviselo aj so zahusťovaním osídlenia, zvyšovaním celkového počtu obyvateľov, zdokonaľovaním techniky obrábania pôdy, špecializáciou remesiel, čo všetko spolu viedlo k rozširovaniu výmeny vyprodukovaných tovarov, vznikaniu stále väčšieho počtu trhov a výslednému smerovaniu od naturálneho k trhovému či peňažnému hospodárstvu.

S výsadnými mestami sa už v 12. storočí stretávame v nemeckej jazykovej oblasti² na západe, kde sa zväčša takýmito výsadnými mestami stali významné sídliskové aglomerácie, sídelné biskupské mestá, ktoré svoje jestvovanie neraz odvodzovali až od antických čias. Postupne aj s nemeckými osadníkmi sa systém výsadných miest začal presadzovať aj vo východnej časti strednej Európy, okrem Uhorského kráľovstva, stručne povedané aj v Čechách, na Morave a v Poľsku³, ako aj v dnešných baltických republikách. Pri uvažovaní o vzniku miest s výsadami historici v strednej Európe nemali zhodné názory na príčiny a vznik výsadných miest. Najmä v poľskej historiografii sa vyskytovali názory, že u nich vznik výsadných miest bol výlučne dôsledkom a výsledkom domáceho vývoja, že aj ich mestské právo je jeho dôsledkom. Tieto názory sa postupne prevažnou väčšinou historikov začali pokladať za neprimerané a takmer všetci historici miest vo východnej (nenemeckej) časti strednej Európy, vrátane poľských, uznávajú, že výsadné mestá u nich nie sú prirodzeným výsledkom len domáceho spoločenského vývoja, ale že k ich vzniku prispelo nemecké právo, donesené nemeckými osadníkmi.⁴ Na druhej strane je ale zrejmé, že k jeho recipovaniu mohlo dôjsť až vtedy, keď príslušná krajina vlastným vývojom dosiahla

¹ Porovnaj FÜGEDI, E.: Városi privilégiumok. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1961, č. 4, s. 17–107. Tenže: Die Entstehung des Städtewesens in Ungarn Alba Regina, Annales Musei Stephani regis, 1969, č. 10, s. 101–118. MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. Historický časopis, 1973, č. 21, s. 337–367. Tenže: Pour l'histoire des villes en Slovaquie au Moyen age. Studia historica slovac, 1975, č. 8, s. 21–72.

² ENNEN, E.: Die europäische Stadt des Mittelalters. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1972.

³ KEJŘ, J.: Vznik městského zřízení v českých zemích. Karolinum, Praha 1998. Porovnaj k tomu HOFFMANN, F.: Ke vzniku městského zřízení v českých zemích. Český časopis historický, 1998, č. 97, s. 589–602. WEDZKI, A.: Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku. Państw. Wyd. Nauk., Warszawa 1974. MARSINA, R.: Reforma stredovekých miest v Uhorsku. Historický časopis, 1983, č. 31, s. 164–180.

⁴ Porovnaj WEDZKI, A.: c. d., s. 42, 94.

primeranú hospodársku úroveň, ku ktorej ďalšiemu zveľadeniu potom prispeli aj obyvatelia výsadných miest.

Všetky spomínané východostredoeurópske krajiny prijali inštitút výsadných miest približne v tom istom čase, v 13. storočí, pričom rozdiely, ak boli, pohybovali sa len v rámci dvoch-troch desaťročí. Treba ale povedať, že v stredovekom Uhorskom kráľovstve bola azda situácia najkomplikovanejšia. Niektorí maďarskí historici nadhadzovali otázku kontinuity stredovekých miest v Zadunajsku s mestami v niekdajšej rímskej provincii Panónii.⁵ V druhej polovici 20. storočia sa však tieto názory začali definitívne pokladať za neprimarené, pretože skutočná kontinuita, neprerušenosť vývoja tu nemohla jestvovať. Ďalším zaujímavým problémom je otázka starobylosti dalmátskych miest; výsady pre ich komunity sa zachovali už od čias kráľa Kolomana.⁶ Ani tu však nemožno hovoriť o dosiahnutí tohto stupňa v rámci domáceho vývoja, ale skôr ide o vplyv z benátskej oblasti; veď Benátky sa usilovali o ovládnutie tohto priestoru ešte aj v neskorom stredoveku. Vývoj v dalmátskych mestách možno trochu ovplyvnil začiatok vývoja miest s výsadami v tzv. panónskom Chorvátsku.

Celkove možno usudzovať, že kontinuitné, neprerušené vznikanie miest s výsadami v Uhorskom kráľovstve začalo až za kráľa Bela IV. Za prvé vzorové výsady, hoc aj sa v plnom znení nezachovali, sa pokladajú stoličnobelehradské výsady z roku 1237.⁷ Najstaršia dodnes v origináli zachovaná mestská privilegiálna listina v celom Uhorskom kráľovstve sa zachovala pre Trnavu a je z roku 1238.⁸ Počet udeľovaných výsadných listín pre mestá sa podstatne zvýšil po tatárskom vpáde 1241–1242, keď zrejme do demograficky zdevastovaného Uhorského kráľovstva prišlo väčšie množstvo cudzích hostí, ktorí sa stali prinajmenej vedúcou vrstvou v nových výsadných mestách. Niekedy sa príchod týchto hostí dával do súvisu s tzv. *Drang nach Osten*, čo však nezodpovedá skutočnosti a je moderným politickým pohľadom na vtedajšiu situáciu. Všetci títo hostia prišli na pozvanie uhorských kráľov, ktorí im udelili právne a hospodárske výsady.⁹ Napokon najstaršia vrstva hostí v mestách Uhorského kráľovstva nebola nemeckého, ale románskeho pôvodu a až po tatárskom vpáde úplne prevládli hostia nemeckého pôvodu. Pozoruhodné je, že právne výsady, ktoré hostia dostali od uhorských kráľov, zaistovali im samostatnejšie výsadné postavenie, než ho mali vo svojej vlasti.

Systém výsad miest sa vyvinul už v 13. storočí. V rámci právnych výsad išlo o slobodnú voľbu predstavenstva mesta a o súdnu autonómiu, pretože prvostupňovým sudcom všetkých obyvateľov mesta bol ich vlastný mestský sudca, richtár. Treba však zdôrazniť, a nie vždy sa to dostatočne robí, že mešťanmi zvolený richtár mal byť predložený panovníkovi na schválenie (hoci sa to výslovne spomína len v malej časti

⁵ PLEIDELL, A.: A magyar várostörténet első fejezete. Századok, 1934, č. 68, s. 1–44.

⁶ GYÖRFFY, Gy.: A XII. századi dalmáciai városprivilegiumok kritikájához. Történelmi Szemle, 1967, č. 1, s. 46–56. Štúdia vyšla aj po chorvátsky: O kritici dalmatinskih privilegia 12. stoljéča. In: Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavske Akademije, Zagreb, 1969, č. 6, s. 97–108.

⁷ FEJÉR, G. (ed.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. IV/1, Budae 1829, s. 73–74. Porovnaj k tomu aj FÜGEDI, E.: Der Stadtplan von Stuhlweisenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. Acta historica Academia scientiarum Hungaricae, 1969, č. 15, s. 103–136.

⁸ HÚŠČAVA, A.: Najstaršie výsady mesta Trnavy. Mesto Trnava, Trnava 1939.

⁹ FÜGEDI, E.: Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland. In: SCHLESINGER, W. (ed.): Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als problem der europäischen Geschichte. Thorbecke, Sigmaringen, 1974, s. 471–507.

mestských privilégií). Platilo to všade a mešťania pri volení svojho richtára iste zvažovali jeho akceptovateľnosť panovníkom (hoc aj vieme, že prví richtári miest neraz vykonávali svoju funkciu pomerne dlho). Významnou výsadou bolo aj právo voľby mestského farára, s ktorým zas musel súhlasiť diecézny biskup (neskôr u všetkých exemptných miest ostrihomský arcibiskup). K základným hospodárskym výsadám patrili nielen presne vytypované povinnosti voči zemepánovi, či už ním bol kráľ, cirkevný alebo svetský feudál, ale aj lokálne alebo celokrajinské oslobodenie od platenia kráľovských mýt. Hospodárskeho charakteru boli aj rozličné práva (rybačka, užívanie lesov, kameňolomov, atď.). Častou, ale vždy len dočasnou hospodárskou výsadou bývalo oslobodenie od platenia pohraničného cla.¹⁰

Prvé mestá s výsadami vznikali na kráľovskej pôde, no už čoskoro po tatárskom vpáde začali vznikať aj mestá na nekráľovskej pôde.¹¹ Pôvodne v 13. storočí sa mestá a udeľované im výsady nejavia tak odstupňované, diferencované, ako to bolo v 14. a najmä od 15. storočia. Celkove možno povedať, že všetky stredoveké významné mestá s výsadami v Uhorskom kráľovstve vznikali do prvej tretiny 14. storočia, teda približne za prvých 100 rokov systematického udeľovania výsad mestám.¹² V 14. a 15. storočí dostalo výsady množstvo lokalít, z ktorých sa väčšina nikdy nestala skutočnými, slobodnými mestami. V 14. storočí sa už jasne začína črtiť rozdielnosť postavenia miest a ich obyvateľov na kráľovskej a nekráľovskej pôde. Všetky významnejšie mestá boli kráľovskými mestami, teda mestami na kráľovskej pôde. Keď sa v druhej polovici 14. storočia vytvorila skupina siedmich miest prvej kategórie, ktoré sa začali volať tavernikálnymi mestami (Budín, Košice, Bratislava, Trnava, Šopron, Prešov a Bardejov), všetko to boli kráľovské mestá. Ak sa mestá, ktoré boli pôvodne na kráľovskej pôde, stali mestami cirkevných alebo svetských feudálov, spravidla upadli; výrečný príklad toho je napr. Nitra, ktorá, keď sa stala zemepanským mestom cirkevného feudála, upadla a počas celého obdobia feudalizmu sa jej nepodarilo stať sa (z právneho hľadiska) mestom prvej kategórie.¹³ Tiež do prvej kategórie patrili tzv. mestá personálske, ktorých odvolacou inštanciou bol súd kráľovského personála; patrili medzi ne napr. Ostrihom a Levoča.

Osobitnú skupinu miest tvorili slobodné kráľovské banské mestá, ktoré možno tiež pokladať za mestá právne prvej kategórie, a boli najmä na Slovensku a v Sedmohradsku.¹⁴ Už v 14. storočí vznikol Zväz stredoslovenských (alsó-magyarországi) banských miest, z ktorých najvýznamnejší zástoj mali Banská Štiavnica, Kremnica a Banská Bystrica, menšími hoci právne na rovnakej úrovni stojacimi boli Nová Baňa, Pukanec a Ľubietová, v určitom období sa za samostatné mesto pokladala aj Banská Belá. Týmto mestám sa podarilo udržať si svoje právne slobodné postavenie. Mestám, ktoré sa v roku 1487 združili do Zväzu hornouhorských banských miest na čele s Gelnicou (Smolník, Rožňava, Spišská Nová Ves a Jasov, ako aj Rudabánya

¹⁰ MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. c. d., s. 355.

¹¹ Svätý Kríž nad Hronom (dnes Žiar) ako arcibiskupské mesto dostal výsadnú listinu 4. februára 1246. MARSINA, R. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. II. zväzok, Obzor, Bratislava 1987, s. 151, č. 219. (ďalej CDSI) jasovský prepošť Albert udelil údajne obyvateľom Jasova výsady už v roku 1243, no listina je falošná (vznikla o niečo neskôr). CDSI, II. zväzok, s. 96, č. 145⁺⁺

¹² MARSINA, R.: O kategóriách a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia. Folia historica Bohemica, 1986, č. 10, s. 53–57.

¹³ FOJTÍK, J. (ed.): Nitra, Obzor, Bratislava 1977, s. 36.

¹⁴ RATKOŠ, P.: Vznik a zčiatky banských miest na Slovensku. Historické štúdie, 1974, č. 19, s. 33–58.

a Telkibánya) sa nepodarilo udržať si trvalo svoje slobodné postavenie. Hlavnou úlohou týchto zväzov bolo zjednotiť právne rozhodovania. Začiatky východoslovenského zväzu miest (Košice, Levoča, Prešov, Bardejov, Sabinov) siahajú do roku 1412.

Diferenciácia miest sa postupne v priebehu 14. storočia začína prejavovať aj v ich označovaní. Kým v 13. storočí ešte sa mohlo zamieňať označenie *villa* a *civitas*, v 14. storočí sa takmer paušálne používa označenie *civitas* pre všetky lokality, ktoré majú istý druh mestských výsad, označenie *oppidum* je zriedkavé.¹⁵ Až od konca 14. storočia, za vlády Žigmunda Luxemburského sa s ním začíname častejšie stretávať, a tu ho už treba pokladať za diferenciálneho ukazovateľa, označujúceho mesto právne nie prvej kategórie. Významným diferenciálnym činiteľom sa od polovice 14. storočia stala aj okolnosť, či mesto je obohnané hradbami alebo nie. Vychádzalo sa pritom zo zákona z roku 1351, ktorý predpisoval, že (skutočné) mesto má mať vlastné hradby, čiže tento zákon mestá jednoznačne pokladal za súčasť systému obrany krajiny.¹⁶

Z 13. storočia nie sú známe doklady na to, že by mestá boli politickým činiteľom v Uhorskom kráľovstve tak, že by boli zohrávali významnejšiu úlohu v bojoch o politickú moc. Za prvý, ale ojedinelý doklad takéhoto správania sa miest a ich obyvateľov možno pokladať vystúpenie Košíc proti Omodejovcom začiatkom 14. storočia.¹⁷ O sto rokov neskôr sa pokúsil Žigmund Luxemburský urobiť z miest svojich spojencov proti revoltujúcej šľachte. V apríli 1405 zvolal do Budína zhromaždenie zástupcov kráľovských miest (miest na kráľovskej pôde), z ktorých mal úmysel vytvoriť kráľovský mestský stav. Postavenie miest bolo definované v tzv. malom dekréte z 15. apríla 1405.¹⁸ V súvislosti s týmto dátumom sa zachovali mandáty pre viaceré mestá, aby si vybudovali alebo dobudovali svoje hradby. Celkovo ale možno povedať, že zámery Žigmunda či jeho radcov (Marek z Nürnbergu) tých čias sa vôbec nerealizovali, ba nastal opačný vývoj, než chcel navodiť spomínaný malý dekrét. Súviselo to s politickými ťažkosťami, ktorým bol Žigmund vystavený pod vplyvom dlhoročných bojov s husitmi.¹⁹ Aby si v tejto ťažkej situácii udržal šľachtu a získal prívržencov pre svoju stranu, veľké množstvo dovtedy kráľovských domén zálohoval, potom daroval šľachticom, čiže množstvo dovtedy kráľovských miest sa dostalo postupne natrvalo do moci, najmä svetských zemepánov, ktorí v mestách videli najmä výnosný zdroj príjmov.

V priebehu 15. storočia sa diferenciácia medzi (slobodnými) kráľovskými mestami a zemepanskými mestami ešte viac prehĺbila. Mnohí zemepáni, ktorí sa stali držiteľmi bývalých kráľovských miest, neraz nerešpektovali predtým, hoc aj panovníkmi udelené výsady, na čo jestvuje množstvo priamych písomných dokladov.²⁰ Ak sa tu doteraz hovorilo len o kráľovských a zemepanských mestách, treba sa zmieniť aj o tzv. poddanských mestách, lebo občas sa stretávame aj s týmto označením. Ak za mesto pokladáme len takú lokalitu, ktorej obyvatelia majú určité výsadné právne a hospodárske postavenie, potom v označení „poddanské“ mesto je

¹⁵ MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia, c. d., s. 351–352, 361–362.

¹⁶ Je to v VI. článku zákona kráľa Ľudovíta I. z roku 1351. MARCZALI, H. (ed.): *Enchiridion fontium historiae Hungarorum*. Athenaeum, Budapešť 1901, s. 219.

¹⁷ KRISTÓ, Gy.: *A rozgonyi csata*. Akadémiai Kiadó, Budapešť 1978.

¹⁸ BARTL, J. a kol.: *Prvý cisár na uhorskom tróne. Prameny k dejinám Slovenska a Slovákov*. V. zväzok, Literárne informačné centrum, Bratislava 2001, s. 127–135.

¹⁹ MÁLYUSZ, E.: *Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismundus in Ungarn*. Akadémiai Kiadó, Budapešť 1960, s. 16–17.

²⁰ MARSINA, R.: *Feudálne pozemkové vlastníctvo miest v stredoveku*. Liptov, 1985, č. 8, s. 13–25.

nesprávny prívlastok. Podstata postavenia mešťana (host'a) a poddaného je totiž nielen v jeho vzťahu k svojmu zemepánovi (ktorým u kráľovských miest je kráľ), ale aj v jeho právnom vzťahu k nehnuteľnému majetku a spôsobu nakladenia s ním. Poddaný má pôdu len prepožičanú od svojho zemepána; nemôže s ňou slobodne nakladať.²¹ Vzťah mešťana (obyvateľa mesta s výsadami) k nehnuteľnému majetku bol iný: (skutočný, slobodný) mešťan mohol svoj majetok podľa svojho uváženia scudzovať a testovať, odkazovať prirodzeným alebo určeným dedičom (pred svojou vlastnou mestskou vrchnosťou).²² Preto za „poddanské“ mestá (hoci v tomto spojení je vnútorné protirečenie) možno pokladať iba také trhové miesta (vo vtedajšej úradnej latinskej terminológii: *oppidum*), ktoré nedostali výsady od panovníkov, ale len od svojich zemepánov, ktorí im ich mohli kedykoľvek odňať, podľa vlastného uváženia. Ak aj sa usiluje zemepán alebo jeho úradníci nerešpektovať (prípadne až anulovať) predtým udelené panovnícke výsady, neznamená to, že ide o „poddanské mestečko, ale len to, že príslušný zemepán alebo jeho úradníci nerešpektujú vtedajšie platné (feudálne) právo a tým chcú dosiahnuť vždy v prvom rade materiálne výhody. Kráľovskú výsadu mohol odňať len ten, kto ju udelil, alebo jeho právny nástupca a uplatnenie kráľovskej výsady bolo právne možno vyžadovať aj po stáročiach, aj po prípadnom prerušení jej faktického užívania. Hoc aj tu uvedené konštatovania sú správne, jednoznačne treba povedať, že v 15. storočí sa mnohé mestá s výsadami dostali do veľmi podriadeného postavenia k svojim zemepánom. Príznakom nesvojprávnosti býva aj to, ak zemepán nedovolí svojim „poddaným mešťanom“ dať si potvrdiť u panovníka staršie výsady (čo predtým pravidelne robili), ale usiluje sa ako sprostredkovateľ vystupovať sám.

V 15. storočí, najmä na východnom Slovensku, v časoch bojov s husitmi, ale najmä bratříkmi, mestá zdanlivo zohrávali významnú politickú a vojenskú úlohu.²³ K tomu ale treba poznamenať, že zo strany miest ani nešlo tak o zasahovanie do krajinskej politiky ako o obhajovanie vlastných záujmov, ktoré boli bratříkmi narúšané, poškodzované. Mestám v Uhorskom kráľovstve sa ani do konca stredoveku (dodajme, že ani potom neskôr v novoveku) nepodarilo dosiahnuť charakter štvrtého stavu v kráľovstve, ktorý by bolo treba v politických zápasoch pravidelne zohľadňovať.²⁴ Do konca stredoveku boli pre uhorských panovníkov mestá len zdrojom výnosných príjmov, ktoré v určitých obdobiach bývali spravidla vyššie, než bola základná dohodnutá (povinná) suma, pretože sa pravidelne vyskytovali aj pôžičky, ktoré sa potom stali nenávratnými.

Na konci 15. a začiatkom 16. storočia, v období tzv. feudálnej anarchie vyvrcholilo nerešpektovanie starých výsad malých miest ich (novými) zemepánmi, ba šľachtický zákonník Tripartitum z roku 1514 za skutočné mestá a skutočne výsadných mešťanov uznával iba obyvateľov slobodných kráľovských miest, ktoré sa v tých časoch osobitne vytypovávali aj v niektorých zákonoch a obyvateľov všetkých ostatných (zväčša menších) miest vyhlásil za príslušníkov

²¹ Porovnaj LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Nákladom Právnickej jednoty, Bratislava 1946, s. 181.

²² Porovnaj materiál zo sympózia Sekcie pre dejiny miest SHS, uverejnený v zborníku Liptov.

²³ Najmä na Spiši a východnom Slovensku. Porovnaj ŠPIRKO, J.: Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša. Spišský dejepisný spolok, Levoča 1937.

²⁴ Všetky mestá, ktorých zástupcovia bývali od čias kráľa Žigmunda Luxemburského pozývaní na krajinský snem mali pri hlasovaní spolu jeden hlas, čo nemohlo zavážiť.

jednotného poddanského stavu, ktorí boli pripútaní k hrude, k prepožičaným pozemkom, na ktorých robotovali, čo fakticky nebolo realitou, lebo napr. na Slovensku väčšina obyvateľov mestečiek nevlastnila pôdu, boli remeselníkmi alebo nádenníkmi.

Tento postoj, nie kráľa, ale šľachty k mestám súvisel ak s tým, že obyvatelia miest tvorili v celom kráľovstve len veľmi malé percento obyvateľstva. V celom Uhorskom kráľovstve nebolo v stredoveku ani jedno skutočne veľké mesto z európskeho hľadiska. Na konci stredoveku najväčším mestom bol iste Budín, ktorý (podľa európskej historickej veľkostnej klasifikácie) so svojimi asi 10.000 obyvateľmi patril (z európskeho hľadiska) medzi stredné mestá, rovnako aj Košice a Bratislava, s vyše 5000 obyvateľmi. K menším stredným mestám (2000–5000) na Slovensku patrili vtedy Banská Štiavnica, Levoča, Trnava, Bardejov, Banská Bystrica, Prešov, možno aj Kremnica a Kežmarok. Ostatné mestá na Slovensku patrili do kategórie malých miest (do 2000 obyvateľov) a prevažná väčšina mestečiek nedosahovala ani počtu 1000 obyvateľov, mnohé ani 500. Celkove v Uhorskom kráľovstve obyvateľstvo slobodných kráľovských miest tvorilo len 2–3% z celkového počtu obyvateľstva; na Slovensku to bolo azda okolo 4%, pretože dnešné Slovensko, ako pohraničná oblasť Uhorského kráľovstva voči Česku a Poľsku, ale aj oblasť s veľkým bohatstvom šľachetných aj ťžitkových rúd, bolo najurbanizovanejšou časťou stredovekého Uhorského kráľovstva.²⁶

Napokon treba povedať, že mestá zohrali významnú úlohu aj pri rozširovaní a prehlbovaní vzdelanosti. U niektorých väčších miest už z prelomu 13.-14. storočia sú doklady na mestské školy, ktorých počet potom v 14. storočí postupne narastal a v 15. storočí podstatne vzrástol.²⁷ Súviselo to s tým, že prinajmenej časť obyvateľov miest potrebovala na primerané vykonávanie svojho povolania znalosť počtovania, čítania a písania. Rovnako mestá boli prostredím, v ktorom, financované mešťanmi samými, vznikali honosné architektonické stavby, nielen meštianske domy, ale prevažná väčšina napr. honosných gotických cirkevných stavieb postavená za peniaze ich obyvateľov. Rovnako v mestách vznikla väčšina najvýznamnejších gotických umeleckých pamiatok, z ktorých mnohé sú významnými umeleckými skvostami aj z európskeho hľadiska.²⁸ Napokon aj recepcia a tým obnovený vplyv rímskeho práva prebiehal tiež v mestskom prostredí.²⁹

²⁶ Porovnaj poznámku 12.

²⁷ Starostlivosť mesta Bratislavy o školu vyplýva už z dohody bratislavského prepošta Serafína a kapituly a bratislavského richtára Hertlina a prísazných z 9. marca 1302. SEDLÁK, V. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I. zväzok, Veda, Bratislava 1980, s. 69, č. 97.

²⁸ Dokladom toho sú dodnes stojace honosné kostoly v mnohých slovenských mestách, ako napr. aj dielo majstra Pavla z Levoče.

²⁹ REBRO, K.: *Summa legum Raimundi v mestskom práve na Slovensku*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica, 1964, č. 15, s. 155–170.

Každodenný život v biskupskom mestečku Szombathely v 18. storočí

O každodennom živote mestečiek v rannom stredoveku sa zachovalo málo údajov. Dokonca aj v tých mestách, kde sa zachoval archív, v zápisniciach rady a v spisoch sú podchytené väčšinou len mimoriadne alebo slávnostné udalosti, alebo konflikty medzi mestom a jeho zemepánom alebo medzi obyvateľmi mesta navzájom. Každodenný život plynul poľnohospodárstvom, vinohradníctvom a chovom dobytka, remeselníci vo svojich dielňach vyrábali svoje výrobky alebo ich nosili na trh, a obchodníci v obchodoch čakali na zákazníkov, alebo si práve zaobstarávali tovar vo vzdialenejších mestách. O tom však, čo robili cez sviatky okrem účasti na svätých omšiach, alebo v zimnom období, keď nebolo práce na poliach, sa zachovali nanajvýš len útržkovité údaje, nepriame správy. Naše doterajšie poznatky nám poskytujú len oporné body k načrtnutiu rámca každodenného života, jeho verejnej a súkromnej sféry. Vo svojej práci som hľadala odpoveď na otázku, do akej miery a akým časovým posunom ovplyvnil rozvoj trhovníctva, remeselníctva a obchodu a rozširovanie správnych kompetencií samotný mestotvorný proces verejného a súkromného života jedného osídlenia - ktoré malo na začiatku 18. storočia ešte dedinský charakter.

Szombathely bol biskupským zemepanským mestečkom až do roku 1777, kedy bolo povýšené na biskupské sídlo, preto sa do konca 18. storočia veľmi nelíšilo od ostatných mestečiek s podobným počtom obyvateľstva na území Zadunajska. Priaznivý vplyv biskupského sídla na mestotvorný proces mestečka bolo badať až na konci nami skúmaného obdobia a intenzívnejšie sa uplatnil najmä v prvej polovici 19. storočia.

V úvode krátko zhrniem vývin mestečka Szombathely v 18. storočí. Mesto – na základe privilégií získaných v stredoveku – malo značnú autonómiu a jeho daňové zaťaženie bolo taktiež pomerne priaznivé. Rozsudok súdu z polovice 18. storočia uzatvárajúci spor medzi mestečkom a jeho zemepánom, rábskym biskupom, pretrvávajúci cez dve desaťročia zbavil síce obyvateľov mnohých slobôd a výhod, no mestečko zachovalo svoju autonómiu, hoci nie v úplnej miere, a ani sám biskup po založení biskupstva v Szombathelyi v roku 1777 ju nedokázal zrušiť. Od tej doby doliehali však čoraz väčšie ťarchy na obyvateľov.¹

Počet obyvateľstva v priebehu uvedeného storočia zostal takmer nemenným, sotva prekročil dvetisíc osôb, avšak v dôsledku značného prisťahovalectva i vysťahovalectva sa jeho zloženie podstatne zmenilo. Zmenila sa etnická štruktúra obyvateľstva, keďže do mesta s prevažne maďarským obyvateľstvom sa prisťahoval značný počet obyvateľov nemeckej národnosti. Skladba obyvateľstva sa zmenila aj z hľadiska zamestnanosti: do usadlosti, ktorá sa predtým živila poľnohospodárstvom, prichádzali v čoraz väčšom počte remeselníci a obchodníci, čím sa pôvodný zdroj živobytia dostával do úzadia. Stavovské zloženie obyvateľstva bolo taktiež pesterjšie oproti väčšine mestečiek. Bola tu jednak početná skupina šľachticov, ktorá mala silné

¹ Na historický prehľad obdobia pozri KUNCZ, A. – KÁRPÁTI, K.: Szombathely-Savaria rend. tanácsú város monographiája. "Szombathely város" (Bertalanffy József könyvnyomdája), Szombathely 1890-1894. Na privilegiá pozri Kiss Mária 1971. Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII–XIX. században. In: BÓNIS, GY. – DEGRÉ, A. (ed.): Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1971.

zastúpenie aj vo vedení mesta. Po založení biskupstva vzrástol v meste aj počet kňazov a rehoľníkov a keďže súčasne bolo aj sídelným mestom, bol tu značný počet stoličných hodnostárov (honorácií).² Pri sčítaní obyvateľstva v r. 1784–1787 zaznamenali tu 14 honorácií, ktoré tvorili jednu tretinu všetkých hodnostárov spísaných na území stolice.³ Počet vzdelávaniachtivých obyvateľov vzrástol vďaka skupine 200–250 študentov miestneho gymnázia založeného v roku 1772, rozšíreného v roku 1789 na šesťtriedne, a lýcea, založeného v roku 1793. Mesto svojim natrvalo usadeným obyvateľom, vlastníacim nejakú nehnuteľnosť, udelilo meštianske právo, čím získali dominantné postavenie v meste. Na základe spoločensko-zamestnaneckého zloženia obyvateľstva v druhej polovici 18. storočia môžeme predpokladať vznik urbánnejšieho, mestského charakteru verejného života i súkromnej sféry.

Námestie

Štruktúra mesta a sieť jeho ulíc zostali od stredovekých čias takmer nezmenené. Stred mesta tvorilo Trhové námestie (Piac tér); sem smerovali ulice od mestských brán, alebo odtiaľ viedli na východ smerom ku kostolu Sv. Martina (Szent Márton-templom), na západ smerom na Hrad, k potoku Perint. Trhové námestie malo centrálné postavenie vďaka tržbám zo siedmich krajinských jarmokov a týždenných trhov. Tu, pri ústí Ulice Gyöngyös stála budova mestského hostinca, kde okrem hostinca a výčapu na prízemí pôsobila v posledných desaťročiach 18. storočia aj kaviareň. Na poschodí v „starej izbe“ zasadávala rada, tu sa nachádzala aj notárska izba a archív. Preto sa tu často objavovali obyvatelia mesta pri vybavovaní svojich úradných záležitostí, navyše si v obchodoch na námestí a na prízemí radnice mohli nakupovať nielen v jarmočných dňoch.

Na Trhovom námestí a v uliciach nachádzajúcich sa v jeho blízkosti boli postavené najlepšie poschodové domy v meste. Ich majiteľmi boli zväčša šľachtici, aristokrati (napr. Barón Károly Sigray, hlavný župan Ádám Batthyány, barónka Révayová, gróf György Festetics) a radní mesta, niektorí dobre situovaní remeselníci a obchodníci. Úroveň týchto stavieb dosvedčuje aj ich pomerne vysoká predajná cena: na konci 18. storočia sa predávali už väčšinou za vyše desaťtisíc forintov. Aj v rokoch 1778 a 1795 sa viac než dve tretiny domov prvej a druhej triedy nachádzali v uliciach smerujúcich k námestiu – v Uliciach Gyöngyös, Forró, Forgó, najmä v ich častiach ležiacich bližšie k námestiu. V súpise izieb z roku 1797 z celkovo registrovaných 166 domov bolo 22 takých, kde počet obývacích izieb bolo viac ako tri. Dve tretiny týchto domov zaznamenali v Uliciach Gyöngyös a Kám a jednu pätinu v Ulici Forró.⁴

Vo východnej časti námestia stála mestská veža na vrchu s hodinami, o údržbu ktorých sa mesto pravidelne staralo, svedčiac o dôležitosti merania času pre obyvateľov. V spodnej časti veže bol žalár, ktorý však slúžil len na zadržanie príslušníkov strednej vrstvy a páchatel'ov verejného zločinu. Mešťania si svoj trest odpykávali vo vyhradenej miestnosti radnice. V roku 1711, po skončení morovej epidémie postavili na námestí kaplnku a v roku 1714 aj barokovú sochu Sv. Trojice. Spočiatku tu boli aj zásoby vody

² Stavovské, zamestnanecké a národnostné údaje sú spracované z materiálov sčítania ľudu (Archív župy Vas [ďalej AŽV], IV. 11/a a 1. j) a z daňových súpisov (tamtiež IV. 103/a).

³ DANYI, D. – DÁVID, Z.: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787), Közp. Statisztikai Hivatal Könyvtára-Művelődésügyi Min. Levéltári Osztálya, Budapest 1960, s. 389.

⁴ AŽV, V. 102. b. Fasc. 119. No. 7.

na ochranu proti požiarom v tzv. mestskom jazere, ktoré však na príkaz podžupana prikryli a miesto neho plánovali vykopať studňu, ktorú realizovali až začiatkom 19. storočia. Na Trhovom námestí stál aj verejný pranie, ktorý v roku 1748 prestavali z tehál.

Napriek vysokej technickej úrovni domov obklopujúcich Trhové námestie, nestalo sa toto miesto stavebným centrom mesta, ale skôr centrom obchodu a vybavovania úradných záležitostí. Zrejme tu zohrávala svoju úlohu aj skutočnosť, že kostol, na rozdiel od iných miest, bol postavený inde. Trhové námestie nemalo teda sakrálny charakter, jeho funkcia sa naplnila v tom, že poskytovalo vhodný priestor pre obchod. Keďže na rozšírenie námestia nebola možnosť, kvôli rastúcej premávke bola potrebná jeho úprava, ktorá sa uskutočnila v posledných desaťročiach 18. storočia. Drevené stánky z dosiek boli vymenené za kamenné obchody, prípadne umiestnené na radnici či v iných budovách. Rozmiestnenie jednotlivých stánkov na trhovisku bolo regulované podľa ich účelovosti a „spravodlivosti“, napr. pre trh ošipovaných alebo vozov, obmedzujúcich premávku boli vyznačené vzdialenejšie miesta. Dôraz na udržiavanie čistoty námestia mesto začalo kláť až v poslednom desaťročí 18. storočia, keď túto prácu prideleno väzňom a nádenníkom. Vydláždenie Trhového námestia bolo síce v pláne mesta, ale k jeho realizácii, podobne ako chodníkov na Ulici Gyöngyös pristúpili až v 19. storočí.

Mesto malo ešte jedno trhovisko, tzv. Hradný trh (Várpiac). Súdiateľ z jeho názvu, sa tu mohli kedysi konať trhy. Na južnej strane námestia ležiaceho pri východnej časti opevnenia vonkajšieho hradu stál župný dom, mestská škola, niekoľko mestských budov a šľachtických domov. Na severnej strane, v Ulici Kám postavili viac väčších domov, tu stála biskupská krčma a štábný dom.

Ulice vedúce k trhovisku neboli krížom pospájané, preto hospodárske budovy a k nim pristavané šopy pôsobili veľmi nahustene. V dôsledku hustej zástavby sa často vyskytujúce požiare mohli voľne šíriť a spustošiť celé ulice. Aby sa tomu mohlo ubrániť, mesto nariadilo ponechať niekoľko pozemkov neobývanými a premiestniť šopy trochu ďalej.

Do konca 18. storočia mesto pôsobilo skôr vidieckym dojmom. Väčšinu domov tvorili prízemné budovy so slamenou strechou. Rada mesta po požiaroch v sedemdesiatych rokoch 18. storočia presadzovala prikryvanie domov škridlami a vlastníkom domov poskytovala aj lacný stavebný materiál. Veľkoknieža František (neskorší panovník) po prehliadke jedného vojenského výcviku organizovaného v Szombathelyi v roku 1786 napísal vo svojom denníku: „Szombathely je celkom pekné miesto. Maďari ho nazývajú mestom. Domy má pokryté väčšinou slamou, v ostatnom čase začali používať škridlové strechy. Najkrajší je dom biskupa, ktorý je postavený zvonka i znútra veľmi vkusne, a župný dom.“⁵

Ulice mali veľa nedostatkov, najmä v období dažďov a jarného odmaku, keď veľké blato sťažovalo premávku. Na konci 18. storočia sa rada mesta začala lepšie starať o skrášľovanie vonkajšieho vzhľadu mesta, najmä o údržbu a čistotu ulíc. Táto iniciatíva vychádzala jednak od predstaviteľov župnej správy, ktorí dohliadali predovšetkým na pohodlie šľachty, ktorá sa často zdržiavala v meste, ale aj na podnet biskupa Szilyho,

⁵ Cituje AMBRUS, L.: Szombathelyi képek. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szombathely 1997, s. 53.

ktorému išlo o dobré meno nového biskupského sídla. V poslednom štvrtstoročí rada mesta na pokyny stolice nariadila pre každého vlastníka (gazdu) domu povinnosť posypať cestu pred svojím domom pieskom, neskôr vydláždiť kameňom. Z viacnásobne za rok opakovaného nariadenia usudzujeme na neúspešnosť jeho vykonania. Rada mesta v záujme skrášľovania mesta zaviazala majiteľov nových stavebných pozemkov, aby svoje domy postavili v jednom rade.

Prvé kroky k výstavbe impozantného mestského prostredia vhodného pre fungovanie nového biskupského sídla sa viažu k jeho prvému biskupovi. János Szily začal svoju veľkolepú výstavbu v areáli Hradu, kde dal postaviť pompézny biskupský palác, budovu seminára a začal so stavbou novej katedrály, čím sa mesto stalo ešte významnejším. Tieto objekty boli nielenže významnými stavebnými dielami, ale ich umiestnením sa vytvoril veľkolepý neskorobarokový komplex budov, ktorý sa stal určujúcim faktorom, neskôr aj vzorom pre urbanistický vzhľad mesta. Medzi verejné stavby sa radila aj skromnejšie pôsobiaca budova lýcea. Taktiež rástol počet kvalitných súkromných stavieb pre cirkevných hodnostárov a šľachticov.

Mešťania pokladali zakladanie a výstavbu biskupských inštitúcií za užitočné aj v prospech mesta, preto ich aj svojím spôsobom podporovali. Keď biskup žiadal pozemok pre zriadenie tehliarskej pece pre výstavbu seminára, zastupiteľstvo, vychádzajúc z toho, že „*mesto bude mať z toho veľký osoh*“, zakúpilo pozemky pre biskupa.⁶ Mesto viackrát poskytlo pozemky pre vypaľovanie tehál bezplatne a predalo biskupovi veľké množstvo tehál. Nerobili to len „z poddanskej pokory“, ale aj preto, lebo videli, že táto výstavba má význam aj pre mesto. Dosvedčuje to záznam v zápisniciach mesta o zásluhách biskupa Szilyho po jeho smrti: „*Ako hlavný pastier, počas svojho pobytu v našom meste dal postaviť rôzne budovy, s výstavbou veľkého kostola, katedrály ozdobil naše mesto, za jeho pomoci sa sem mohlo vrátiť gymnázium a so zavedením filozofického štúdia priniesol mestu a jeho obyvateľom nemalý úžitok.*“⁷

O priestore pre „poloverejný“ život prezrádzajú naše pramene málo údajov. Spoločenský život mimo domov sa v priebehu storočia obmedzil na hostince a - v období čapovania vína počas štyroch mesiacov v roku - na krčmy. V posledných desaťročiach 18. storočia sa v mestskom hostinci otvorila aj kaviareň, kde si páni mohli zahrať biliard. Začiatkom 90-tych rokov 18. storočia sa otvorila aj druhá kaviareň, ktorá však pôsobila len krátko.

Ulice, vzhľadom na ich stav nelákali obyvateľov na prechádzky, móda „korzovania“ sa ujala aj v iných mestách až v 19. storočí. Spoločenský život sa preto zúžil najmä na tanečné zábavy a divadelné predstavenia. Písomné pramene o nich síce nehovoria, ale z nariadení vydaných pre študentov, ktoré im zakazujú návštevy týchto miest, usudzujeme, že mohli existovať.

Súkromná sféra, obytný dom a byt

Prevažná väčšina obytných budov mala dedinský charakter: vo väčšine ulíc stáli prízemné budovy so slamenými strechami, škridlová krytina sa rozšírila až na konci storočia. Pri vyrubovaní daní v druhej polovici 18. storočia sa domy triedili do troch

⁶ AŽV, V. 102. a. Zápisnica rady (Tanácsulési jkv.) 2. apríla 1778.

⁷ AŽV, V. 102. a. Zápisnica rady (Tanácsulési jkv.) 5. januára 1799.

skupín. Na základe jedného súpisu domov s počtom izieb z roku 1797 môžeme usúdiť, že do prvých dvoch skupín boli zaradené kvalitnejšie budovy väčších rozmerov. Do prvej triedy boli zaradené väčšinou domy s 3–6 izbami, do druhej sa dostali domy s 3–4 izbami a väčšina domov tretej triedy mala 1–2 izby. Počet domov zaradených do prvej a druhej triedy v roku 1795 bolo len 26, čiže 10 % z celkového počtu budov (251 domov), avšak ich počet mohol byť v skutočnosti väčší, keďže šľachtické domy nefigurovali v týchto súpisoch.

Podobne aj obytný priestor pripomínal skôr dedinské domy. Prevažná väčšina bytov pozostávala z izby, kuchyne a komory. V súpise z roku 1797 bolo len 21 domov, kde počet izieb bol väčší ako tri.⁸ Vlastníkmi týchto domov boli „páni“, čiže šľachtici a radní, okrem nich 2 profesori, 3 obchodníci a 3 živnostníci (drotár, stolár a výrobca mydla). Viac ako štvrtina domov bola jednoizbová, ďalších 43 % bolo dvojizbových. Životný priestor rodiny sa však zúžil na používanie jednej alebo dvoch izieb. Z 51 dvojizbových domov v 21 prípadoch používala rodina len jednu izbu, z 26 trojizbových domov 21 rodín obývalo len dve izby. Dokonca aj majitelia štvor- a viacizbových domov považovali 1–2 izby za nepotrebné.⁹

Aj napriek skromným bytovým pomerom veľa mešťanov dávalo určitú časť svojho domu či bytu do prenájmu. 40 % daňovníkov v meste žilo v takýchto pomeroch: počet daňovníkov pripadajúcich na jeden dom v druhej polovici 18. storočia sa pohyboval medzi 1,7–1,8; podľa sčítania ľudu v období Jozefa II. pripadalo na jeden dom 1,9 rodín a 9 osôb. Čiže napriek tomu, že domy pôsobili navonok i svojou vnútornou štruktúrou dedinsky, hustota obývanej plochy vykazovala mestský charakter, podobný slobodným kráľovským mestám. Napríklad v meste Kőszeg pripadalo na jeden dom v priemere 1,9 rodín a 8 osôb, v Budíne 1,2–3 domácnosti a 5–10 osôb, v Soprone 13–16 osôb. Vo významnejších mestečkách Vašskej stolice bola hustota obyvateľstva oveľa nižšia: v Kőrmende pripadalo na jeden dom 1,4 rodín a 6,4 osôb, vo Vasváre, Sárváre a Szentgotthárde žilo v jednom dome v priemere 1,1–1,3 rodiny a 5–6 osôb.¹⁰

Prenájom bytov uľahčoval fakt, že domy sa väčšinou delili na dve časti, na uličný a dvorový trakt. Obe časti domu pozostávali minimálne z izby, kuchyne a komory, a k dvorovej časti patrila aj maštaľ. Do prenájmu sa dávala často polovica domu. Niekoľko väčších domov poskytovalo pohodlné spolunažívanie aj niekoľkým rodinám. Jedným z takýchto domov bol poschodový murovaný dom v blízkosti Trhového námestia, ktorý bol predmetom závetu Ferencu Pukkera, radného z roku 1767.¹¹ V dome pri dlhom klenbovom podbrání boli 2 klenbové pivnice, jedna izba s kachľami, vedľa kuchyňa s komínom, za ňou nasledovala jedna malá izba, vedľa nej ďalšia kuchyňa s komínom a ešte jedna malá izba. Izby v hornom trakte boli všetky klenbové a otvárali sa do seba: dve veľké izby, jedna menšia izba s kachľami, jedna veľká kuchyňa a vedľa nej jedna izba „vhodnej veľkosti“ s kachľami. Predpokladáme, že hornú časť so štyrmi izbami a kuchyňou obýval majiteľ so svojou rodinou, a v dolnom trakte – súdiac z počtu kuchýň – mohli bývať dvaja podnájomníci.

⁸ Rozmery izieb sú také isté ako v troj- alebo viacizbových domoch v meste Sopron.

⁹ Pozri poznámku č. 4!

¹⁰ DANYI, D. – DÁVID, Z.: c. d., s. 42

¹¹ Inventár pozostalosti Ferencu Pukkera ako aj ostatné, ktoré sú charakterizované ďalej, sú zachované v zápisniciach rady. AŽV, V. 102. a.

O vnútornom usporiadaní a zariadení malých a „mestský“ prepchatých bytov máme málo údajov. Môžeme predpokladať, že nábytok vo väčšine bytov pozostávajúcich z izby, kuchyne a komory bol vyrobený podľa dedinských tradícií, najmä v domácnostiach gazdov a želiarov, zaoberajúcich sa poľnohospodárstvom. O tom však máme len málo informácií, nakoľko spisy, ktoré sa zachovali o tejto vrstve obyvateľov, hovoria predovšetkým o rozdelení ich nehnuteľností, prípadne cenných predmetov, ale hnutelnosti neuvádzajú menovite, o nich sa dedičia spravidla dohodli medzi sebou. V niektorých prípadoch sa v exekučných zápisniciach môžeme dočítať o predmetoch a zariadení domácností. Úplné pozostalostné inventáre sa zachovali len v malom počte a nie z jedného súvislého obdobia. Z nami sledovaného obdobia sa zachovalo 47 pozostalostných inventárov podchycujúcich viac-menej aj hnutelný majetok, z nich 18 pochádza z osemdesiatych rokov 18. storočia.

Úplnosť uvedených hnutelností v pozostalostných inventároch je v mnohých prípadoch otázna. Šťastí je to aj preto, lebo staršie zápisnice sú len čiastkové a obsahujú len tie najcennejšie predmety. Podrobnejšie zápisnice z neskoršieho obdobia však popisujú často len pozostalosť jedného z manželov a nepodávajú obraz o celom majetku. V mnohých prípadoch sa inventár vyhotovil až s väčším časovým odstupom, a medzitým si dedičia mohli už privlastniť niektoré predmety, alebo sa niečo z nich mohlo aj zašantročiť. Pravdou však je, že pozostalostné inventáre sa vyhotovovali väčšinou v rodinách majetnejších mešťanov, a tak naše poznatky o zariadení domácností v Szombathelyi sa vzťahujú skôr na príslušníkov lepšie situovanej strednej a hornej vrstvy miestneho obyvateľstva.

Úzke obytné priestory neumožňovali funkčné oddelenie izieb, prípadne vytvorenie reprezentačných či prijímacích miestností ani vo väčších bytoch. V prevej polovici 18. storočia sa bytové zariadenie obmedzilo na najzákladnejší nábytok. Neskôr na základe nábytku a ozdobných predmetov môžeme predpokladať existenciu haly-obývačky, čiže reprezentačnej miestnosti, avšak ani tie sa nám neukázali vo svojich jasných formách. Aj v nich nachádzame postele, šatníky, komody, atď. Tento jav však nie je charakteristický len pre Szombathely alebo pre malé mestá, lebo vo väčšine meštianskych bytov v Pešti a Soproni táto neusporiadanosť a prepchatosť pretrvávali aj v 19. storočí.

Nábytok bol vyrobený prevažne zo smrekú, natretý na čierne alebo na zeleno, a podľa slov vyhotoviteľa súpisu: bol starý a zväčša aj opotrebovaný. Len kde-tu sa vyskytol v bytoch stôl z orecha a veľmi zriedkavo posteľ z tvrdého dreva. V bytoch bolo podľa súpisu veľmi veľa postelí: až na pár postelí s baldachýnom, boli to postele posuvné, sedliacke, v jednom prípade kuchynská posteľ a v ostatných len obyčajné postele z mäkkého dreva. Na základe poradia jednotlivých kusov nábytku možno usúdiť, že umiestnenie postelí nekopírovalo sedliacky vzor, avšak prevaha vankúšov oproti poduškám ako aj ich ozdobnosť svedčia o pretrvavaní dedinských tradícií. Móda ustlatých postelí v zámožnejších rodinách zdanlivo ustupovala.

Šatstvo si uskladňovali väčšinou v almarách. Debny na tento účel sa vyskytovali skôr na začiatku 18. storočia a neskôr už ako vyradené predmety sa objavujú v komorách, kde sa používali na uskladnenie starého nábytku a náradia. Posteľnú bielizeň, obrusy a cenné predmety si uskladňovali v zásuvkových skriniach, komodách; vzácnejšie hrnce najmä na konci storočia uschovávali v zasklených almarách. Ojedinele sa objavujú aj kuchynské almary, v jednom prípade písacia almara a almara na knihy. Z nábytku na

sedenie len zriedkavo sa vyskytuje dlhá lavica s operadlom. Popri jednoduchých stoličkách sa vo veľkom počte objavujú čalúnené stoličky s operadlom a kreslá, a na konci 18. storočia sa objavia stoličky s koženým poťahom, ktoré boli v tomto období veľmi módne aj v Pešti. Sedacie súpravy objavujúce sa na konci storočia čoraz častejšie slúžili na reprezentačné účely, pre prijímanie hostí.

Kým v chudobnejších domácnostiach evidovali po jednom kuchynskom a jednom izbovom stole štvorcového tvaru, v zámožnejších rodinách sa objavujú aj okrúhle stoly pre spoločenské stretnutia a stolíky. Stoly sa prikrývali obyčajne kobercom (koberce na podlahu podobne ako v iných mestách neboli vôbec zaznamenané). Pri sviatočných príležitostiach sa používali jemnejšie obrusy, vo všedných dňoch často kockované. Z obidvoch druhov mali viac kusov odložených v almarách.

V mnohých bytoch mali aj sväteničku a kľáčadlo. V izbách sa svietilo sviečkami, niekde olejovými lampášikmi. Svietniky boli vyrobené z cínu alebo často z mosadze. V niektorých bytoch boli zaznamenané aj bronzové alebo mosadzné závesné lampáše. Na stenách bolo zavesených veľa obrazov – maľovaných na plátno alebo na papier –, menších i väčších zarámovaných svätých obrázkov, a boli spísané aj menšie obrázky a zrkadielka uložené v zásuvkách. Používanie zarámovaného zrkadla a nástenných hodín v bytoch bolo na konci 18. storočia všeobecne rozšírené. Ani v jednom inventári nie je zmienka o hudobných nástrojoch v domácnostiach. Oproti tomu však po roku 1770 sa v rodinách siedmich remeselníkov zaznamenalo niekoľko kníh. Z toho vyplýva, že sa v každej siedmej domácnosti našla po nebohom nejaká kniha na čítanie, čo v porovnaní spracovaných pozostalostných zápisní s inými mestami nie je zlý pomer.

Na základe útržkovitých údajov môžeme konštatovať, že v druhej polovici 18. storočia sa v Szombathelyi objavila pravdepodobne spočiatku malá skupina obyvateľov, ktorá svojou kultúrou bývania sa prispôsobila k meštianskemu, mestskému spôsobu života. V tomto období už zariadenie bytov vykazuje – aspoň u zámožnejších obyvateľov – napriek všetkej skromnosti a neúhl'adnosti, mestské znaky. Výskyt predmetov meštianskeho spoločenského života (sedacie súpravy, stolíky, najmä kávové a čokoládové súpravy, strieborné lyžičky, mlynčeky na kávu, brúsené poháre) napovedá, že pre príslušníkov malej skupiny obyvateľov v Szombathelyi sa ich domovy stávali aj dejiskom spoločenského života.

(Preklad Margita Gálová)

Veronika Nováková ml.

Správa mestieka Šamorín od konca 16. do polovice 18. storočia

Mestská správa v Šamoríne od konca 16. do polovice 18. storočia dosiahla vysoký stupeň samostatnosti. Bola ovplyvnená vývojom v predchádzajúcich storočiach, početnými privilégiami a slobodami, ktoré boli Šamorínu udeľované panovníkmi v priebehu 13.-18. storočia. Mestieko malo v porovnaní s inými okolitými zemepanskými mestieckami (napr. Šaľa, Holice, Sered', Šintava) širšie právomoci v oblasti správnej, súdnej a hospodárskej. Vykonávalo správu vlastnými volenými a menovanými samosprávnymi inštitúciami. Základným kolektívnym orgánom mestskej správy bola mestská obec, ktorej členmi boli všetci plnoprávni obyvatelia-mešťania Šamorína. Najvyšším voleným kolektívnym orgánom mestieka bola mestská rada, ktorá rozhodovala v správnych aj súdnych záležitostiach. Najvyšším voleným predstaviteľom mestskej správy bol richtár, ktorý mal správne aj súdne právomoci. Okrem richtára a kolektívnych samosprávnych inštitúcií sa na správe mestieka zúčastňovali aj funkcionári a zamestnanci, ktorí vykonávali rozhodnutia kolektívnych orgánov a richtára a podliehali ich kontrole.

Volené samosprávne inštitúcie, ktoré stáli na čele Šamorína, mali široké kompetencie. Súdne kompetencie patrili medzi základné privilégia Šamorína. Mestieko malo právo vykonávať súd nad svojimi obyvateľmi a riešiť trestné činy vykonané na jeho území. Malo právo rozhodovať v občianskoprávných a trestnoprávných záležitostiach, súdiť všetky trestné činy a násilnosti.¹ Malo právo vyniesť rozsudok aj v závažnejších záležitostiach. Z privilégií udelených panovníkom mu vyplývalo právo meča, ktoré neraz i uplatnilo a vinníka odsúdilo na trest smrti. Predstavitelia mestskej správy najčastejšie riešili majetkovo-právne otázky obyvateľov. Boli prítomní pri kúpe, predaji a delbe majetkov medzi dedičmi. Riešili majetkovo-právne spory. Dohliadali na vykonávanie testamentov, ktoré sa spisovali najčastejšie v prítomnosti predstaviteľov mestskej správy. Samosprávne inštitúcie vydávali nariadenia, ktorými riadili hospodárstvo a zabezpečovali správu majetkov mestieka. Určovali podmienky na prenájom menších regálnych práv, ktoré mu patrili. Riadili vojenské povinnosti mestieka, vyberali vojenské dane a dávky, usmerňovali ubytovanie a stravovanie vojsk. Dohliadali na dodržiavanie poriadku a na bezpečnosť. Kontrolovali dodržiavanie zákonov, štatútov, nariadení, zákazov a slobôd mestieka. Starali sa o údržbu mestských budov a dohliadali na udržiavanie čistoty v meste. Riadili vyberanie daní, poplatkov a desiatku. Mali na starosti aj záležitosti školstva, cirkvi a zdravotníctva.

Mestská obec

Základ mestskej samosprávy v Šamoríne tvorila mestská obec, ktorej členmi boli všetci plnoprávni mešťania. Schádzala sa len niekoľkokrát do roka, väčšinou podľa zvyku vo vopred stanovených termínoch. Pri potrebe prerokovať dôležité záležitosti sa

¹ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), Ústredný Pálfiiovský archív (ďalej len UPA), Armalium (ďalej len A) II, Ladula (ďalej len L) I, Fasciculus (ďalej len fasc.) 2, Numero (ďalej len N) 3, s. 71–86. Urbár z roku 1646.

stretávala i mimoriadne. Kontrolovala činnosť volených orgánov mestskej samosprávy a zamestnancov mestečka. Dohliadala na hospodárenie a správu majetkov Šamorína. Spolu s ďalšími samosprávnymi inštitúciami tvorila a schvaľovala mestské štatúty. Spolurozhodovala najčastejšie vo veciach týkajúcich sa celého mestečka, všetkých jeho obyvateľov. Zasahovala hlavne do hospodárstva a rozpočtu. Podieľala sa na určovaní plátov zamestnancov mestečka. Podľa starého zvyku sa schádzala každoročne 24. apríla (neskôr 25. apríla) v deň volieb. Volila richtára, mestskú radu, funkcionárov a tiež určovala zamestnancov. Taktiež podľa starého zvyku sa všetci mešťania stretávali každoročne 26. decembra, keď sa spoločne rozhodovalo o voľbe niektorých zamestnancov mestečka, o počte a podmienkach prenájmu výsekov mäsa, o menovaní pastierov mestských stád a o ich platoch ako aj o rôznych zákazoch a povinnostiach obyvateľov. Zasadnutia mestskej obce sa konali okrem spomínaných dvoch termínov len zriedka, najčastejšie v lete, keď bolo potrebné riešiť záležitosti týkajúce sa poľnohospodárskych prác. Všetci mešťania sa schádzali zvyčajne v nedeľu alebo počas sviatkov, keď neboli zaneprázdnení pracovnými povinnosťami. Zhromažďovanie sa všetkých obyvateľov k riešeniu dôležitých záležitostí sa stávalo čoraz ťažším, preto si mestská obec spomedzi seba začala voliť dvoch svojich zástupcov, rečníkov. S pôsobením rečníkov sa v Šamoríne stretávame najneskôr od roku 1690, odkedy sa pravidelne objavujú medzi volenými funkcionármi.

Mestská rada

Najvyššou volenou kolektívnou samosprávnou inštitúciou bola mestská rada. Výkonná a súdna správa Šamorína podobne ako v ostatných mestách a mestečkách nebola v tomto období oddelená.² Členovia mestskej rady boli zároveň aj predstaviteľmi mestského súdu. Dokazujú to aj prvé zachované zápisnice Šamorína, ktoré obsahujú záznamy zo zasadnutí mestskej rady a zo zasadnutí mestského súdu. V jednotlivých zápisoch sa pomenovanie členov rady a členov súdu odlišuje. Pri zasadnutí mestskej rady sa označujú ako členovia rady (*tanácsbeli urak*) a pri zasadnutí mestského súdu ako sudcovia (*bíró urak*). Záležitosti, ktorými sa zaoberala mestská rada a mestský súd, nemožno od seba jednoznačne odlíšiť. Ich kompetencie sa do istej miery prelínali. Z prameňov vieme, že riešením tých istých vecí sa niekedy zaoberali členovia rady inokedy zase sudcovia. Nie je možné ani jednoznačne určiť dni, počas ktorých mestská rada a mestský súd zasadali. Podľa najstarších záznamov zasadali najčastejšie v pondelok a utorok. S prvým pokusom o úpravu termínu konania sa mestského súdu sa stretávame v roku 1690. Vtedy bolo v jednom z doplňujúcich bodov mestských štatútov uvedené, aby sa súd, podobne ako v iných mestách a mestečkách, aj v Šamoríne konal dvakrát týždenne, a to v pondelok a piatok.³

Mestská rada ako najvýznamnejší kolektívny orgán mestečka mala správne, súdne a štatútotvorné právomoci. Riadila a upravovala činnosť mestských funkcionárov a zamestnancov, prostredníctvom ktorých vykonávala správu mestečka. Mohla udeliť pokutu alebo potrestať obyvateľov, ktorí nedodržiavali jej nariadenia a porušovali

² ŠPIESZ, A.: Samospráva slobodných kráľovských miest v rokoch 1681–1780. Slovenská archivistika, roč. 12, 1977, č. 1, s. 50–88.

³ Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (ďalej len ŠA Ba, pob. Šaľa), Magistrát mesta Šamorín (ďalej len MMŠ), zápisnica 1690, inv. č. 221, škat. 2, s. 186–187.

mestské štatúty. Mala právo súdiť obyvateľov mestečka, ktorí spáchali trestný čin. Mestská rada v Šamoríne pozostávala do roku 1720 z richtára a 12 členov. Zasadnutíestskej rady sa zúčastňoval i notár. Zvolával ju a predsedal jej richtár. Do roku 1642 sa 12 členovestskej rady nazývalo ako *assessores, jurati assessores* – prísediaci, prisažní prísediaci. Od roku 1644 sa členovia rady označovali ako *coadjutores et senatores*, alebo *conjutores et senatores* – spolusúdiaci a senátori. Od roku 1656 sa dvaja najvýznamnejší členovia rady uvádzali ako *coassessores* – spoluprisediaci a najneskôr od roku 1674 ako *proximi assessores* – najbližší prísediaci.⁴ V 18. storočí sa stretávame aj s ich pomenovaním ako *consilarii* alebo *főtanácsos* – radcovia. Títo dvaja členovia rady mali právo zastupovať a vykonávať funkciu richtára v jeho neprítomnosti. Ostatní desiatich členovia rady sa označovali ako *senatores*. Spomedzi prisažných, neskôr senátorov sa spravidla až do roku 1720 určovali dvaja komorníci. Od roku 1720 sa volili už len 8 senátori a komorníci sa nevolili spomedzi nich.

Matej Bel spomína, pri opise Šamorína, že 12 členovia rady sú volení spomedzi obyvateľov rovnakým spôsobom ako v mestách. O členoch rady poznamenáva, že sú to jednoduchí ľudia, ktorí sa nevyznajú v písomnostiach, preto pri rade pôsobí i notár.⁵ Tvrdenie Mateja Bela, ktorým naráža na gramotnosť členov rady, nemožno považovať za celkom pravdivé, pretože v období, keď napísal svoje dielo, viacero členov rady v Šamoríne vedelo čítať a písať, dokonca v neprítomnosti notára, alebo v čase, keď mestečko nemalo notára, títo vykonávali i jeho funkciu.⁶ Písomnosti, ktoré mesto vydávalo, často vlastnoručne podpisovali i členovia rady. Na základe rozboru podpisov možno tiež určiť, ktorí z nich vedeli písať a ktorí nie.

Členoviaestskej rady boli volení mestskou obcou. Mnohí z nich boli zvolení do svojich funkcií i viackrát za sebou. K výrazným personálnym zmenám preto vestskej rade nedochádzalo. Každoročne sa stretávame s 1-2 novými členmi (zriedkavo ich bolo aj viac). Noví členovia často už predtým zastávali niektorú z menej významných funkcií v mestečku. Od roku 1656 boli členovia rady do svojich funkcií volení len každé dva roky. Počas tohto dvojročného cyklu dochádzalo k personálnym zmenám najčastejšie v prípade úmrtia niektorého z členov. K výmene mohlo dôjsť aj pre nevhodné sa správanie, najmä v prípade spáchania trestného činu. Koncom 17. a v prvej polovici 18. storočia sa zloženieestskej rady v Šamoríne menilo minimálne. Väčšina členov pôsobila vestskej rade dlhšiu dobu. Ako príklad si môžeme uviesť Jána Toczlera (Taczler), ktorý bol členom rady najneskôr od roku 1686 až do svojej smrti, do roku 1716. Funkciu *proximi assessora* zastával neprerušene 28 rokov. Pri zázname z volieb z roku 1722 je poznámka, že noví členovia rady boli zvolení namiesto tých, ktorí zomreli.⁷ Z toho vyplýva, že členoviaestskej rady najneskôr od tohto roku zastávali svoje funkcie doživotne.

V mnohonárodnostných mestách bolo zvykom určovať pomer, v akom mali byť zástupcovia jednotlivých národností zastúpení vestskej rade. Predpokladáme, že aj v Šamoríne existovala podobná dohoda, na základe ktorej boli prerozdeľované jednotlivé miesta vestskej rade. Národnosť jednotlivých členov rady nám nie je známa. Pomer zastúpenia jednotlivých národností by sme sa mohli pokúsiť určiť na základe priezvisk

⁴ Z rokov 1663–1673 sa záznamy o voľbách nezachovali.

⁵ BEL, M.: Šamorín. In: Šamorín. Čítanka z dejín mesta. Šamorín 2001, s. 12–13.

⁶ Napr. Johannes Friepaisz, člen rady, neskôr richtár, funkciu notára vykonával 6 rokov.

⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1722, inv. č. 224, škat. 4, s. 109–111.

jednotlivých členov rady, avšak závery takejto analýzy by boli dozaista veľmi nepresné. Priezviská mnohých členov rady sa vyskytujú v prameňoch raz po maďarsky inokedy po nemecky. Pretože sa priezviská často prekladali z maďarčiny do nemčiny alebo naopak, je nemožné určiť národnosť osoby podľa jej priezviska. Niekedy tie isté osoby používali aj dve rôzne priezviská, z ktorých jedno najčastejšie poukazovalo na ich zamestnanie alebo na miesto pôvodu. Používanie rôznych priezvisk sťažuje i identifikáciu tej istej osoby. Na skutočnosť, že existovala istá dohoda, na základe ktorej boli miesta v mestskej rade prerozdeľované podľa národnosti, poukazuje záznam z volieb z roku 1692. Jeden z dvoch najvýznamnejších členov rady (*proximi assessores*) Štefan Ujhely bol označený ako *hungarus* a druhý Ján Toczler ako *germanus*.⁸

Popri národnosti jednotlivých členov sa pri ich voľbe zohľadňovala i náboženská príslušnosť. Koncom 16. a začiatkom 17. storočia nebola pozícia katolíckej cirkvi v Šamoríne silná. Väčšinu príslušníkov mestskej rady, vrátane richtára tvorili pravdepodobne protestanti.⁹ K oslabeniu pozícií protestantov vo vedení mestečka v poslednej tretine 17. storočia prispeli aj zásahy zemepána Mikuláša Pálffyho, ktorý bol presadzovateľom katolicizmu. Do samosprávy slobodných kráľovských miest v tomto období zasahovala štátna moc, aby v tých mestách, kde mali protestanti silné zastúpenie, obmedzila ich vplyv. V protestantských mestách sa mali dosadzovať do funkcie richtára katolíci a zastúpenie katolíkov a protestantov v mestskej rade malo byť rovnaké.¹⁰ Podobne zemepáni zasahovali do samosprávy mestečiek, v ktorých mali protestanti prevahu. Približne rovnaké zastúpenie katolíkov a protestantov v poslednej tretine 17. storočia môžeme sledovať i v mestskej rade Šamorína. Vierovyznanie senátorov vieme určiť v len v rokoch 1688–1693. V roku 1688 bolo spomedzi 10 senátorov 6 rímskokatolíckeho, 1 luteránskeho a 3 kalvínskeho vierovyznania. Kalvínom bol aj Štefan Ujhely, ktorý sa v danom roku uvádza ako *proximus assessor*. Počas nasledujúcich volieb v roku 1690 bolo 5 senátorov katolíkov, 1 luterán a 4 kalvíni. Kalvínom bol znova i jeden *proximus assessor*. V roku 1692 boli 4 zo senátorov a jeden *proximus assessor* katolíckeho vierovyznania, 1 zo senátorov luteránskeho a 5 senátori kalvínskeho vierovyznania. Približne rovnaký pomer zástupcov jednotlivých vierovyznaní pretrvával i v nasledujúcom období. Predpokladáme, že namiesto člena mestskej rady, ktorý zomrel alebo odstúpil, sa volil nový člen rovnakého vierovyznania. Nasvedčuje tomu konfirmácia členov rady z roku 1725, keď namiesto Michala Piringera luteránskeho vierovyznania bol zvolený Dávid Geiszler, tiež luterán a namiesto kalvína Juraja Slezingera bol zvolený Matej Palkovitz kalvínskeho vierovyznania.¹¹

Existencia širšej a užšej rady v nami skúmanom období nie je doložená. O vzniku širšej rady sa dozvedáme zo zápisu v mestskej zápisnici z roku 1766. Na základe tohto zápisu richtár a senátori tvorili užšiu, vnútornú radu. Vonkajšia, širšia rada mala pozostávať z 24 členov. Širšia rada mala mať zastupiteľský charakter a mala sa zaoberať výrubom daní, poplatkov a realizáciou mestského rozpočtu.¹²

⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1692, inv. č. 222, škat. 3, s. 1–4.

⁹ PARAIS, A. – CSUKÁS, Zs.: Náčrt histórie šamorínskej kalvínskej cirkvi. In: BÁRDOS, G. – PRESINSZKY, E. – VÉGH, L. (ed.) Šamorín. Čítanka z dejín mesta. Šamorín, 2001, s. 110.

¹⁰ CAMBEL, S. a kol.: Dejiny Slovenska II. Bratislava, Veda, 1987, s. 240.

¹¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1725, inv. č. 224, škat. 4, 25. apríl.

¹² ZELMAN, P.: Magistrát mesta Šamorín. Rukopis inventára. Šaľa (1969), s. 9.

Richtár

Richtár ako najvyšší predstaviteľ mestskej správy mal správne aj súdne kompetencie. Mal právo zvolávať zasadnutia mestskej rady a mestského súdu, ktorým predsedal. Reprezentoval a zastupoval mestečko navonok a podpisoval ním vydané písomnosti. Písomnosti adresované Šamorínu od susedných dedín, mestečiek a miest boli často adresované priamo richtárovi. Spolu s mestskou radou, mestskou obcou a ďalšími mestskými funkcionármi vykonával správu mestečka. Ako predseda mestského súdu spolurozhodoval aj v súdnych veciach. Richtár mohol v niektorých prípadoch rozhodovať i samostatne, mohol vydávať nariadenia a súdiť menej závažné priestupky do istej hodnoty. V roku 1626 šamorínsky richtár sám vyniesol rozhodnutie v spore, ktorý sa týkal nezaplatenia dlžoby.¹³ V roku 1692 dal uväzniť pre priestupky lesného špána.¹⁴ Richtár mohol správu mestečka usmerňovať aj vlastnými nariadeniami. Štefan Falusi po voľbách v roku 1649 predložil svoje požiadavky, ktoré mali byť v mestečku dodržiavané. Týkali sa hospodárstva mestečka. Zakazovali rúbať drevo v lesoch Csap a Sikos pod pokutou 4 zlaté, chytanie rýb na Mŕtvom Dunaji, zahnať kone a akýkoľvek dobytok na osiate polia pod pokutou 80 denárov. Ďalšia jeho požiadavka sa týkala držby zbrane. Okrem už spomínaných zakazoval aj vynášať smeti na ulicu a šíriť klamstvá a vykrikovať nadávky pri radnici.¹⁵ V roku 1703 richtár Wolfgang Wermes nariadil prostredníctvom kapitánov všetkým obyvateľom mestečka, aby sa neodvážili vyhnáť volov na ostrov, aby nikomu neukradli slamu, ani neodniesli drevo, ani ovocie, či už vo vreci alebo v kapse pod pokutou 32 zlatých.¹⁶

Voľba richtára patrila medzi základné slobody mešťanov Šamorína. Z prvých zachovaných záznamov o voľbách vieme, že richtár sa volil každoročne 24. apríla spoločne s ostatnými funkcionármi mestečka. Tento zvyk sa udržal najneskôr do roku 1656. Prvý zachovaný záznam o konfirmácii richtára pochádza z roku 1657. Na základe vyhotoveného zoznamu richtárov z konca 16. a začiatku 17. storočia môžeme predpokladať, že v Šamoríne bolo zaužívané pravidlo, podľa ktorého sa každoročne volil iný richtár. Mená richtárov sa často opakujú. Okrem niekoľkých výnimiek sa s tým istým richtárom v dvoch po sebe nasledujúcich rokoch až do roku 1628 nestretávame. Výnimkou sú roky 1612–1613, keď bol richtárom Ján Genge, a roky 1616–1617, keď bol za richtára dvakrát za sebou zvolený Martin Mikolcsa. Od roku 1628 sa stáva pravidlom, že ten istý richtár bol do svojej funkcie zvolený i v nasledujúcom roku. K striedaniu sa richtárov tak dochádzalo iba každý druhý rok. Počet osôb, ktoré sa objavujú vo funkcii richtára, je v porovnaní s predchádzajúcim obdobím spred roku 1628 nižší. Mnohí richtári boli do svojej funkcie zvolení i niekoľkokrát. S richtárom Štefanom Falusim sa v období 1636–1653 stretávame štyrikrát, s Benediktom Turnerom v období 1638–1651 trikrát. V rokoch 1646–1653 sa spomínaní richtári vo svojich funkciách navzájom striedali. Ján Friepaisz bol do funkcie richtára v rokoch 1662–1687 zvolený minimálne štyrikrát. Koncom 17. a začiatkom 18. storočia sa počet osôb, ktoré zastávali funkciu richtára ešte viac znižuje, v období 1684–1707 sa ich vo funkcii richtára vystriedalo 6, z ktorých Wolfgang Wermes (Gruiber) bol zvolený päťkrát a Juraj Szabo Szemeti trikrát. K výraznej zmene v zaužívanom spôsobe voľby richtára dochádza

¹³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1626, inv. č. 216, škat. 1, f. 110.

¹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1692, inv. č. 223, škat. 3, s. 5.

¹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1649, inv. č. 218, škat. 1, 24. apríl.

¹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1703, inv. č. 220, škat. 2, 3. august.

v roku 1708, keď bol zvolený Ján Farkas, ktorý zastával túto funkciu niekoľkokrát za sebou. S výnimkou obdobia 1716–1717, keď bol richtárom Štefan Stokovics, zastával funkciu richtára až do roku 1728 (možno aj 1729). K voľbe iného richtára v roku 1730 došlo pravdepodobne v dôsledku jeho úmrtia. S jeho menom sa po roku 1728 už viac nestretávame. Nasledujúci, Ján Fillo bol do funkcie richtára zvolený v roku 1730. Túto funkciu zastával do roku 1741, okrem rokov 1736–1737, keď bol richtárom Krištof Pirst. V roku 1736 sa s Jánom Fillom stretávame ako so zastupujúcim richtárom (*substitutus judex*). Ján Fillo nebol richtárom doživotne. V roku 1743 sa uvádza ako jeden z členov mestskej rady. Ďalší richtár Štefan Nyeregjártó zastával svoju funkciu od roku 1742 a bol tiež niekoľkokrát opakovane zvolený. S jeho menom sa stretávame ešte aj v roku 1750.

Richtára v Šamoríne volila mestská obec. Voľba bola slobodná, avšak podliehala následnému schváleniu zemepána. Z účtovných písomností sme zistili, že v najbližších dňoch po voľbách mestečko vysielalo delegáciu k zemepánovi. Jej členmi boli novozvolený richtár, odstupujúci richtár a niekoľko členov rady. Pri príležitosti predstavenia novozvoleného richtára mestečko posielalo zemepánovi i množstvo darov.¹⁷ Zemepán mal právo novozvoleného richtára potvrdiť alebo odmietnuť. O zásahu zemepána, príslušníkov rodu Pálffy z Erdődu, do rozhodnutia šamorínskych mešťanov vieme prvýkrát v roku 1673. Vtedy bol mestskou obcou vo svojej funkcii potvrdený Ján Szent-Páli aliter Kálmár, ktorého Mikuláš Pálffy, z nám neznámych dôvodov odmietol uznať. Následne na základe návrhu zemepána bol do funkcie richtára zvolený Jakub Mészáros aliter Csizmazia.¹⁸ Predpokladáme, že vplyv zemepána na voľbu richtára bol od roku 1673 väčší. Ďalšie priame dôkazy o zásahu zemepána do volieb nemáme, ale na základe iných záznamov v zápisniciach to môžeme predpokladať. Nasvedčuje tomu i snaha mestských orgánov o obmedzenie richtárových právomocí. Po voľbách v roku 1676 mestská obec rozhodla, aby „*richtár mal plnú právomoc potrestať zlých a ochraňovať dobrých, ale taktiež aby bol od mesta závislý a nemal absolútnu moc tak ako tomu bolo dovtedy*.“ Taktiež sa zdôrazňuje, aby richtár usilovne viedol záznamy o príjmoch a výdavkoch za prievoz, lebo v prípade, že sa v záznamoch nájdu chyby, mestská obec siahne na jeho majetok.¹⁹ Mestečko sa snažilo obmedziť právomoci a oslabiť postavenie richtára, pretože ten nebol volený už len vôľou mešťanov, ale jeho voľba bola dozaista ovplyvnená i zemepánom. Snahu zemepána Jána Pálffyho získať vplyv na voľby dokazuje i jeho list z roku 1690 adresovaný Šamorínu, z ktorého sa dozvedáme, že zemepán si vyhradil právo posilať počas volieb jedného alebo dvoch svojich funkcionárov do mestečka, ktorí mali dozerať na priebeh volieb.

Predchádzajúce členstvo v mestskej rade nebolo podmienkou zvolenia za richtára. Avšak väčšina richtárov v Šamoríne bola už v predchádzajúcom období členom mestskej rady. Postupné obsadzovanie významnejších funkcií v mestečku je možné sledovať u viacerých richtárov. Štefan Stokovicz, prvýkrát zvolený za richtára v rokoch 1704–1705, bol najneskôr od roku 1700 členom mestskej rady a v rokoch 1688–1689 zastával funkciu kapitána. Je zaujímavé, že richtári Ján Farkas a Ján Fillo, ktorí vykonávali funkciu richtára nepretržite dlhšiu dobu, neboli pred zvolením členmi mestskej rady. Neboli ale ani úplne neznámi, pretože zastávali v mestečku iné funkcie. Ján Farkas bol v rokoch 1704–1705 trhový sudca. Ján Fillo vykonával pred svojím zvolením za richtára

¹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, Účty 1618–1619, inv. č. 500, f. 8.

¹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1673, inv. č. 220, škat. 2, s. 2.

¹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1676, inv. č. 220, škat. 2, s. 74.

niekoľko funkcií, v rokoch 1721–1723 bol kostolným otcom, 1724–1725 kapitánom a v roku 1728 mestským komorníkom.

Pri voľbe richtára zohrávala dozaista nemalú rolu aj jeho národnostná príslušnosť a jeho vierovyznanie. Iba pri zázname z volieb v roku 1675 sa spomína, že Ján Friepaisz je nemeckej národnosti.²⁰ Národnostnú príslušnosť richtárov tak nevieme s istotou určiť. Môžeme iba predpokladať, že podobne ako v iných mnohonárodnostných mestách sa vo funkcii striedali raz nemecký a raz maďarský richtár. Túto našu hypotézu je možné potvrdiť aj porovnávaním priezvisk jednotlivých richtárov. Od roku 1628 do roku 1707 sa richtári s nemeckými priezviskami takmer pravidelne striedajú s richtármi s maďarskými priezviskami. Pravidelné striedanie sa narúša jedine priezvisko Grueber, ktoré sa častejšie objavuje v maďarskom preklade *Wermes*. Ak predpokladáme, že richtári s nemeckými priezviskami a taktiež Wolfgang Grueber (*Wermes*) boli nemeckej národnosti a richtári s maďarskými priezviskami maďarskej národnosti, môžeme potvrdiť pravidelné sa striedanie richtárov Nemcov a Maďarov v rokoch 1628–1707 i v Šamoríne. Do roku 1628 sa nemecké a maďarské priezviská richtárov striedajú avšak nepravidelne. Rok 1628 možno považovať za istý prelom pri voľbe richtára. Nielenže sa od spomínaného roku pravidelne vo svojej funkcii richtára striedajú Nemci a Maďari, ale jednotliví richtári zastávajú svoju funkciu dva roky. Aby sme vedeli určiť, či striedanie sa richtárov jednotlivých národností pokračovalo aj po roku 1708, by bolo potrebné urobiť výskum i z nasledujúceho obdobia, pretože z troch mien richtárov, ktorí v Šamoríne pôsobili od roku 1708 do roku 1750, nemožno vyvodiť spoľahlivé závery.

Vierovyznanie richtárov sa v zápisniciach z mestskej rady neuvádza. Obyvatelia Šamorína, ako sme už uviedli, boli katolíckeho, evanjelického a kalvínskeho vierovyznania. Vplyv na voľbu richtára malo dozaista i zastúpenie jednotlivých vierovyznaní medzi mešťanmi. Začiatkom 17. storočia sa aj vplyvom protihabsburských povstaní postavenie obyvateľov nekatolíckeho vierovyznania upevnilo a pravdepodobne ne jeden richtár pochádzal z radov protestantov.²¹ Vierovyznanie richtárov vieme s istotou určiť len koncom 17. a začiatkom 18. storočia, pretože ich náboženská príslušnosť bola zaznamenaná v rokoch 1688–1693, keď boli členmi mestskej rady. Môžeme s istotou tvrdiť, že vierovyznanie všetkých richtárov od roku 1684 do roku 1703 bolo rímskokatolícke. Vplyv na voľbu katolíckeho richtára mal dozaista i zemepán, ktorý bol silným zástancom protireformácie. Možno aj v roku 1673, keď Mikuláš Pálffy priamo zasiahol do volieb a jemu nepohodlného richtára nepotvrdil, konal tak z dôvodu jeho vierovyznania.

S funkciou richtára boli spojené aj rôzne požitky a príjmy. Časť jeho ziskov predstavovali príjmy plynúce z výkonu funkcie. Richtár dostával časť poplatkov a pokút. Zisky mal aj z predaja nehnuteľností pred mestskou radou. V roku 1620 napríklad dostal dva zlaté za predaj domu.²² Ďalším významným príjmom richtára boli zisky z prenájmu jedného prievozu. Podľa záznamu v mestskom protokole z roku 1690 mal byť zisk z prievozu jediným príjmom richtára.²³ Za jeho prenájom však musel každoročne zaplatiť, napríklad v roku 1673 v deň Turíc 6 zlatých.²⁴ Richtár si musel starostlivo viesť

²⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1675, inv. č. 220, škat. 2, s. 52.

²¹ PARAIŠ, A. – CSUKÁS, Zs.: c. d., s. 110.

²² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1620, inv. č. 216, škat. 1, f. 81.

²³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1690, inv. č. 221, škat. 2, s. 186–187.

²⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1673, inv. č. 220, škat. 2, s. 1.

záznamy o svojich príjmoch a výdavkoch, pretože po zložení svojej funkcie musel podať vyúčtovanie pred novozvoleným richtárom a radou, ktorí jeho účty schválili a odobrili. V prípade nedoplatkov musel dlžobu zaplatiť mestským komorníkom.

Na základe dodatkov k mestským štatútom z roku 1690 sa richtár a taktiež jeho nasledovníci mali podieľať na platení vojenských daní rovnako ako ostatní obyvatelia. Richtár mal byť počas výkonu funkcie oslobodený od platenia ostatných daní a výkonu strážnej služby.²⁵

Spoločenské postavenie richtárov v mestečku sa nám nepodarilo na základe preskúmaných písomností podrobnejšie zistiť. Môžeme len predpokladať, že pochádzali z majetnejších a vzdelanejších vrstiev meštianstva. Richtárom sa neraz stal i príslušník šľachtického stavu. Spomedzi richtárov v skúmanom období boli siedmi šľachtického pôvodu. Predpokladáme, že mnohí spomedzi richtárov mali aj základné vzdelanie. Vedeli čítať a písať. O richtárovi Jánovi Friepaiszovi vieme, že v rokoch 1682–1688, keď mestečko nemalo notára, vykonával aj jeho funkciu. V rokoch 1686–1688 zastával funkciu notára i richtára súčasne.²⁶ Richtár nebol v Šamoríne vždy obľúbený. Často sa stával terčom útokov a nadávok. Mestský súd musel neraz riešiť podobné previnenia a vinník sa musel spravidla ospravedlniť. Richtár pri nástupe do svojej funkcie preberal i isté predmety, ktoré boli spojené s jeho funkciou. V roku 1620 sa spomína, že nový richtár prevzal dva strieborné poháre, dva čierne opasky so striebornými sponami, tri strieborné lyžičky a dve pečatidlá.²⁷ Z toho vyplýva, že pečatidlá mestečka boli uchovávané u richtára.

Šamorín používal v období od konca 16. do polovice 18. storočia dve pečate. Väčšia pečať, s priemerom 3,4 cm sa v prameňoch označuje ako stará pečať. Zobrazuje madonu s dieťaťom. Má kruhopis s gotickým písmom: S[IGILLUM] • CIVITATI[S] • [S]AMARI(Æ) • M[AJOR]. Jej gotický charakter a označenie Šamorína ako *civitas* naznačuje, že bola používaná najneskôr od 15. storočia. Je zaujímavé, že napriek strate právneho postavenia z 15. storočia, túto pečať používalo naďalej i ako zemepanské mestečko. Menšia pečať, s priemerom 2,3 cm, sa v prameňoch označuje ako menšia. Literatúrou je datovaná od roku 1519.²⁸ Zobrazuje madonu s dieťaťom. V kruhopise je: SIG[ILLUM] • OPP[IDI] • SAMARIÆ.

Richtár mal v Šamoríne prístup k písomnostiam mestečka. V roku 1720 sa spomína, že richtár uložil listinu medzi ostatné písomnosti.²⁹ Na písomnosti dohliadal a staral sa o ne notár, ale k najdôležitejším listinám a písomnostiam mal prístup len s povolením richtára.³⁰ Prvá zmienka o archíve je z roku 1710.³¹ Nachádzal sa pravdepodobne v radnici. Najdôležitejšie písomnosti boli uchovávané v osobitnej truhlici.³² Písomnosti sa pravdepodobne delili a uchovávali osobitne podľa ich druhu.

²⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1690, inv. č. 221, škat. 2, s. 186–187.

²⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1688, inv. č. 221, škat. 2, s. 4.

²⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1620–1621, inv. č. 501.

²⁸ STREŠNÁK, G.: Vývoj právneho postavenia mesta Šamorín do roku 1599. Diplomová práca, Bratislava 1998, s. 56.

²⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1720, inv. č. 224, škat. 4, s. 25.

³⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1716, inv. č. 223, škat. 3, s. 500–504.

³¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1710, inv. č. 223, škat. 3, s. 124–125.

³² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1714, inv. č. 223, škat. 3, s. 368.

V roku 1719 sa spomína, že potvrdenie o zaplatení daní bolo uložené medzi kvitancie mestečka.³³

Počas neprítomnosti zastupoval richtára jeho zástupca (*substitutus bíró, angezetzte Richter*). Bol ním jeden z najvýznamnejších radcov. Od roku 1656 bol zástupcom richtára jeden z radcov označovaných ako *coassessores, conjutores, proximi assessore* alebo *főtanács*. Počas protihabsburského povstania Františka II. Rákociho, bol v roku 1705 richtár Štefan Stokovicz spolu s niekoľkými členmi rady odvedený kurucmi a uväznený na Levickom hrade. Až do jeho návratu ho zastupoval Juraj Szabo.³⁴ Podobne aj v prípade úmrtia richtára bol právomocami a povinnosťami richtára až do najbližších volieb poverený jeden z radcov. Napr. v roku 1621 bol po smrti richtára Jána Genge zastupovaním poverený Štefan Boros Szerdahelyi.³⁵

Notár

Prvá zmienka o notárovi v Šamoríne je z roku 1439, keď sa ako notár mesta spomína prisažný Ján Man.³⁶ Charakterizovať činnosť a postavenie notára v mestečku v tomto počiatočnom období nie je pre nedostatok informácií možné. S istotou nemožno ani tvrdiť, že táto funkcia bola stála a pravidelne obsadzovaná. Je možné, že spísomňovaním boli poverované osoby, ktoré zastávali v mestečku iné funkcie a mali potrebné vzdelanie. Možno je tiež, že mestečko v prípade potreby využilo služby notárov, pisárov z okolia. Až v období, keď spísomňovanie v Šamoríne dosiahlo vyšší stupeň, predpokladáme i upevňovanie a ustáľovanie sa funkcie notára. Viac o ňom vieme až od konca 16. storočia, odkedy sa nám okrem listín zachovali aj mestské knihy a spisový materiál. Od roku 1622, odkedy sa zachovali záznamy o voľbách, nachádzame notára medzi volenými predstaviteľmi mestečka.³⁷

V zápisniciach mestskej rady v roku 1578 sa ako pisár (*Marktschreiber*), spomína Juraj Urban.³⁸ V rokoch 1581–1586 plnil funkciu pisára Stanislav Richter. Až do roku 1588 sa stretávame len s pomenovaním pisár. V rokoch 1589–1590 pôsobil v mestečku Juraj Mottichius, ktorý sa v prameňoch uvádza už ako *notarius*.³⁹ Nebol pôvodom zo Šamorína a jeho presnú dobu pôsobenia v mestečku nebolo možné na základe preskúmaných prameňov určiť. V roku 1600 však už pôsobil ako notár v Svätom Jure.⁴⁰ Ďalší šamorínsky notár Ján Baratt, ktorý sa spomína v roku 1594, zastával v rokoch 1584 a 1589 funkciu richtára.⁴¹ Najneskôr od roku 1600 pôsobil v meste notár Tomáš Lazarus.⁴² Považujeme ho za prvého významnejšieho notára Šamorína, ktorý tu

³³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1719, inv. č. 223, škat. 3, s. 587.

³⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1705, inv. č. 220, škat. 2, 24. apríl.

³⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1621, inv. č. 216, škat. 1, f. 77.

³⁶ STREŠŇÁK, G.: c. d., s. 70.

³⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1622, inv. č. 216, škat. 1, f. 83.

³⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1578, inv. č. 216, škat. 1, r. 1578.

³⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1590, inv. č. 216, škat. 1, r. 1590. Označuje sa ako „*Georgius Mottichius Budissinus ludirector et notarius cum temporis*.“

⁴⁰ POSPECHOVÁ, P. – SPIRITZA, J.: O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí. Slovenská archivistika, roč. 39, 2004, č. 1, s. 67.

⁴¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1594, inv. č. 216, škat. 1, r. 1594.

⁴² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Testamenty, inv. č. 812. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1602–1603, inv. č. 498. „*Thomas Lazarus Samariensis Pannonius, jurato notario*.“

pôsobil takmer 30 rokov. Posledný údaj o jeho prítomnosti je zo začiatku roka 1629. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, keď funkciu notára často vykonávali osoby, ktoré zastávali v mestečku i iné funkcie, Tomáš Lazarus vykonával iba funkciu notára. Za svoju činnosť dostával plat. V roku 1601 mu mestskí komorníci vyplatili 32 zlatých ako riadny plat a odmenu vo výške 8 zlatých.⁴³ V nasledujúcom období, po roku 1629 sa vystriedalo za pomerne krátku dobu niekoľko notárov. Je možné, že mestečko bolo viackrát na kratšiu dobu i bez notára. Skutočnosť, že notári sa často menili, sa odrazila i na písomnej produkcii mesta. Rozdiel je badateľný najmä na kvalite zápisníc z mestskej rady. Počet záznamov za jednotlivé roky je oveľa nižší ako v predchádzajúcom období, niekedy záznamy i chýbajú. V rokoch 1631–1632 sa ako notár mestečka uvádza Wolfgang Leinber. V rokoch 1635–1637 sa spomína notár Benjamín Pittark. Notár Štefan Marton sa vyskytuje v prameňoch iba v roku 1640. Zmenu vo vedení zápisníc možno badať od roku 1644, keď sa ako notár spomína Andrej Jaclicius Posoniensis. V rokoch 1648–1652 sa opäť stretávame s notárom Wolfgangom Leinberom. Meno notára z rokov 1653–1655 nepoznáme, ani nemáme doklady o jeho prítomnosti v Šamoríne. Najneskôr v roku 1656 sa ako notár objavuje Ján Fejerváry, ktorý zastával túto funkciu až do svojej smrti okolo roku 1670.⁴⁴ Po dlhšom období častého striedania sa notárov bol Ján Fejerváry ďalším významným notárom Šamorína, ktorý svoju funkciu zastával dlhšiu dobu. Pochádzal z Trnavy, bol maďarskej národnosti. Vierovyznaním bol kalvín.⁴⁵ Po jeho smrti zostalo mestečko istú dobu bez notára.⁴⁶ V tomto období čiastočne plnili jeho povinnosti Jakub Thiebenschön⁴⁷ a Štefan Ujhelyi.⁴⁸ Nasledujúci notár, Alexander Martiny, ktorý prišiel do Šamorína v roku 1672 na základe pozývacieho listu, uzavrel s mestom dohodu, v ktorej boli stanovené jeho povinnosti a príjmy.⁴⁹ Alexander Martiny, ktorý pochádzal z Modry, zastával funkciu notára v rokoch 1672–1681⁵⁰ a opäť v rokoch 1701–1706.⁵¹ Funkcia notára v Šamoríne nebola nepretržite obsadená. Po smrti, alebo odchode notára z mestečka často ostávala funkcia neobsadená. Nie vždy bolo ľahké nájsť vhodnú osobu, ktorá by spĺňala potrebné požiadavky a bola i ochotná funkciu prijať. Po roku 1681, keď notár Alexander Martiny z dôvodu morovej epidémie zostal vo svojom rodnom meste Modra, vykonával dočasne funkciu notára Samuel Muraközi, ktorý bol

⁴³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1601–1602, inv. č. 497, s. 40.

⁴⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Testamenty, inv. č. 812. Presný dátum jeho smrti nepoznáme, ale poslednýkrát sa s jeho menom stretávame v máji 1670.

⁴⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Na základe vlastnoručného zápisu na prvej strane knihy: *Reconciliationis cum hungaris factae, 23 junii, anno 1606. Patakini, 1653.*

⁴⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1672, inv. č. 219, škat. 1, pred 14. septembrom. Nasledujúci notár Alexander Martiny, ktorý prichádza do Šamorína 10. augusta 1672 na pozvanie bohatých mužov (*bonorum virorum*) a richtára, uvádza, že mestečko bolo až doteraz bez notára a nebol kto by viedol záznamy do mestského protokolu, preto po roku 1663 nasleduje rok 1672. Časť záznamov z rokov 1663–1666 bola dopísaná dodatočne na základe poznámok notára Jána Fejerváryho.

⁴⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1665, inv. č. 219, škat. 2, 30. august. Spomína sa Jacobus Thiebenschön, ktorý dopísal záznam z poznámok Jána Fejerváryho do zápisnice.

⁴⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1672, inv. č. 219, škat. 2, 13. marec.

⁴⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1716, inv. č. 223, škat. 3, s. 500–504. Zmluva sa zachovala v neskoršom prepise z roku 1716.

⁵⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1701, inv. č. 220, škat. 2, s. 101–102. V roku 1701, keď znova zaujal funkciu notára uvádza, že ako mladý notár slúžil mestu od roku 1672 deväť rokov, až kým neodišiel aj s rodinou domov, do Modry na zber hrozna. Tam sa dozvedel, že v Šamoríne je morová epidémia a rozhodol sa tam nevrátiť a poveril Samuela Muraköziho aby ho zastupoval.

⁵¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1706, inv. č. 220, škat. 2, pred 3. september. V roku 1706 zomiera.

poverený zastupovaním. V roku 1682 bola funkcia notára zverená Jánovi Friepaiszovi, ktorý súčasne zastával aj funkciu richtára.⁵² V roku 1688 bol mestečkom Šamorín oslovený notár Juraj Branik, ktorý býval v Bratislave. Ešte prv než pricestoval do mestečka, bol potvrdený prostredníctvom zemepána, grófa Pálffyho.⁵³ Juraj Branik pôsobil v Šamoríne len niekoľko rokov. Bol aj prisáznym Bratislavskej stolice a notárske povinnosti ho značne zaťažovali. Preto opakovane žiadal, aby mesto bralo ohľad aj na jeho ostatné povinnosti, a naliehal, aby si mesto našlo nového notára.⁵⁴ V roku 1689 sa spomína, že popri ňom pôsobil v mestečku ako *substitutus notarius*, zastupujúci notár už spomínaný Samuel Muraközi.⁵⁵ V rokoch 1695–1700 pôsobil v Šamoríne notár Juraj Szontagh. V roku 1701 sa po návrate z Modry opäť ujal funkcie notára Alexander Martiny, ktorý ju vykonával až do svojej smrti v roku 1706. Potom bol notárom zvolený Jozef Bognár, ktorý pôsobil do roku 1718.⁵⁶ V októbri 1718 zložil na radnici mesta pred richtárom a radou notársku prísahu Žigmund Vörös (pravdepodobne domáceho pôvodu). Zaviazal sa, že bude slúžiť mestu čestne a podľa potreby. Dohodol sa tiež na svojom plate a odmenách.⁵⁷ Po odchode Žigmunda Vörösa z funkcie v roku 1731 zaujal jeho miesto Štefan Ketskés, ktorý bol notárom Šamorína ešte aj v roku 1750.⁵⁸

K základným povinnostiam a úlohám notára patrilo písomňovanie. Vyhotovoval písomnosti v mene mesta alebo richtára, viedol zápisnice zo zasadnutí mestskej rady a súdu. Počas zasadnutí mestskej rady a súdu si notár robil poznámky, na základe ktorých dodatočne zapisoval ich rozhodnutia do zápisnice z mestskej rady - protokolu. V Šamoríne boli väčšinou vedené dva protokoly. Už v roku 1628 sa spomína aj existencia väčšieho protokolu.⁶⁰ V roku 1662 sa spomínajú starý a nový protokol.⁶¹ V roku 1718 sa spomína existencia malého protokolu, alebo diára, do ktorého si notár pravdepodobne robil poznámky priamo na zasadaniach mestskej rady.⁶² V tomže roku sa spomína i veľký protokol.⁶³ O ďalších povinnostiach notára sa dozvedáme zo spomínanej zmluvy uzavretej medzi mestečkom a Alexanderom Martinym v roku 1672.⁶⁴ Podľa nej bol notár povinný starostlivo opatrovať protokoly, ale žiaden si nesmel privlastniť, ani si z nich robiť poznámky. Mal svedomito ochraňovať písomnosti, fragmenty, knihy písané aj tlačené. V prípade, že niektoré písomnosti boli v zlom stave, mal ich prepísať do protokolu. Privilégiá a slobody mestečka nemal bez povolenia richtára premiestňovať z jedného miesta na druhé, iba v prípade, keď si to dôležitosť situácie vynucovala. K premiestňovaniu a prepisu privilégií došlo v roku 1689, keď richtár s notárom prezreli stav mestských privilégií, ktoré boli nedbanlivosťou predchádzajúcich richtárov a notára uložené v starej, schátralej truhlici, kde sa doničili. Notár Juraj Branik, s pomocou Martina Cserka, člena mestskej rady, pozbieral staré privilégiá a riadne, jednotlivo ich

⁵² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1688, inv. č. 221, škat. 2, s. 4.

⁵³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1688, inv. č. 221, škat. 2, s. 21.

⁵⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1689, inv. č. 221, škat. 2, s. 93.

⁵⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, spisy, inv. č. 327.

⁵⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1706, inv. č. 220, škat. 2. Pred septembrom. Josephus Wagner.

⁵⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1718, inv. č. 223, škat. 3, s. 568.

⁵⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1731, inv. č. 226, škat. 5, f. 13. Nepodarilo sa nám zistiť

z preskúmaných prameňov odkiaľ pochádzal. Vieme však, že nebol domáceho pôvodu.

⁶⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1628, inv. č. 216, škat. 1, f. 116.

⁶¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1662, inv. č. 219, škat. 1, s. 70, 72.

⁶² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1718, inv. č. 223, škat. 3, s. 571. „*minori protocollo sive diario*“

⁶³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1718, inv. č. 223, škat. 3, s. 572. „*Gemein Protocoll*“

⁶⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1716, inv. č. 223, škat. 3, s. 500–504.

uložil.⁶⁵ S vyhotovením elenchu počkal až do príchodu Andreja Nasvadyho, správcu majetkov Mikuláša Pálffyho, ktorý vykonal túto prácu. Kópiu elenchov poslal spolu s privilégiami v jednej škatuli do Viedne, kde mali byť panovníkom konfirmované.⁶⁶ Za konfirmáciu privilégií muselo mestečko zaplatiť nemalú sumu, dokonca si pre tento účel požičalo 500 zlatých od šľachtica Juraja Gubicsa.⁶⁷ Ďalej bol notár podľa spomínanej dohody povinný viesť záznamy tak, aby boli práva mešťanov ochránené a aby mohli byť neposlušní potrestaní. Bol povinný vyhotovovať účty pre vínnych majstrov. Podľa rozhodnutia mesta z roku 1673 ho nemali vínni majstri obťažovať v nedeľu a cez sviatky a pri evidencii účtov mali byť prítomní dvaja členovia rady.⁶⁸ Raz za čas mal notár navštíviť dom richtára, kde vyzdvihol peniaze za prevoz, ktoré mal starostlivo zaznamenať, a ako odmenu mal dostať jednu pintu⁶⁹ vína. Okrem povinností, ktoré vykonával priamo v mestečku, bolo úlohou notára ho zastupovať vo vzťahu k iným inštitúciám či osobám. Spolu s ďalšími delegátmi mestečka uzatváral dohody v jeho mene, o ktorých následne podal pred mestskou radou a mestskou obcou správu. Mestečko posielalo skrze notára aj daň a peniaze za desiatok.⁷⁰

Plat a príjmy notára sa stávali často predmetom vzájomných rokovaní notára s predstaviteľmi Šamorína. Začiatkom 17. storočia sa plat notára pohyboval okolo 32 zlatých ročne.⁷¹ Pred nástupom Juraja Branika do funkcie bol obvyklý plat notárov 75 zlatých ročne. V roku 1672 boli v zmluve stanovené okrem platu aj iné príjmy notára. Podľa dohody mal notár dostávať ročne 100 zlatých.⁷² Peniaze mu mali byť vyplatené zo spoločnej pokladnice mestečka. Ďalej sa malo pre neho zabezpečiť pohostenie, primerané hospodárstvo so záhradou a ročne 13 zlatých na drevo. Na sviatok Sv. Juraja mal podobne ako richtár a ostatní mestskí funkcionári dostať tri zlaté sprejitného (*trinkgeld, bibale*). Za vyhotovenie účtov pre mestských komorníkov mal dostať 6 zlatých a taktiež aj za vyhotovenie účtov pre vínnych majstrov mu prináležalo 6 zlatých a 5–6 pín vína. Za zápis nového záznamu a jeho prečítanie pred magistrátom mal obdržať 50 denárov, a za vyhotovenie písomnosti týkajúcej sa mýta 15 denárov.⁷³ Notár získaval aj určitú časť pokút zo súdnych sporov pri ktorých bol prítomný. Plat notára sa po nástupe Juraja Branika stal každoročne predmetom rokovaní. Juraj Branik podal návrh mestskej rade na svoj ročný plat. Žiadal 100 zlatých. Rada napokon jeho plat schválila, ale s tým, že 25 zlatých navyše vyplatí len jemu, a jeho nasledovníci mali mať naďalej plat 75 zlatých.⁷⁴ Svoj dohodnutý plat si musel Juraj Branik opakovane vymáhať aj v nasledujúcich rokoch. Plat 100 zlatých ročne dostávali i notári Žigmund Vörös a Štefan Ketskés.⁷⁵

⁶⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1689, inv. č. 221, škat. 2, s. 62–64.

⁶⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1689, inv. č. 221, škat. 2, s. 71.

⁶⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, inv. č. 490. Kvitancie mestských platieb.

⁶⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1673, inv. č. 220, škat. 2, s. 24–25.

⁶⁹ Pinta = 2 holby, 1 holba = 0,84 – 1,06 litra.

⁷⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1719, inv. č. 223, škat. 3, s. 600.

⁷¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1601–1602, inv. č. 497, s. 40. Plat notára bol 32 zlatých. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1602–1603, inv. č. 498, s. 46.

⁷² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1716, inv. č. 223, škat. 3, s. 500–504. Prepis zmluvy z roku 1672 v origináli je pravdepodobne 75 f, pretože v roku 1689 keď notár Juraj Branik požaduje 100 zlatých, uvádza sa plat jeho predchodcov 75 zlatých a 13 zlatých na drevo.

⁷³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1716, inv. č. 223, škat. 3, s. 500–504.

⁷⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1689, inv. č. 221, škat. 2, s. 93.

⁷⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1743–1744, inv. č. 526.

Ostatní mestskí funkcionári

Mestskú správu okrem už spomínaných samosprávnych inštitúcií v Šamoríne vykonávali i ďalší mestskí funkcionári a zamestnanci. Ich počet sa postupne zvyšoval. Záležitosti, ktoré bolo treba v mestečku riešiť, neustále narastali. Kým v druhej polovici 16. storočia jeden funkcionár alebo zamestnanec mestečka vykonával viacej druhov činností, neskôr sa jeho činnosť bližšie špecifikovala a časť jeho povinností prebral iný funkcionár alebo zamestnanec. Najpočetnejšie boli zastúpení funkcionári a zamestnanci mestečka, ktorí zabezpečovali jeho hospodárstvo. Boli nimi mestskí komorníci, správcovia viníc, trhoví sudcovia, lesný špán, hájnik predstavení pastierov a pastieri.⁷⁶ Kapitán a nočný strážca zabezpečovali v meste poriadok. Okrem týchto funkcií sa spomínajú aj rečníci a kostolní otcovia.⁷⁷ Oblasť činnosti mestských funkcionárov nie je ľahké presne vymedziť, pretože sa v prameňoch spomínajú len zriedka. Úplne sa nemožno spoliehať ani na poznatky z iných miest a mestečiek a aplikovať ich bez uváženia aj na funkcionárov a zamestnancov v Šamoríne. Mestá a mestečka v Uhorsku mali svoju osobitnú samosprávu a okruh pôsobnosti jednotlivých funkcionárov nebol všade rovnaký, ani pomenovanie funkcionárov s rovnakými povinnosťami nebolo všade zhodné.⁷⁸ Preto sa pokúsime charakterizovať úlohy jednotlivých funkcionárov na základe poznatkov získaných z archívnych dokumentov. Mená mestských funkcionárov sa v Šamoríne zapisovali po ich zvolení do zápisníc z mestskej rady, avšak nepravidelne. Preto nie je možné ani presne určiť, odkedy v mestečku pôsobili. Väčšina z nich svoju funkciu vykonávala prv, než sa spomína v prameňoch. Najstaršie záznamy o ich existencii sa zachovali v knihách mestských príjmov a výdavkov z konca 16. storočia, kde sa spomínajú správcovia viníc a komorníci, ktorí museli každoročne vyúčtovať svoje príjmy a výdavky. Väčšinu funkcií vykonávali dve osoby, v prípade kostolných otcov sa niekedy volili aj traja. U niektorých funkcií možno predpokladať, že jeden funkcionár bol volený spomedzi Nemcov a druhý z Maďarov. Mestskí funkcionári sa rovnako ako ostatní obyvatelia mesta riadili mestskými štatútmi. Mali rovnaké práva pred mestským súdom a rovnako sa na nich vzťahovali všetky povinnosti a zákazy. V prípade spáchania trestného činu, alebo porušenia zákazu vydaného mestečkom mohli byť vzhľadom na jeho závažnosť aj prepustení z funkcie. V prípade neplnenia si svojich povinností a nedostatočného výkonu svojej funkcie im hrozila pokuta ba aj odvolanie. Mnohí z nich, ktorí sprostredkovali rozhodnutia a príkazy mesta obyvateľstvu, boli neoblíbenými, a stávali sa terčmi útokov nielen slovných, ale i fyzických. Najčastejšie boli napádaní kapitáni a trhoví sudcovia, ktorí svojou činnosťou najviac zasahovali do každodenného života obyvateľov.

V mestečku Šamorín sa každoročne v deň volieb richtára a rady volili dvaja mestskí komorníci. Boli volení mestskou obcou, najčastejšie spomedzi členov mestskej rady. Spočiatku sa volili každoročne, od roku 1656 boli vo svojich funkciách každý druhý rok potvrdzovaní. Do akej miery mala ich národnostná príslušnosť vplyv na ich zvolenie, sa nám nepodarilo zistiť. V preskúmaných písomnostiach sme sa s označením nemecký alebo maďarský mestský komorník stretli len ojedinele.⁷⁹

⁷⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, zápisnica 1728, inv. č. 228, škat. 4, 25. apríl. (*judices pastorum*)

⁷⁷ V prameňoch sa vyskytuje ako *vitricus ecclesiae, aeditus ecclesiae, kirchvater, egyházfi*.

⁷⁸ ŠPIESZ, A.: c. d., s. 50.

⁷⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, Účty 1660–1661, inv. č. 551, 24. august.

Mestskí komorníci spravovali hospodárstvo a pokladnicu mestečka. Viedli záznamy o príjmoch a výdavkoch. Poskytovali financie z mestskej pokladnice pre rozličné potreby. Vyplácali zamestnancom ich platy. Dlžoby, ktoré mali voči mestečku obyvatelia alebo jednotliví mestskí funkcionári, boli skladané do ich rúk. Prijímali peniaze za prenájom regálnych práv.⁸⁰ Zabezpečovali zásoby potravín a nakupovali obilie, najmä v nepokojných časoch bolo dôležité postarať sa o ich dostatok.⁸¹ Komorníci boli poverovaní aj predajom mestského vína. V roku 1690 mali predávať jednu holbu vína za 12 denárov a v roku 1721 za 8 denárov.⁸² Komorníci predkladali každoročne na schválenie novozvolenému richtárovi a mestskej rade záverečný účet. V prípade, že ostali mestu dlžní, mali dlžobu zaplatiť svojim nástupcom.

Šamoríne boli volení dvaja rečníci, z ktorých bol pravdepodobne jeden nemeckého a druhý maďarského pôvodu.⁸³ Prvýkrát sa s funkciou rečníka v mestečku stretávame v roku 1690, ale nevylučujeme ani jeho skoršie pôsobenie.⁸⁴ Zastupovali a reprezentovali záujmy mestskej obce. Nie vždy bolo možné, aby sa mestská obec zišla a rozhodovala spoločne, preto si spomedzi seba volila svojich zástupcov. Rečníci mohli byť privolaní a zúčastniť sa zasadnutí mestskej rady a mestského súdu.⁸⁵ Často boli prítomní pri majetkovo-právnych prevodoch, najmä predaji a kúpe domu. Písomnosti vydávané mestečkom od roku 1690 spravidla obsahujú i podpis jedného alebo aj oboch.

V Šamoríne sa stretávame s dvomi kapitánmi. Volili sa do roku 1656 každoročne v deň volieb richtára a mestskej rady. Od roku 1657 sa každý druhý rok vo svojich funkciách potvrdzovali. Jeden kapitán bol pravdepodobne nemeckej a druhý maďarskej národnosti, pretože v prameňoch sa stretávame s označením maďarský kapitán alebo nemecký kapitán.⁸⁶ Hlavnou pracovnou náplňou kapitánov bolo zabezpečovanie vnútorného poriadku. Sprostredkúvali a vydávali rozkazy určené pre obyvateľov. Mali na starosti vyšetrovanie zločinov spáchaných v mestečku. Hlavne v nepokojných časoch dozerali na plnenie si strážnych povinností obyvateľov a vydávali rozkazy týkajúce sa stráženia. Ak niekto ich rozkaz neposlúchol, alebo poškodil ich česť, mohli ho uväzniť vo väznici mestečka, na ktorú dozerali. V prípade potreby sa mohli zúčastňovať aj vyberania daní a poplatkov. Kapitáni každoročne po voľbách skladali účty za svoje príjmy a výdavky z furmaniek, z obchodu so soľou a z príjmu za prenájom opustených usadlostí.⁸⁷ Tieto príjmy a výdavky evidovali v osobitných zoznamoch. Spomínajú sa v roku 1749. Do jedného zoznamu zapisovali gazdov, ktorí nevykonávali pre mestečko furmanky, ale za túto svoju povinnosť platili každoročne 3 zlaté.⁸⁸ V druhom zozname boli spísané prázdne usadlosti, na základe ktorých mali za ich prenájom vybrať 43 zlatých a 34 grajciarov.⁸⁹

⁸⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1731, inv. č. 226, škat. 5, f. 19.

⁸¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1689, inv. č. 221, škat. 2, s. 116., 1708, inv. č. 223, škat. 3, s. 14.

⁸² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1690–1691, inv. č. 505. MMŠ, zápisnica 1721, inv. č. 224, škat. 4, s. 93.

⁸³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1707, inv. č. 220, škat. 2, s. 32.

⁸⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica, 1690, inv. č. 221, škat. 2, s. 185. Figuruje v zoznamoch zvolených funkcionárov.

⁸⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1707, inv. č. 220, škat. 2, s. 36. Kramer Cristof, ktorý sa mal zúčastniť mestského súdu bez vedomia richtára nedostavil, preto mu bola vyrúbená pokuta 32 zlatých.

⁸⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1710, inv. č. 223, škat. 3, s. 155–156. (*magyar hadnagy*)

⁸⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1708, inv. č. 223, škat. 3, s. 2.

⁸⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1749, inv. č. 227, škat. 5, f. 8.

⁸⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1749, inv. č. 227, škat. 5, f. 34.

Počas volieb sa v Šamoríne volili dvaja trhoví sudcovia. Najskôr boli volení každoročne, neskôr boli vo svojich funkciách podobne ako ostatní mestskí funkcionári každé dva roky potvrdzovaní. V prameňoch sa stretávame aj s označením maďarský alebo nemecký trhový richtár. Môžeme preto predpokladať, že na ich voľbu mala vplyv aj ich národnosť.⁹⁰ Trhoví sudcovia dozerali na priebeh trhov, kontrolovali kvalitu a ceny výrobkov. Premeriavali a zisťovali presnosť používaných mier. Zabezpečovali aj potraviny pre mestečko. Nakupovali obilie, víno, hydinu, ryby a iné veci. Ak bolo treba nakupovali pre potreby mestečka a richtára aj na trhoch mimo Šamorína.⁹¹

So správcami vinohradov sa stretávame už v prvých zachovaných knihách príjmov a výdavkov z roku 1585. V Šamoríne sa volili každoročne dvaja správcovia vinohradov v deň sviatku Štefana mučeníka, 26. decembra, keď sa v hornej izbe radnice zišli richtár, mestská rada a mestská obec. Po tom čo predchádzajúci správcovia vinohradov zložili svoje funkcie a predložili svoje účty na schválenie, pristúpilo sa k voľbám. Keďže správcovia vinohradov boli spravidla vo svojich funkciách i v nasledujúcom roku potvrdení, dochádzalo k personálnym zmenám v tejto funkcii iba každé dva roky. Mestečko mohlo určovať podmienky, ktoré museli záujemcovia o toto miesto spĺňať. Správcovi vinohradov sa nemohol stať vínný majster.⁹² K povinnostiam správcov vinohradov patrilo starať sa o mestské vinohrady, zabezpečovať a organizovať práce prebiehajúce vo vinohradoch. Okrem týchto prác na samotných vinohradoch mali na požiadanie mestečka aj predávať mestské víno. Cudzie víno mohli nakúpiť a predávať len s jeho povolením.⁹³

Na základe údajov z rokov 1656–1661 môžeme konštatovať, že funkcia tzv. *Stubbherr* je totožná s funkciou tzv. *vinearum praefectus*. S pomenovaním *stubbherr* sa stretávame pri ich voľbe 26. decembra. V zoznamoch volených funkcionárov a zamestnancov vyhotovovaných po voľbách 24. apríla sa správcovia vinohradov označovali ako *vinearum praefecti*.

Funkciu lesného špána v Šamoríne v 18. storočí zastávala dlhšiu dobu jedna osoba. Od roku 1720 mestečko zamestnávalo dvoch lesných špánov. Lesný špán mal na starosti mestské lesy a lúky.⁹⁴ Dozeral na ne a strážil ich pred nepovoleným vyrubovaním dreva. V prípade krádeže dreva mal krádež ohlásiť richtárovi a prisáznym a pokúsiť sa nájsť zloděja.⁹⁵ Pre mestečko vykonával i určité špecifické práce. Bol poverovaný pílením a rezaním dreva. V roku 1721 mal narezat' drevo na dva stĺpy k bráne cintorína a naštiepiť drevo na zhotovenie kolov pre vinič.⁹⁶ Za svoje služby dostával každoročne plat. V roku 1743 mu bolo vyplatených 29 zlatých.⁹⁷ Za niektoré špecifické služby mu mestečko platilo osobitne.

Počet prievozníkov sa v Šamoríne časom menil. Spočiatku sa určovali dvaja prievozníci, ktorí zabezpečovali prechod cez mŕtve rameno Dunaja. S tretím prievozníkom, ktorý mal zabezpečovať prechod pri Rajke, sa stretávame v zoznamoch, ktoré sa vyhotovovali pri voľbách až v roku 1728. Určite však pôsobil v Šamoríne oveľa

⁹⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1701, inv. č. 220, škat. 2, s. 115.

⁹¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1690–1691, inv. č. 505.

⁹² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1673, inv. č. 220, škat. 2, s. 25.

⁹³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1673, inv. č. 220, škat. 2, s. 24–25.

⁹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1690–1691, inv. č. 505.

⁹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1703, inv. č. 220, škat. 2, 6. jún.

⁹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1720–1722, inv. č. 515, 6. máj, 18. máj.

⁹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1743–1744, inv. č. 526.

skôr. Platy prievozníkov určovala mestská rada spolu s mestskou obcou. V roku 1709 dostával jeden prievozník týždenne 4 mariánske groše.⁹⁸ V roku 1712 bol jeho ročný plat 25 zlatých. Okrem toho dostával 5 zlatých na dva páry sandálov, 5 zlatých na jeden pár čižiem a dve veko pšenice.⁹⁹ Na činnosť prievozníkov mestečko starostlivo dohliadalo. V roku 1724 prepustilo prievozníkov, ktorí si nedostatočne plnili svoje funkcie, a po ich prepustení boli namiesto nich opätovne poverení predchádzajúci prievozníci.¹⁰⁰

Nočný strážca mal na starosti udržiavanie nočného pokoja.¹⁰¹ Dozeral na bezpečnosť, hlavne zabezpečoval protipožiarnu ochranu. Za svoju činnosť dostával od mestečka plat. V roku 1690 mu bolo vyplatených 28 zlatých, okrem toho dostal aj 10 meríc pšenice, jednu starú halenu a jeden pár nových sandálov.¹⁰² V štyridsiatych rokoch 18. storočia dosiahol jeho plat výšku 38 zlatých.¹⁰³

Hájnik mal na starosti stráženie chotára. Jeho plat závisel od veľkosti stráženej plochy. V roku 1709 dostával z každej polovičnej usadlosti $\frac{1}{4}$ obilia a $\frac{1}{4}$ ovsa.¹⁰⁴

⁹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1709, inv. č. 223, škat. 3, 25. apríl. Mariánsky groš = 15–17 grajciarov.

⁹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1712, inv. č. 223, škat. 3, 24. apríl. Šamorínska veka – stará miera na sypaniny, mala 125 l, zmestili sa do nej 2 bratislavské merice.

¹⁰⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1724, inv. č. 224, škat. 4, 18. máj.

¹⁰¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1693, inv. č. 222, škat. 3, s. 115.

¹⁰² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1690–1691, inv. č. 505.

¹⁰³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Účty 1743–1744, inv. č. 526.

¹⁰⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, zápisnica 1709, inv. č. 223, škat. 3, 25. apríl.

PRÍLOHY

I. Zoznam richtárov

1573	<i>Matheus Literatus*</i>	1646	<i>Benedictus Thurner</i>
1574	<i>Benedictus Ingerl</i>	1647	<i>Benedictus Thurner</i>
1577	<i>Stephanus Krammer</i>	1648	<i>Stephanus Falusi nob</i>
1578	<i>Georgius Liufers</i>	1649	<i>Stephanus Falusi nob</i>
1579	<i>Valentinus Veres</i>	1650	<i>Benedictus Tuerner</i>
1580	<i>Stephanus Krammer</i>	1651	<i>Benedictus Tuerner</i>
1581	<i>Lucas Sötsch</i>	1652	<i>Stephanus Falussi nob.</i>
1583	<i>Emericus Pfister</i>	1653	<i>Stephanus Falussi nob.</i>
1584	<i>Joannes Barath</i>	1656	<i>Christophorus Egyidi</i>
1585	<i>Lucas Seutsch</i>	1657	<i>Christophorus Egyidi</i>
1589	<i>Joannes Barath</i>	1658	<i>Johannes Schnabel</i>
1593	<i>Lucas Sötsch</i>	1659	<i>Johannes Schnabel</i>
1599	<i>Emericus Pfister</i>	1660	<i>Andreas Ludanyi nob.</i>
1600	<i>János Genge</i>	1661	<i>Andreas Ludanyi nob.</i>
1601	<i>Mihal Bako Deak</i>	1662	<i>Johannes Friepaisz nob.</i>
1602	<i>János Genge</i>	1663	<i>(Johannes Friepaisz nob.)</i>
1603	<i>Gaspar Ingerl</i>	1664	<i>Johannes Kálmár Szent-Páli</i>
1604	<i>Mihal Bako</i>	1665	<i>Johannes Kálmár Szent-Páli</i>
1606	<i>Mihal Bako</i>	1666	<i>György Czeh</i>
1607	<i>Caspar Ingerl</i>	1667	<i>János Friepeisz nob.</i>
1608	<i>Mihal Deaky</i>	1668	<i>András Ludányi Szabó</i>
1609	<i>Márton Mikolcha</i>	1669	<i>András Ludányi Szabó</i>
1610	<i>Georgius Strasser</i>	1670	<i>Johannes Friebeis</i>
1612	<i>János Genge</i>	1671	<i>Johannes Friebeis</i>
1613	<i>János Genge</i>	1672	<i>Johannes Kalmar Szent-Páli</i>
1614	<i>Caspar Ingerl</i>	1673	<i>Johannes Kalmar Szent-Páli, od 2. mája - Jacobus Mészáros aliter Csizmazia</i>
1615	<i>Lucas Turner</i>	1674	<i>Johannes Friepaisz nob</i>
1616	<i>Martinus Mikolcsa</i>	1675	<i>Johannes Friepaisz nob</i>
1617	<i>Martinus Mikolcsa</i>	1676	<i>Jacobus Meszáros aliter Csizmazia nob.</i>
1618	<i>Joannes Mayr</i>	1677	<i>(Jacobus Meszáros aliter Csizmazia nob.)</i>
1619	<i>Thomas Pfister</i>	1680	<i>(András Víz)</i>
1620	<i>Janos Genge</i>	1681	<i>András Víz</i>
1621	<i>Stephanus Boros Szerdahelyi nob.</i>	1684	<i>András Víz</i>
1622	<i>Joannes Mair</i>	1685	<i>András Víz</i>
1623	<i>Jacobus Cwikkell</i>	1686	<i>Johannes Frieweisz nob.</i>
1624	<i>Martinus Mikolchia</i>	1687	<i>Johannes Frieweisz nob.</i>
1625	<i>Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob.</i>	1688	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1626	<i>Johannes Mair</i>	1689	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1627	<i>István Deák</i>	1690	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1628	<i>Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob.</i>	1691	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1629	<i>István Boros Szerdahelyi</i>	1692	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1630	<i>(Georgius Strasser)**</i>	1693	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>

* Mená sú uvedené v tvare, v akom sa nachádzajú v konkrétnom roku pri vol'bách. Ak chýba záznam z volieb, sú v tvare, v akom sa nachádzajú v prameni.

** Predpokladaní richtári.

1631	<i>Georgius Strasser</i>	1694	<i>Farkas Vermes</i>
1632	<i>György Börocki</i>	1695	<i>Farkas Vermes</i>
1633	<i>György Börocki</i>	1696	<i>Ferencz Bokros</i>
1634	<i>Georgius Strasser</i>	1697	<i>Ferencz Bokros</i>
1635	<i>György Bognar /György Strasser/**</i>	1698	<i>Wolfgangus Grueber</i>
1636	<i>Stephanus Falusi</i>	1699	<i>Farkas Gruiber</i>
1637	<i>(Stephanus Falusi)</i>	1700	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1638	<i>(Benedek Turner)</i>	1701	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1639	<i>Benedek Turner</i>	1702	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1640	<i>István Falusi</i>	1703	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1641	<i>István Falusi</i>	1704	<i>Stephanus Stokovicz</i>
1642	<i>Georgius Strasser</i>	1705	<i>Stephanus Stokovicz</i>
1643	<i>György Strasser</i>	1706	<i>Farkas Wermes</i>
1644	<i>Petrus Sido nob.</i>	1707	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1645	<i>Petrus Sido nob.</i>	1708	<i>Johannes Farkas</i>
1709	<i>Johannes Farkas</i>	1729	<i>(Johannes Farkas)</i>
1710	<i>Johannes Farkas</i>	1730	<i>Johannes Fillo</i>
1711	<i>Johannes Farkas</i>	1731	<i>Johannes Fillo</i>
1712	<i>Johannes Farkas</i>	1732	<i>Johannes Fillo</i>
1713	<i>Johannes Farkas</i>	1733	<i>Johannes Fillo</i>
1714	<i>Johannes Farkas</i>	1734	<i>Johannes Fillo</i>
1715	<i>Johannes Farkas</i>	1735	<i>Johannes Fillo</i>
1716	<i>Stephanus Stokovics</i>	1736	<i>Christophorus Pirst, Johannes Fillo – substitutus judex</i>
1717	<i>Stephanus Stokovics</i>	1737	<i>(Christophorus Pirst)</i>
1718	<i>Johannes Farkas</i>	1738	<i>Johannes Fillo</i>
1719	<i>Johannes Farkas</i>	1739	<i>(Johannes Fillo)</i>
1720	<i>Johannes Farkas</i>	1740	<i>(Johannes Fillo)</i>
1721	<i>Johannes Farkas</i>	1741	<i>Johannes Fillo</i>
1722	<i>Johannes Farkas</i>	1742	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1723	<i>Johannes Farkas</i>	1743	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1724	<i>Johannes Farkas</i>	1744	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1725	<i>Johannes Farkas</i>	1745	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1726	<i>Johannes Farkas</i>	1748	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1727	<i>Johannes Farkas</i>	1749	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1728	<i>Johannes Farkas</i>	1750	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>

II. Zoznam členov mestskej rady*

1606	<i>Lucas Tuerner, Pal Martan, Georgius Strasse</i>
1622	<i>assessores: Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Bórócki, Jacobus Cwikkell, Lukas Sartor, Elias Chondor, Thomas Felner, Joannes Farkas, Matthaeus Sido, Stephanus Saffar, Benedictus Pellio, Joannes Stántinger</i>
1623	<i>jurati assessores: Johannes Mair, Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Berecki, Thomas Felner, Benedictus Jobbagy, Stephanus Saffar, Lukas Sartor, Elias Csonder, Matthaeus Sator, Paulus Tinctor</i>
1624	<i>assessores: Johannes Mair, Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Böröcki, Thomas Felner,</i>

*** V roku 1607 sa spomína komorník Georgius Strasser Wagner (Wagner = Bognár).

* Všetkých 12 členov rady (od roku 1720 10 členov) uvádzame len v rokoch, z ktorých sa zachovali záznamy o ich voľbe alebo konfirmácii.

	<i>Jacobus Cwikkel, Elias Csader, Lucas Sartor, Mattheaus Sator, Wolfgangus Leinweber, Georgius Faber, Johannes Nagy</i>
1625	<i>assessores: Johannes Mair, Matheus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Jacobus Cwikkel, Lucas Sartor, Elias Csondor, Johannes Nagy, Johannes Stancinger, Johannes Farkas, Johannes Stegl, Stephanus Falussi</i>
1626	<i>assessores: Matthaueus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Elias Csondor, Lucas Sartor, Thomas Felner, Stephanus Saffer, Georgius Kovats, Johannes Slegl, Johannes Nagy, Egidius Suitler, Stephanus Falussi</i>
1628	<i>assessores: Matthaueus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Thomas Felner, Georgius Fölseő, Stepahus Saffer, Johannes Nagy, Johannes Slegl, Stephanus Falussi, Elias Csonder, Jacobus Szijarto, Lucas Sartor</i>
1631	<i>Mathe Sattor, Thomas Lazarus, Paulus Werner, Georgius Boroczki, Michael Lanzzel, Matyas Eötvös, Paulus Wenz, Miklos Csiszar, Sammronn Melchert, Vegh Gaspar</i>
1636	<i>jurati assessores ac senatores: Jacob Szjarto, Elias Csonder, Janos Farkas, Egidy Schindler, Istvan Nagy, Johannes Schlegell, Istvan Marton, György Huber, Matyas Ötvös, Pal Varga alias Werner, Miklos Csisar, Janos Teutso</i>
1644	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Benedictus Turner, Feölő György Kowach, Thomas Feldner, Istvan Nagy, Michael Länzl, Mikols Pongracz, Christoph Gillig, Marton Kis, Thomas Leimreber, Marton Cserko, Hanns Schnabel</i>
1645	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Benedictus Turner, Georgius Kovacz, Tomas Felner, Istvan Nagy, Mihal Lanczki, Marton Kis, Tomas Gombkötő, Georgius Szalai, Cristof Vasaros, Istvany Szöcs, Janos Schnabel</i>
1646	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Thomas Leinber, Georgius Kovacz Feölső, Thomas Felner, Istvany Nagy, Michael Länzl, Marton Kis, Csristoff Gillig, Istvany Szöcz, Hanns Schnabel, Georgius Szalay, Paulus Werner</i>
1648	<i>conjuratores et senatores: Georgius Fölső, Thomas Leinber, Stephanus Nagy, Benedictus Thuerner, Marton Kis, Christophorus Gylisch, György Szalai, Hanns Schnabel, Istvan Szötz, Georgius Zech, Gergel Tako, Thomas Lasarus</i>
1649	<i>conjuratores et senatores: Georgius Fölső, Thomas Leinber, Stephanus Nagy, Benedictus Thuerner, Martinus Kis, Georgius Zech, Georgius Szalai, Georgius Werner, Stephanus Kos, Tobias Pinter, Georgius Tako, Georgius Lasarus</i>
1650	<i>conjuratores et senatores Stephanus Falusi, Thomas Leinber, György Fölső Kovats, Georgius Zech, Stephanus Nagy, Georgius Lasarus, Stephanus Szötz, Tobias Pindter, Georgius Szalai, Georgius Werner, Nicolaus Szotz, Paulus Friepeis</i>
1651	<i>conjuratores et senatores: Stephanus Falusi, Thomas Leinber, Georgius Szalai, Georgius Cech, Jacobus Mesaros, Georgius Lazarus, Gregorius Marton, Paulus Friepeis, Georgius Fölső, Johannes Schnabel, Christophorus Egyesi, Petrus Strasser</i>
1652	<i>coadjutores et senatores: Georgius Folso, Thomas Leinber, Georgius Szalai, Georgius Zech, Jacobus Mezáros, Paulus Fryepeys, Christophorus Egedi, Hanns Schnabel, Andreas Szabo, Georgius Lasarus, Gergel Tako, Benedictus Tuerner</i>
1656	<i>coassessores: Jacobus Csizmazia, Georgius Czéh senatores: Georgius Szalai, Thobias Pindter, Gregorius Czene, Georgius Lázár, Andreas Szabo, Georgius Shohér, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>
1657	<i>coassessores: Jacobus Csizmazia, Georgius Czéh senatores: Georgius Szalai, Gregorius Czene, Georgius Lázár, Andreas Szabo, Georgius Shohér, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Paulus Papp, Johannes Friepaisz, Johannes Schnabel</i>
1658	<i>coassessores: Stephanus Falusi, Georgius Czéh senatores: Thomas Leinber, Jacobus Csizmazia, Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Friepaisz, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Andreas Szabo, Anthonius Hann, Paulus Papp</i>
1659	<i>coassessores: Georgius Czéh, Stephanus Falusi senatores: Thomas Leinber alias Gombkötő, Christophorus Egyidi, Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Friepaisz, Gregorius Csene, Urbanus Ramhoffer, Stephanus Szöcz, Anthonius Hann, Michael Szommersdorffer alias Meszáros</i>

1660	<i>coassessores: Georgius Szalai, Thomas Leinber senatores: Christophorus Aegyidi, Georgius Czeh, Gregorius Czene, Georgius Lazarus, Johannes Szajkovitth, Johannes Friepaisz, Michael Meszáros, Anthonius Hann, Johannes Kálmár junior, Thobias Teüffell</i>
1661	<i>coassessores: Georgius Szalai, Georgius Czéh senatores: Christophorus Aegyidi, Georgius Lazarus, Gregorius Csene, Christophorus Gillich, Johannes Szajkovitth, Johannes Friepaisz, Michael Meszáros, Anthonius Hann, Gregorius Tako, Thobias Tajffell</i>
1662	<i>coassessores: Georgius Czéh, Christophorus Aegyidi senatores: Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Schnabel, Gregorius Csene, Christophorus Gilch, Gregorius Tako, Valentinus Kobics, Johannes Szajkovitth, Andreas Tábor, Michael Meszáros alias Sommersdorfer</i>
1663	<i>András Thabor, János Szent-Páli Kalmár</i>
1665	<i>György Czeh, Gergely Csene, János Komáromi, András Trajtti, György Lazár</i>
1666	<i>Georgius Lazarus, Johannes Friebeisz, Valentinus Stokovitsch, András Szabó</i>
1667	<i>János Szajkovitth, András Ludányi Szabó, Lazar György, Pál Papp, Gergely Csene, István Újhelyi, András Thabor</i>
1668	<i>Gergely Csene</i>
1670	<i>Simon Sals, András Thabor, István Újhelyi</i>
1671	<i>István Újhelyi, Jacob Csizmazia, Orban Ramhoffer, Pál Papp, András Freitl, György Prikkell</i>
1672	<i>Gregorio Csene</i>
1673	<i>Stephanus Bedy, András Thabor, János Kalmár, Orban Ramhoffer, György Lazár, István Schlegel</i>
1674	<i>proximi assessores: Stephanus Újhelyi, Georgius Lazarus senatores: Paulus Lethenyei, Orban Ramhoffer, Stephanus Bedy, Stephanus Slegl, Paulus Miko, Wilhelmus Peyer, Michael Szócs, Johannes Perger, Martinus Adamicz, Johannes Schütcz</i>
1675	<i>proximi assessores: Stephanus Újhelyi, Georgius Lazarus senatores: Paulus Lethenyei, Orban Ramhoffer, Stephanus Bedy, Stephanus Slegl, Paulus Miko, Wilhelmus Peyer, Michael Szócs, Johannes Perger, Martinus Adamicz, Johannes Schütcz</i>
1676	<i>proximi assessores: Georgius Schlesinger, Georgius Lazarus senatores: Paulus Lethenyei, Stephanus Schlegel, Michael Percsics, Urbanus Ramhoffer, Daniel Pogány, Andreas Thábor, Marton Adamicz, András Ludanyi</i>
1686	<i>István Ujhely, András Víz, János Toczler, György Slezinger, Martony Cserko</i>
1687	<i>István Ujhely, Martony Cserko, Hans Toczler</i>
1688	<i>proximi assessores: Stephanus Ujhelyi (hungarus), Johannes Toczler (germanus) senatores: Catholici – Andreas Víz, Johannes Frieweisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Georgius Bakos, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Georgius Slesinger, Martinus Cserko</i>
1689	<i>proximi assessores: Stephanus Ujhelyi (hungarus), Johannes Toczler (germanus) senatores: Catholici – Andreas Víz, Johannes Frieweisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Georgius Bakos, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Georgius Slesinger, Martinus Cserko</i>
1690	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Slessinger senatores: Catholici – Georgius Szabo, Andreas Víz, Johannes Friepaisz, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Stephanus Újhelyi, Martinus Cserko, Paulus Letenyei, Stephanus Ötvess</i>
1691	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Slessinger senatores: Catholici – Georgius Szabo, Andreas Víz, Johannes Friepaisz, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Stephanus Újhelyi, Martinus Cserko, Paulus Letenyei, Stephanus Ötvess</i>
1692	<i>proximi assessores: Andreas Víz, Johannes Toczler senatores: Catholici – Johannes Friepaisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Gerogius Slesinger, Martinus Cserko, Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>

1693	<i>proximi assessores: Andreas Vizi, Johannes Toczler</i> <i>senatores: Catholici – Johannes Friepaisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringner, Calvinistae – Paulus Letenyei, Gerogius Slesinger, Martinus Cserko, Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>
1695	<i>János Toczler, Pál Lethenyei, Marton Cserko, István Medvedacz, Ferencz Bokros</i>
1697	<i>János Toczler, Farkas Vermes, Pál Lethenyei, Márton Cserko, György Slezinger</i>
1701	<i>consiliari: Johannes Toczler, Franciscus Bokross</i> <i>senatores: Wolfgangus Grueber, Paulus Lethenyei, Martinus Cserko, Michael Piringner, Stephanus Medvedacz, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thór, Stephanus Szerencsés</i>
1702	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Szabó</i> <i>senatores: Stephanus Medvedacz, Paulus Lethenyei, Martinus Cserkó, Michael Piringner, Franciscus Bokros, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1703	<i>proximi assessores: Georgius Szabó, Johannes Toczler</i> <i>senatores: Stephanus Medvedacz, Paulus Lethenyei, Martinus Cserkó, Michael Piringner, Johannes Marthony, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1704	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo</i> <i>senatores: Martinus Cserko, Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyei, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermak, Michael Piringner, Paulus Forschter, Johannes Martony, Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1705	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo</i> <i>senatores: Martinus Cserko, Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyei, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermak, Michael Piringner, Paulus Forschter, Johannes Martony, Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1706	<i>proximi assessores: Johannes Toczler</i> <i>senatores: Martinus Cserko, Michael Piringner, Georgius Szabo</i>
1707	<i>proximi assessores: Johannes Toczler</i> <i>senatores: Stephnaus Taicsol, Michael Piringner, Georgius Szabo</i>
1708	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo</i> <i>senatores: Wolfgangus Gruber, Michael Peringer, Paulus Lethenyei, Stephanus Stokovicz, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicholy, Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1709	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz</i> <i>senatores: Wolfgangus Gruber, Michael Peringer, Paulus Lethenyei, Paulus Forschter, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicholy, Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1710	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz</i> <i>senatores: Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyei, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicsoly, Paulus Forschter, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1711	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz</i> <i>senatores: Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyei, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Petrus Czvfiler, Johannes Martony, Stephanus Taicsoly, Paulus Forschter, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1712	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz</i> <i>senatores: Paulus Lethenyei, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Petrus Czvfiler, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics aliter Kulcsár, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1713	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz</i> <i>senatores: Paulus Lethenyei, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics aliter Kulcsár, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>

1714	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Christophorus Gramer, Paulus Lethenyei, Andreas Spacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Petrus Dokolonics, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1715	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Christophorus Gramer, Paulus Lethenyei, Andreas Spacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Petrus Dokolonics, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1716	<i>proximi assessores: Johannes Farkas, Johannes Taczler senatores: Stephanus Medvedacz, Andreas Spacz, Johannes Martony, Michael Peringer, Paulus Lethenyei, Christophorus Gramer, Petrus Dokolonics, Christophorus Pierscht, Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1717	<i>proximi assessores: Johannes Farkas, Sebastian Vankamer senatores: Stephanus Medvedacz, Andreas Spacz, Johannes Martony, Michael Peringer, Paulus Lethenyei, Christophorus Gramer, Petrus Dokolonics, Christophorus Pierscht, Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1718	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics, Sebastianus Wankamer, Stephanus Taicsaly, David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1719	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics, Sebastianus Wankamer, Stephanus Taicsaly, David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1720	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Johannes Martony, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Kulcsár, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Stephanus Taicsoly, Martinus Karász</i>
1721	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Johannes Martony, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Kulcsár, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Stephanus Taicsoly, Martinus Karász</i>
1722	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringer senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Petrus Kulcsár, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1723	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringer senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Petrus Kulcsár, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1724	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringer senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Georgius Barabas, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1725	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, David Geiszler (lutheranus) senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Georgius Barabas, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Mathias Palkovitz (calvinistae), Georgius Mathkovitz</i>
1726	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Martinus Karász, Georgius Barabas, Mathias Palkovitz, David Heiszler</i>
1727	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Adamus Víz, Georgius Barabas, Mathias Palkovitz, David Heiszler</i>
1728	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, David Geiszler, Georgius Barabas, Adamus Víz, Mathias Palkovitz</i>
1730	<i>István Stokovits, György Matkovits, György Barabás</i>
1731	<i>István Stokovits, György Matkovits, György Barabás</i>

1732	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovits, Georgius Mattkovits</i>
1733	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovits, Georgius Mattkovits</i>
1738	<i>Stephanus Nyeregjárto, Georgius Barabas</i>
1743	<i>Johannes Fillo, Georgius Barabas</i>
1748	<i>Samuel Kappel, István Farkas, János Asztal, Paulus Datán, Stephanus Friebeisz, Michael Velss, Gottfried Klar, János Novák, Pál Nemes</i>
1749	<i>Samuel Kappel, István Farkas, János Asztal, Paulus Datán, Stephanus Friebeisz, Michael Velss, Gottfried Klar, János Novák, Pál Nemes</i>

III. Zoznam notárov

1578	<i>Georgius Urban (marktschreiber)</i>
1581	<i>Stanislaus Richter (marktschreiber)</i>
1589–1590	<i>Georgius Mottichius (Motechius)</i>
1594	<i>Joannes Barath</i>
1600–1629	<i>Thomas Lazarus</i>
1631–1632	<i>Wolfgangus Leinber</i>
1635–1637	<i>Benjamin Pittark</i>
1640	<i>István Marton</i>
1644	<i>Andreas Jaclicius Posoniensis</i>
1648–1652	<i>Wolfgangus Leinber (Samariensis)</i>
1656–1670	<i>Johannes Fejervári</i>
1672–1681	<i>Alexander Martiny</i>
1681	<i>Samuel Muraközi</i>
1682–1688	<i>Johannes Friepaisz (Frieweisz)</i>
1688 okt.–1694	<i>Georgius Branik</i>
1689	<i>Samuel Muraközi (substitutus notarius)</i>
1695–1700	<i>György Szontagh</i>
1701–1706	<i>Alexander Martiny</i>
1706–1718	<i>Josephus Bognár (Josephus Wagner)</i>
1718 sept.–1731 febr	<i>Sigismundus Vörös</i>
1731 febr.–1750 (aj d'alej)	<i>Stephanus Ketskes</i>

IV. Zoznam ďalších mestských funkcionárov

A. Mestskí komorníci

1599	<i>Mark Turner, Mark Peitler</i>	1689	<i>Georgius Slesinger, Wolfgangus Gruiber</i>
1600	<i>Peter Grencher, Gregorius Liufer</i>	1690	<i>Franciscus Bokros, Stephanus Ötvess</i>
1601	<i>Mark Peitler, Hanns G(K)riessel</i>	1691	<i>(Franciscus Bokros, Stephanus Ötvess)</i>
1602	<i>Pal Martan, Sebastian Räbel</i>	1692	<i>Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>
1604	<i>Peter Grencher, Balas Poka</i>	1693	<i>(Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák)</i>
1605	<i>Benedek Kovats Kalman, Sebastian Räbel</i>	1694	<i>István Stokovics</i>
1606	<i>Pal Martan, Hanns Marz</i>	1701	<i>Martinus Thór, Stephanus Szerencsés</i>
1607	<i>Mihal Szabo, Georgius Strasser Wagner</i>	1702	<i>Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1608	<i>Mihal Szabo, Hanns Mair</i>	1703	<i>Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1609	<i>János Földes, Thomas Pfister</i>	1704	<i>Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1610	<i>Balas Poka, Sebastian Räbel</i>	1705	<i>Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1612	<i>Paulus Werner, Janos Földes</i>	1706	<i>Mártony Toor, Péter Szakmári</i>
1613	<i>Paulus Werner, Janos Földes</i>	1707	<i>Mártony Toor, Péter Szakmári</i>
1614	<i>Sebastian Räbel, Lukats Szabo</i>	1708	<i>Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1615	<i>Jacob Cwiekkel, György Kis</i>	1709	<i>Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1616	<i>Jakab Cwikkel, Imre Ivanka</i>	1710	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1617	<i>György Borocki, Elias Tschonder</i>	1711	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1618	<i>Elias Tschonder, Mate Sido (Sator)</i>	1712	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1619	<i>Imre Ivanka, Thomas Felner</i>	1713	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1620	<i>Elias Tschonder, Lukats Szabo</i>	1714	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1622	<i>Thomas Felner, Johannes Farkas</i>	1715	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1623	<i>Elias Csonder, Matthaeus Sator</i>	1716	<i>Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1624	<i>Thomas Felner, Georgius Faber</i>	1717	<i>Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1625	<i>Jacobus Szijarto, Casparus Gänzlinger</i>	1718	<i>David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1626	<i>Egidius Suitler, Stephanus Falussi</i>	1719	<i>David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1628	<i>Elias Chonder, Jacobus Szijarto</i>	1720	<i>Paulus Bakics, Georgius Barabas</i>
1631	<i>István Marton, Mattheus Zech</i>	1721	<i>Paulus Bakics, Georgius Barabas</i>
1636	<i>Istvan Nagy, Janos Teuts</i>	1722	<i>Georgius Borbély, Samuel Kapel</i>
1644	<i>Marton Cserko, Hanns Schnabel</i>	1723	<i>Georgius Borbély, Samuel Kapel</i>
1646	<i>Istvan Szöcz, Hanns Schnabel</i>	1724	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1649	<i>Georgius Tako, Georgius Lasarus</i>	1725	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1650	<i>Stephanus Szötz, Tobias Pindler</i>	1726	<i>Paulus Bakics, Georgius Poltz</i>
1651	<i>Christophorus Egyedi, Petrus Strasser</i>	1727	<i>Paulus Bakics, Georgius Poltz</i>
1652	<i>Georgius Lazarus, Andreas Szabo</i>	1728	<i>Godefridus Klar, Johannes Fillo</i>
1656	<i>Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>	1730	<i>Pál Csizmazia, Gottfried Klar</i>
1657	<i>Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>	1731	<i>Pál Csizmazia, Gottfried Klar</i>
1658	<i>Georgius Lazarus, Paulus Papp</i>	1732	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1659	<i>Georgius Lazarus, Meszáros Mihály</i>	1733	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1660	<i>Johannes Friepaisz, Johannes Kalmár junior</i>	1734	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1661	<i>Gregorius Tako, Johannes Friepaisz</i>	1735	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1662	<i>Michael Meszáros, Valentinus Kobics</i>	1738	<i>Johannes Asztal, Stephanus Szerentsés</i>
1663	<i>(Michael Meszáros, Valentinus Kobics)</i>	1739	<i>Johannes Asztal, Stephanus Szerentsés</i>
1666	<i>Pál Lethenyei, Andreas Tabor</i>	1741	<i>Georgius Trnka, Stephanus Czéh</i>
1667	<i>András Tabor, (Pál Lethenyei)</i>	1742	<i>Johannes Carl Karner, Andreas Szabo</i>
1668	<i>Georgius Slesinger, István Csene</i>	1743	<i>Johannes Carl Karner, Andreas Szabo</i>

1673	<i>Heinrichus Horeczky, Paulus Milko Szabó</i>	1744	<i>Paulus Datán, Johannes Vajda</i>
1674	<i>Michael Szöcs, Urbanus Ramhoffer</i>	1745	<i>Paulus Datán, Johannes Vajda</i>
1675	<i>Michael Szöcs, Urbanus Ramhoffer</i>	1748	<i>Anton Pirst, Johannes Nagy</i>
1676	<i>Johannes Posony, Wilhelmus Paár</i>	1749	<i>Anton Pirst, Johannes Nagy</i>
1677	<i>(Johannes Posony, Wilhelmus Paár)</i>		
1686	<i>(Mihály Piringer, István Medvedacz)</i>		
1687	<i>Mihály Piringer, István Medvedacz</i>		
1688	<i>Georgius Slesinger, Wolfgangus Gruiber</i>		

B. Rečníci

1690	<i>Georgius Prikl, Daniel Csizmazia</i>
1691	<i>Stephanus Ötvess, Stephanus Stokovicz</i>
1701	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1702	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1703	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1706	<i>Stephanus Andrási (hungarus), Christophorus Gramer (germanus)</i>
1707	<i>Stephanus Andrási (hungarus), Christophorus Gramer (germanus)</i>
1712	<i>Johannes Szijarto aliter Cseh, Andreas Plozer</i>
1713	<i>Johannes Szijarto aliter Cseh, Andreas Plozer</i>
1714	<i>Michael Lehner, Nicolaus Kovács</i>
1715	<i>Michael Lehner, Nicolaus Kovács</i>
1716	<i>Johannes Cseh, Georgius Mattkovics</i>
1717	<i>Johannes Cseh, Georgius Mattkovics</i>
1718	<i>György Mathkovics, János Szijártó</i>
1719	<i>György Mathkovics, János Szijártó</i>
1720	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijártó</i>
1721	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijártó</i>
1722	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijártó</i>
1723	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijártó</i>
1726	<i>Johannes Szijarto, Adamus Víz</i>
1727	<i>Johannes Szijarto, Adamus Víz</i>
1728	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1730	<i>Paulus Bakics</i>
1731	<i>Nicolaus Oláh</i>
1732	<i>Georgius Roscher, Nicolaus Oláh</i>
1733	<i>Georgius Roscher, Nicolaus Oláh</i>
1734	<i>Georgius Rabser</i>
1738	<i>Adamus Bokros</i>
1741	<i>István Szerencsis, Johannes Asztal</i>
1742	<i>Samuel Por</i>
1743	<i>Samuel Por</i>
1744	<i>Johannes Carl Karner</i>
1745	<i>Johannes Carl Karner</i>
1748	<i>Stephanus Senkárík</i>
1749	<i>Stephanus Senkárík</i>
1750	<i>Frank Gyurcsek</i>

C. Kapitáni

1620	<i>Paulus Pflügler</i>	1693	<i>(Georgius Straus, Georgius Barabas)</i>
1621	<i>Andras Eötvös</i>	1701	<i>Martinus Karasz, Sebastian Wankhamer</i>
1622	<i>Thomas Textor, Georgius Ivanka</i>	1702	<i>Paulus Bakics, Michael Csisper</i>
1623	<i>Wolfgangus Leinweber, Johannes Nagy</i>	1703	<i>Paulus Bakics, Michael Csisper</i>
1624	<i>Balthazarides Ingerl, Valentinus Szalai</i>	1704	<i>Matthias Haipacher, Johannes Horvath</i>
1625	<i>Egidius Sintler, Jacobus Textor</i>	1705	<i>Matthias Haipacher, Johannes Horvath</i>
1626	<i>Balthazar Ingerl, Jacobus Textor</i>	1706	<i>György Veger (germanus), János Vaida</i>
1628	<i>Benedictus Turner, Georgius Ivanka</i>	1707	<i>György Veger (germanus), János Vaida</i>
1636	<i>Tamas Leimber, Görgel Marton</i>	1708	<i>Johannes Fegyveres, Johannes Klár</i>
1644	<i>János Dercsékay, Georgius Polz</i>	1709	<i>Johannes Fegyveres, Johannes Klár</i>
1645	<i>Georgius Polcs, Janos Dertsikai</i>	1710	<i>Georgius Mattkovics, Christophorus Pierscht</i>
1646	<i>Paulus Pab, Georgius Benedith</i>	1711	<i>Georgius Mattkovics, Christophorus Pierscht</i>
1649	<i>Paulus Muray, Urban Stamhofer</i>	1712	<i>Michael Tako, Michael Varga aliter Lehner</i>
1650	<i>Andreas Szabo, Georgius Larentz</i>	1713	<i>Michael Tako, Michael Varga aliter Lehner</i>
1651	<i>Andreas Szabo, Georgius Larentz</i>	1714	<i>(Miklós Kovács)</i>
1652	<i>György Larentz, Janos Horvat</i>	1715	<i>Miklós Kovács (hungarus)</i>
1656	<i>Georgius Sztoikovith, Johannes Meszáros</i>	1716	<i>Johannes Nekham, Franciscus Kollár</i>
1657	<i>Georgius Sztoikovith, Johannes Meszáros</i>	1717	<i>Johannes Nekham, Franciscus Kollár</i>
1658	<i>Andreas Czvickel, Stephanus Ivánka</i>	1718	<i>Georgius Barabas, Georgius Vidi</i>
1659	<i>Andreas Czvickel, Stephanus Ivánka</i>	1719	<i>Georgius Barabas, Georgius Vidi</i>
1660	<i>Basilius Karasz, Christophorus Pehéva</i>	1720	<i>Adamus Vizi, Samuel Kapel</i>
1661	<i>Basilius Karasz, Christophorus Pehéva</i>	1721	<i>Adamus Vizi, Samuel Kapel</i>
1662	<i>Laurentius Pollhammer, Paulus Miko aliter Szabo</i>	1722	<i>Samuel Poór, Stephanus Senharik</i>
1663	<i>Paulus Miko aliter Szabo, (Laurentius Pollhammer)</i>	1723	<i>Samuel Poór, Stephanus Senharik</i>
1665	<i>István Lánctl, (Pál Boros)</i>	1724	<i>Johannes Fillo, Georgius Poltz</i>
1666	<i>Pál Boros, (István Lánctl)</i>	1725	<i>Johannes Fillo, Georgius Poltz</i>
1674	<i>Andreas Vizi, Johannes Müllner</i>	1726	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1675	<i>Andreas Vizi, Johannes Müllner</i>	1727	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1676	<i>Franciscus Felseő, Georgius Rottmár</i>	1728	<i>Stephanus Szerencses, Philippus Veisz</i>
1688	<i>Stephanus Stokovicz, Stephanus Takacz</i>	1732	<i>Stephanus Nyereghjárto, Stephanus Czéh</i>
1689	<i>Stephanus Stokovicz, Stephanus Takacz</i>	1733	<i>Stephanus Nyereghjárto, Stephanus Czéh</i>
1690	<i>Stephanus Andrassy, Michael Pogacsasütő</i>	1741	<i>Johannes Szelleczky, Johannes Vajda</i>
1691	<i>(Stephanus Andrassy, Michael Pogacsasütő)</i>	1748	<i>István Somody, András Teichner</i>
1692	<i>Georgius Straus, Georgius Barabas</i>	1749	<i>István Somody, András Teichner</i>

D. Trhová sudcovia

1622	<i>Georgius Slunt Textor, Joannes Csizmazia</i>	1702	<i>Samuel Szőlősi, Christophorus Pirscht</i>
1623	<i>Georgius Textor, Johannes Csizmazia</i>	1703	<i>Samuel Szőlősi, Christophorus Pirscht</i>
1624	<i>János Nagy</i>	1704	<i>Johannes Farkas, Emericus Velsz</i>
1625	<i>Johannes Nagy, Thomas Textor</i>	1705	<i>Johannes Farkas, Emericus Velsz</i>
1626	<i>Thomas Textor, Johannes Csizmazia</i>	1706	<i>Jacob Bognár, Ferencz Szűcs Kolláth</i>
1628	<i>Johannes Csizmazia, Georgius Sutor</i>	1707	<i>Jacob Bognár, Ferencz Szűcs Kolláth</i>
1636	<i>Andras Szöts, Georgius Schlungo</i>	1708	<i>Johannes Behm, Michael Mészáros</i>
1649	<i>Valentinus Eötvös, Johannes Czakani</i>	1709	<i>Johannes Behm, Michael Mészáros</i>
1650	<i>Johannes Csakany, Valentinus Eötvös</i>	1710	<i>Andreas Knoll, Georgius Borbély</i>
1651	<i>Valentinus Eötvös, Joannes Czakany</i>	1711	<i>Andreas Knoll, Georgius Borbély</i>
1656	<i>Johannes Szabo alias Komaromi, Johannes Csondor</i>	1712	<i>Franciscus Lorant, Christophorus Lanczl</i>
1657	<i>Johannes Szabo alias Komaromi, Johannes Csondor</i>	1713	<i>Franciscus Lorant, Christophorus Lanczl</i>
1658	<i>Stephanus Slegel, Martinus Gállházi</i>	1714	<i>Michael Kisfaludi, Georgius Vidi</i>
1659	<i>Stephanus Slegel, Martinus Gállházi</i>	1715	<i>Michael Kisfaludi, Georgius Vidi</i>
1660	<i>Johannes Sz. Némethy, Johannes Csondor</i>	1716	<i>Stephanus Schnoer, Samuel Poór</i>
1661	<i>Johannes Szakmár Némethi, Johannes Csondor</i>	1717	<i>Stephanus Schnoer, Samuel Poór</i>
1662	<i>Andreas Trajtel, Michael Feölseő</i>	1718	<i>Nicolaus Ollas, Johannes Martinkovics</i>
1663	<i>Michael Feölseő Kovach, (Andreas Trajtel)</i>	1719	<i>Nicolaus Ollas, Johannes Martinkovics</i>
1666	<i>Márton Gállházi</i>	1720	<i>Johannes Tratnyaki, Jacobus Pekrl</i>
1674	<i>Martin Csondor, Stephanus Vámosi</i>	1721	<i>Johannes Tratnyaki, Jacobus Pekrl</i>
1675	<i>Martin Csondor, Stephanus Vámosi</i>	1722	<i>Andreas Akerlauer, Paulus Mirkovitz</i>
1676	<i>Gregorius Bakkony, Gregorius Lore</i>	1723	<i>Andreas Akerlauer, Paulus Mirkovitz</i>
1677	<i>(Gregorius Bakkony, Gregorius Lore)</i>	1724	<i>Philippus Veisz, Georgius Sarlai</i>
1688	<i>Petrus Szakmary, Christophorus Gramer</i>	1725	<i>Philippus Veisz, Georgius Sarlai</i>
1689	<i>Michael Steinpaner, (Petrus Szakmary alebo Christophorus Gramer)</i>	1726	<i>Adamus Bokros, Paulus Nemes</i>
1690	<i>Johannes Horvat, Johannes Herbert</i>	1727	<i>Adamus Bokros, Paulus Nemes</i>
1691	<i>(Johannes Horvat, Johannes Herbert)</i>	1728	<i>Andreas Szabo, Michael Straus</i>
1692	<i>Michael Gyilik, Stephanus Bedi</i>	1732	<i>Gregorius Andits, Gabriel Bognár</i>
1693	<i>(Michael Gyilik, Stephanus Bedi)</i>	1733	<i>Gregorius Andits, Gabriel Süll</i>
1700	<i>(Georgius Weger, Johannes Marthon)</i>	1748	<i>Christophorus Hasthoffer, Georgius Vidi</i>
1701	<i>Georgius Weger, Johannes Marthon</i>		

E. Správcovia vinohradov

1585	<i>Steffan Weber, Mark Pauller</i>	1628	<i>Michael Lancel, Stephanus Mikolcsa</i>
1600	<i>Steffan Szhlagelfalme, Benedek Kovath</i>	1636	<i>Tamas Takats, Andras Gomkötő</i>
1602	<i>Paulus Hölzel, Mihal Szabo</i>	1649	<i>Gregorius Czene, Valentinus Mayr</i>
1603	<i>Mihal Szabo, Hans Grissel</i>	1650	<i>Nicolaus Por, Gregorius Czené</i>
1605	<i>Steffan Schleglfelner, Mihal Szabo</i>	1651	<i>Georgius Czenne, Nicolaus Porr</i>
1606	<i>Steffan Schleglfelner, Balas Kovats</i>	1656	<i>Johannes Posonyi, Johannes Szax (Simon Szax)</i>
1608	<i>Thomas Mai, Balas Szabo</i>	1657	<i>Johannes Posonyi, Johannes Szax</i>
1609	<i>Thomas May, Balas Szabo</i>	1658	<i>Sebastianus Hajberger, Gregorius Martony</i>
1611	<i>Balas Horvath Szabo, Balint Por</i>	1659	<i>Sebastianus Hayberger, Gregorius</i>

			<i>Marthony</i>
1612	<i>Miklos Csiszar, Valtan Mayr</i>	1660	<i>Gregorius Sztojkovitth, Marthinus Miko</i>
1613	<i>Miklos Csiszar, Balint Mair</i>	1661	<i>Gregorius Sztojkovitth, Marthinus Miko</i>
1614	<i>Steffan Schleglfelner, Balas Horvath Szabo</i>	1666	<i>Tamas Öttvos, Hans Perger</i>
1616	<i>Balas Horvath Szabo, Paulus Polz</i>	1667	<i>(Tamas Öttvos, Hans Perger)</i>
1618	<i>Thomas Mayr, György Kovats</i>	1668	<i>Mihály Kovács, András Cwikkell</i>
1619	<i>Valtan Mayr, György Kovats</i>	1669	<i>(Mihály Kovács, András Cwikkell)</i>
1620	<i>Georgius Kovats, Valtan Mair</i>	1674	<i>György Prikly mészáros, Jacob Szabó László</i>
1624	<i>Martinus Lanius, Stephanus Falussi</i>	1675	<i>György Prikly mészáros, Jacob Szabó László</i>
1625	<i>Paulus Wac Tincto, Blasius Sartor</i>	1676	<i>Henrich Horetzky, Daniel Farnady Csizmazia</i>
1626	<i>Michael Lancel, Stephanus Mikolcsa</i>	1677	<i>(Henrich Horetzky, Daniel Farnady Csizmazia)</i>

F. Lesný špán

1701	<i>Stephanus Korossy</i>	1720	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1702	<i>Laurentius Fekete</i>	1721	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1703	<i>Laurentius Fekete</i>	1722	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1708	<i>Laurentius Fekete</i>	1723	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1709	<i>Laurentius Fekete</i>	1724	<i>Laurentius Fekete, Johannes Schveska</i>
1710	<i>Laurentius Fekete</i>	1726	<i>Laurentius Fekete, Johannes Schveska</i>
1719	<i>Laurentius Fekete</i>	1728	<i>Georgius Santmähr</i>

G. Kostolní otcovia

1622	<i>Bartholomaeus Figulus, Johannes Faber Croata</i>	1676	<i>Johannes Kötozin, Martinus Palkovits</i>
1623	<i>Bartholomaeus Figulus, Andreas Aurifaber</i>	1688	<i>Stephanus Falussi, Johannes Lakatos</i>
1625	<i>Andreas Aurifaber, Casparus Rotarius</i>	1689	<i>Andreas Kovacz (Stephanus Falussi alebo Johannes Lakatos)</i>
1628	<i>Andreas Poss Rotarius, Jacobus Textor</i>	1690	<i>Andreas Kovacz, Martinus Karas</i>
1636	<i>Görgel Varga, György Szijarto</i>	1692	<i>Matthias Valner, Paulus Bakicz</i>
1649	<i>Martinus Faber, Herman Schneid</i>	1701	<i>Johannes Lörincz, Johannes Farkas alias Szemethi</i>
1650	<i>Herman Szabo, Stephanus Szabo</i>	1702	<i>Johannes Farkas, Nicolaus Oláh</i>
1651	<i>Stephanus Szabo, Herman Shneider</i>	1703	<i>Gregorius Szallai, (Johannes Farkas alebo Nicolaus Oláh)</i>
1656	<i>Michael Felseő, Martinus Takács</i>	1714	<i>Adamus Vizi, Johannes Tratnyaki</i>
1657	<i>Michael Felseő, Martinus Takács</i>	1720	<i>Adamus Bokros, Joannes Novák</i>
1658	<i>Martinus Weber, Johannes Fabricius alias Posonyi, Michael Hervai aliter Szabo</i>	1721	<i>Johannes Fillo, Joannes Novák</i>
1659	<i>Thobias Wagner, Stephanus Berekszaszi, Michael Hervai</i>	1722	<i>Johannes Fillo, Philippus Fellingner</i>
1660	<i>Stephanus Berekszáli, David Pinter,</i>	1723	<i>Johannes Fillo, Philippus Fellingner</i>

	<i>Stephanus Letenyei aliter Kovács</i>		
1661	<i>Stephanus Beregszászi, David Pintér, Hieronymus Lyszczy</i>	1726	<i>Stephanus Frieveisz</i>
1662	<i>Michael Szajkovitth, David Pinter, Johannes Muraközi aliter Szabo</i>	1727	<i>Stephanus Nyereghjarto, Johannis Poszpischek</i>
1663	<i>Michael Szajkovitth</i>	1728	<i>Michael Pellik</i>
1674	<i>Georgius Levay, Joannes Timár</i>	1730	<i>Michael Pellik</i>
1675	<i>Georgius Levay, Joannes Timár</i>	1731	<i>Andreas Szabo</i>

H. Prievozníci

1688	<i>Stephanus Kovacz, Stephanus Zigardy</i>	1722	Johannes Fekete, Georgius Lehner
1692	<i>Simon Horvat, Emericus Nagy</i>	1723	Johannes Fekete, Georgius Lehner
1701	<i>Simon Guorgonicz, Imre Nagy</i>	1724	Michael Poor, Stephanus Felbinger
1702	<i>Mathias Baikovics, Emericus Nagy</i>	1725	Michael Poor, Stephanus Felbinger
1703	<i>György Lenard, Imre Nagy, Mihaly Poor</i>	1726	Georgius Lehnard, Simon Farkas
1709	<i>Mátyás Baikovics</i>	1727	Stephanus András, Simon Farkas
1710	<i>Michael Poór, Johannes Németh</i>	1728	Stephanus András, Simon Farkas, István Nagy, Andreas Marton
1711	<i>Michael Poór, Johannes Németh</i>	1731	Johannes Fekete, Johannes Nagy
1712	<i>Michael Poór, Georgius Lehnard</i>	1732	Johannes Fekete, Johannes Nagy
1713	<i>Michael Poór, Georgius Lehnard</i>	1748	Andreas Martony
1720	<i>Stephanus Kocsis, Johannes Szücs, Michael Farkas</i>	1749	Franciscus Lehnard
1721	<i>Stephanus Kocsis, Johannes Szücs, Michael Farkas</i>		

Mesto Debrecín na konci 17. storočia

Debrecín na konci 17. storočia bol vzhľadom na jeho hospodársky a kultúrny význam najväčším mestom na území za riekou Tisa v Uhorsku. Mesto v rokoch 1538 až 1686 patrilo verejnoprávne k Sedmohradsku, avšak jeho vzťah ku kráľovskému Uhorsku sa ani na chvíľu neprerušil. Po dobytí Szolnoku Turkami sa mesto dostalo pod tureckú nadvládu a do roku 1693 bolo majetkom sultanátu. Mesto, ležiace na hranici troch častí krajiny, si v paľbe zrážok týchto ríš, vytvorilo všetky stratégie prežitia, vďaka ktorým bolo schopné prežiť aj v časoch bezmocnosti.

Mesto za svoju ochranu mohlo vďačiť nie hradbám, ale bystrej politike svojho predstavenstva. Udržiavalo dobré styky s uhorskými panovníkmi: svoje výsady si dalo potvrdiť kráľom Rudolfom v roku 1607 a Matejom v roku 1608. Bohatstvo mesta si cenili aj sedmohradské kniežatá. Mesto na vlastnú žiadosť dostalo od Bočkaya a Žigmunda Rákociho výsady, ktoré prispeli k jeho ďalšiemu rozvoju. Gabriel Báthory urovnal situáciu medzi prisťahovaným poddanstvom a hajdúchmi v Debrecíne. Usiloval sa udržiavať dobré vzťahy aj s Turkami. Jeho ochranné listy poskytovali väčšiu-menšiu ochranu pre obchodníkov mesta. Ťarchu platenie daní na tri strany a finančné stránky poskytovania darov znášalo mesto vďaka svojej intenzívnej poľnohospodárskej výrobe a rozvinutému priemyslu. Základom hospodárenia mesta bola účasť na medzinárodnom obchodovaní s dobytkom. Obchodníci mesta sa úspešne zapájali aj do prepravy vojenskej techniky. Ich obchodné styky siahali od Danziga po Istanbul, od Brašova po Augsburg. Existencia 14 cechov v meste znamenala výraznú diferenciáciu remesiel. Na jeho každoročne konaných siedmich jarmokoch, z ktorých každý trval po dva týždne, sa uskutočnila výmena tovaru nielen z blízkeho okolia, ale aj medzi Balkánskym polostrovom a Baltikom.

Správa mesta

Vzhľadom na hraničné postavenie Debrecína sa ani správa mesta, ani súdnictvo nedostalo do rúk Turkov. Nežili tu ani tureckí vojaci, ani turecký ľud. Jeho štátne úrady neboli ani turecké, ani maďarské. Pre sedmohradského kniežaťa a uhorského kráľa znamenalo mesto predovšetkým vojenskú pokladnicu a zásobáreň potravín: „*V otázke zásobovania vojenského tábora soľou a chlebom sa musia dohodnúť, inak dôjde k osudovej chybe*“ – sa dočítame v zápisnici mesta z roku 1606.¹ Preto hlavnou úlohou predstavenstva mesta bolo zabezpečiť zdroj príjmov z rôznych daní a ich odvody. Z právneho hľadiska bol Debrecín mestečkom, avšak v oblasti správy a súdnictva už začiatkom 17. storočia užíval rovnaké práva ako slobodné kráľovské mestá.

Pravidelná činnosť predstavenstva (rady) mesta bola zakotvená v organizačnom štatúte z 24. apríla 1552, schválenom zemepánom mesta v roku 1556. Mesto bolo rozdelené na dva obvody – horný a dolný – a každý obvod na tri hlavné ulice. Na čele každej ulice stál kapitán, ktorý bol zvolený obyvateľmi a spolu s desiatnikmi a gazdami desiatich domov zodpovedal za poriadok. Každá ulica mala svoje zhromaždenie, ktoré

¹ Archív župy Hajdú-Bihar (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár), IV. A. 1011/a. 6. 463/1.

delegovalo po desať senátorov do senátu, ktorý 1. januára zvolil hlavného sudcu (*judex primarius*). Vtedy zvolili aj 12 prisažných (*jurati judices*), vyberača daní, dozorcú trhu, dozorcú vín a dozorcú (kontrolóra) mäsiarstiev. Bolo treba postarať sa aj o notára, o poručíkov, ktorí dohliadali na poriadok v meste, a taktiež o kapitánov ulíc. Pri nástupe do funkcie museli všetci zložiť predpísaný sľub: „*Prehlasujem a sľubujem pred pravým Bohom, ktorý je Otcom, Synom a Duchom Svätým, jediným pravým Bohom, nech mi v mojej viere pomáha, aby som tento post, na ktorý ma táto statočná rada zvolila, zastával podľa svojho najlepšieho vedomia. Falošné za pravdivé a pravdivé za falošné nebudem vydávať, spravodlivo budem súdiť, nebudem pozerieť ani na vôľu, ani na priateľstvo, ani na dary, ani na príbuzenstvo, ale do poslednej kvapky svojej krvi budem slúžiť Debrecínu. Amen.*“²

Predstavenstvá zvolené obyvateľmi mesta boli predovšetkým výkonnými orgánmi, ktoré mali vykonať všetko, čo im turecké alebo maďarské úrady nariadili. V súdnych záležitostiach rozhodoval richtár (hlavný sudca) a prisažní. Odvolacou inštanciou bol senát mesta Debrecína, ktorý sa stal takmer výlučným odvolacím orgánom v súdnych sporoch. Richtár Debrecína a jeho prisažní mali plnú právomoc rozhodovať v súdnych sporoch nielen obyvateľov mestečka, ale aj tu žijúcich šľachticov, hoci vieme, že v zmysle základných krajinských zákonov boli domy šľachticov v ostatných slobodných kráľovských mestách vyňaté spod právomoci magistrátov a samotní šľachtici boli oslobodení od platenia daní. Pred novoročnými voľbami do predstavenstva mesta sa kandidáti obrátili na Boha: „*Pane, hľad' na úsilie vlkov vókol nás, ktorí svojimi radami a úmyslami snažia sa o to, aby nás, tvoje úbohé ovce pohltili a zotreli zo zeme!*“ Predstavenstvo nemalo ľahkú úlohu, keďže mesto bolo bohaté a rovnako radi ho navštevovali a drancovali striedavo Turci, Tatári, vojaci pohraničných stráží, sedmohradské vojská i hajdúsi. Jeden deň muselo dodať potraviny pre kráľovskú stráž Habsburgovcov v Košiciach, na druhý deň to isté vyžadovali od neho turecké alebo sedmohradské vojská. Uznaniahodná je diplomacia, ktorou lavírovalo mesto medzi toľkými vrchnosťami: „*Politika prispôsobovania sa, i keď ju niektorým svojprávnym jedincom nemožno pripísať za chvályhodnú vlastnosť, pre vedúcich predstaviteľov spoločností a štátnikov, ktorí za blaho im zvereného ľudu sú pred Bohom i svetom zodpovední, je neodpustiteľnou povinnosťou. Schopnosť prispôsobovania sa bola i v dávnejších časoch silnou stránkou predstaviteľov tohto mesta, ktorí neustále pozorovali znamenia doby, a za cenu najväčších obetí i úsilia neopomenuli zveriť toto mesto do milosti kniežat vládnucich v tom ktorom období*“ – píše István Szűcs vo svojej štúdii.³ Členovia predstavenstva mesta museli často plniť aj úlohu poslov, a nie raz sa stalo, že sa už nikdy nevrátili domov. Dvaja-traja z nich boli či na koni alebo na voze stále na cestách, i za nepriaznivého počasia. Mesto vysielalo svojich ľudí do Budína, Košíc, Viedne, Krakova, Konštantinopola nielen kvôli vybaveniu vlastných záležitostí, ale často sprostredkovali aj odkazy sedmohradských kniežat a tureckých i iných hodnostárov. Pri návrate domov sa im iste uľavilo, keď z diaľky uvideli vežu kostola sv. Ondreja. Ani doma nemali ľahší život, lebo museli urovnávať nezrovnalosti medzi bohatšími predstavenými mesta a medzi mestskou chudobou, ako aj osobné spory. Neznamenalo to samozrejme, že členovia mestskej rady boli martýrmi. Plat síce

² SZABÓ, M.: Kiálts város! In: Erőnk szerint. Budapest, Magvető Kiadó 1980, s. 154–146.

³ SZÜCS, I.: Szabad királyi Debreczen város történelme. I. zväzok, Debrecen, Nyomatott a város [Debrecen] könyvnyomdájában 1870, s. 222.

nedostávali, ale hospodársky život mesta mali v svojich rukách. Členovia mestskej rady boli remeselnícki majstri, obchodníci, poľnohospodárski gazdovia a chovatelia zvierat, ktorí službu za blaho mesta považovali za svoju česť. Popri výkone úradných činností sa naďalej venovali svojmu pôvodnému remeslu. Mali vplyv na rozdelenie výnosných funkcií a osobných výhod. Najbohatší obyvatelia disponovali vedúcimi pozíciami, napr. István Gál Nagy bol na prelome 16. a 17. storočia viackrát richtárom, v polovici 17. storočia dvaja s rovnakým menom István Dobozi a Mihály Vígkedvű, poprední obchodníci, mimochodom švagrovia, boli všetci richtármi.

Hospodársky život v Debrecíne

„Najjasnejšiu vývojovú dráhu medzi mestami v Uhorsku dosiahlo mesto Debrecín, ktoré napriek svojmu nižšiemu právnemu postaveniu (do roku 1693 oppidum) disponovalo takmer všetkými mestskými výsadami, v nami sledovanom období vyrástlo v najväčšie mesto krajiny a stalo sa najdôležitejším obchodným uzlom medzi jednotlivými časťami krajiny.“⁴ Základom jeho viditeľného hospodárskeho rozmachu bol chov dobytky a obchod s dobytkom, za čo mohlo vďaka rastúcemu dopytu v západnej Európe. Rakúske, juhonemecké a moravské mestá, ako aj Benátky v severnom Taliansku zabezpečili neobmedzene veľký dopyt po rôznom dobytku z Uhorska na dlhé desaťročia. Debrecín so „zlatými nohami“ zabezpečoval pastviny pre chov dobytky, v dôsledku čoho neobyčajne vzrástla jeho územná rozloha: jeho kataster presahoval 120–130 tisíc hektárov. Na pustatine Hortobágy a na zálohovaných majetkoch získaných mestom, množstvo stád hovädzieho dobytky obrovsky vzrástol. Mesto nezávisle na zemepánovi či inej nadriadenej moci disponovalo neobmedzenou právomocou nad vlastnými či prenajatými pasienkami, v konečnom dôsledku za poriadok v chotári a pastierstva zodpovedala mestská rada.

Aj vládnuce vrstvu mesta tvorili obchodníci. Zámožnejší debrecínski kupci sa združovali do kompánií (spolkov) a svoje zvieratá nepredávali zahraničným priekupníkom, ale sami hnali stádo na trhy do Viedne a Norimbergu. Významnými obchodníkmi v tomto období boli: Benedek Kun, Menyhért Vitális, Boldizsár Nagy, János Törös, Péter Balogh, Benedek Szűcs, János Puskás, Balázs Nagy, János Balogh.⁵ O sfére ich obchodnej činnosti sa nachádzajú správy v archívoch na území dnešného Slovenska, v saských archívoch Sedmohradska, v archíve Viedenskej komory, oblastnom archíve v Brne a v archívoch v Norimbergu, Augsburgu a Mníchove. Obchodovali najmä s rôznym dobytkom, soľou, surovou kožou a kovmi. Pestovanie obilia v porovnaní s chovom dobytky nebolo natoľko významné, na druhej strane však vďaka obchodu aj rozvoj remesiel zaznamenal veľký rozmach. Takmer polovica obyvateľstva vykonávala najakú remeselnú činnosť. Napríklad Gáspár Borzán bol spolu so svojím príbuzným Andrásom, remenárom. Remeselníci si založili do 20 cechov a ovládali vyše 40 druhov remesiel. V meste pôsobilo nespočetné množstvo dielní potrebných pre dané obdobie. Medzi cechmi v Debrecíne boli zastúpené takmer všetky remeselné odvetvia: garbiari, výrobcovia gúb⁶, súkenníci, postrihovači súkna, kožušníci, kováči, výrobcovia pušného

⁴ BÁCSKAI, V.: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Budapest, Osiris 2002, s. 69.

⁵ ZOLTAI, L.: Debrecen ipara és kereskedelme a XVIII.sz. elejéig. In: Debreceni Képes Kalendárium. Debreczen sz. kir. város könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1912, s. 92.

⁶ Výrobca hrubšie tkanej vlnenej látky.

prachu (drviči), mydlári, mäsiari a údenári, výrobcovia kočov, zlatníci a majstri iných remesiel. Boli oslobodení od platenia mýta, ktorú výsadu im potvrdil aj panovník Rudolf v roku 1593, čím podporil ich ďalší rozvoj. Čižmári svoj samostatný cech založili v roku 1604, dovtedy patrili do cechu obuvníkov. Najvyšší tureckí hodnostári zasielali svoje zbrane a hodiny na opravu do Debrecína. Zlatníci vytvárali taktiež významné umelecké diela. Vysokú úroveň tejto remeselnej činnosti dokazuje aj fakt, že cech zlatníkov v Kecskeméte svoje cechové artikuly vyhotovil podľa debrecínskeho vzoru. V tomto období vznikol aj štatút cechu na spracovanie textilu a vlny, pozostávajúci z 52 artikúl, vypracovaný hlavným sudcom Istvánom Gálom Nagyom. Rovnako bohatú históriu mal priemysel na spracovanie kože, ktorý získal suroviny z chovu dobytká. Potravinársky priemysel v Debrecíne bol známy po celej Európe. Evlia Cselebi o debrecínskom chlebe napísal, že „nemá páru ani v štvrtine sveta.“ Anglický cestovateľ Towson sa tiež rozplýval o ňom: „ľahší, belší a chutnejší chlieb, ako v Debrecíne, som nejedol nikde inde na svete. Nemyslíte, že je to žart, ale tento chlieb váži naozaj pol kubického lakťa.“⁷ Mesto za svoje dobré meno muselo zaplatiť rovnako Turkom, Tatárom i Nemcom! V Debrecíne bolo podľa Evliu Cselebiho 500 obchodov, z toho patrilo – podľa jeho trocha prehnaného odhadu – 300 súkenníkom. Ešte známejšie ako obchody, boli chýrne debrecínske jarmoky. Môžeme smelo konštatovať, že Debrecín bol v tomto období centrom východného Uhorska. V roku 1604 sa mohol chváliť už siedmimi krajinskými jarmokmi, čo znamenalo, že obchodníci z celej krajiny si tu v priebehu 14 týždňov mohli vymieňať svoj tovar.⁸ V nami sledovanom období sa jarmoky konali po uliciach: na ulici oproti Kardosovho domu predávali súkenníci a hrnčiari, v ústí Ulice Nemeckej (Német utca) vedľa obchodov nachádzame trhy povrazníkov a drevorezbárov i obuvníkov, a maloobchodníci s ryžou čakali na svojich zákazníkov na veľkom moste na Trhovej ulici (Piac utca).⁹

Rozkvet najbohatšieho mesta vtedajšieho Uhorska, aspoň v nami sledovanom období, neupadol ani pod bremenom vysokých daní. Mesto Debrecín, zakliesnené medzi tri krajiny, platilo do kráľovskej pokladnice 1000 forintov, Turkom 2000 forintov a sedmohradskému kniežaťu 1000 forintov ako daň, 2000 forintov za prenájom pôdy a 200 forintov ako výkupné za desiatky. Dary pre vrchnosť a vojenké dane znamenali taktiež obrovskú sumu. Peniaze potrebné na tento účel mesto získalo z veľkostatkov a prenájmov krčiem, z prenájmu práva vyberania trhových poplatkov, ťažby dreva¹⁰, rybolovu, úľav na platení tridsiatkov a z obecných daní. Všetky tieto údaje hovoria o silných majetkových pomeroch mesta.

Spoločenské zloženie mesta

O obyvateľoch mesta (*civis*) a ich spoločenskom zložení vieme veľmi málo. Na základe štúdia archívnych dokumentov, pre absenciu matrík a daňových súpisov usudzujeme, že počet jeho obyvateľov presahoval 10 tisíc, ale ich rozvrstvenie podľa

⁷ ZOLTAI, L.: c. d., s. 85

⁸ V 6. nedeľu pred Veľkou nocou, v deň sviatku sv. Juraja, v deň sv. Ladislava, na sviatok Panny Márie dňa 15. augusta, a v deň Dionýza a Ondreja.

⁹ SZIMICS, M.: A debreceni országos vásárok története. A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának Közleményei. 7. Budapest 1938, s. 31–32.

¹⁰ Právo používania lesa.

zamestnania, majetkových pomerov a vzdelania môžeme len dedukovať. Pri rozbere zápisníc magistrátu mesta však môžeme konštatovať niektoré skutočnosti, o ktoré sa dá oprieť pri skúmaní zloženia vtedajšieho obyvateľstva Debrecína.

Byť mešťanom v Debrecíne znamenalo aj v prvom desaťročí 17. storočia skôr výsadu, ako ťažký záväzok. Právo byť mešťanom nebolo viazané na vlastníctvo domu, len na znášanie obecných tiarch. Po zaplatení meštianskeho poplatku a zložení sľubu sa každému dostalo rovnakých výsad, akých užívali debrecínski mešťania.

Relatívne pokojné obdobie, ktoré nastalo po pätnásťročnej vojne, sa odzrkadľuje aj v záznamoch protokolov. Na jednej strane tu ledva nájdeme zmienku o osobách s prísťahovaleckým úmyslom, na druhej strane tu nachádzame veľa údajov o narastajúcich dlhoch, z čoho možno usúdiť, že hospodársky život mesta bol nerušený. Debrecínska „*respublica*“ pôsobila zdanlivo jednotne – o jej spoločenskej kategorizácii nemôžeme v skúmanom období hovoriť –, avšak vzhľadom na majetkové pomery obyvateľstva bola silne diferencovaná.

Podľa záznamov v zápisniciach rady vieme, že vedúcimi predstaviteľmi mesta boli veľkoobchodníci. Väčšina z nich začala bohatnúť ešte v cechoch, o čom svedčí menný register zápisníc magistrátu, kde je častý výskyt priezvisk odvodených z remesiel. Bohatší obchodníci si vytvárali združenia, keďže v „kompániách“ mohli svoj obchod prevádzať nielenže vo väčšej istote, ale disponujúc patričným kapitálom sa mohli vyhnúť aj úskaliam vo svete úverov. Najbohatší mešťania tvorili najtenšiu vrstvu obyvateľstva mesta, ale ako členovia mestskej rady mali v svojich rukách politické vedenie tejto komunity. O vedúcich dynastiách nemôžeme síce ešte hovoriť, ale už sa objavujú znaky opakujúcej sa rodinnej moci.

Za veľkoobchodníkmi nasledovala širšia vrstva stredného meštianstva, najmä chudobnejší obchodníci a remeselníci. Do nižších vrstiev obyvateľstva mesta patrili najchudobnejší daňoví poplatníci: obyvatelia, ktorí disponovali meštianskym právom, ale neplatili dane, a nakoniec obyvatelia, ktorí nemali meštianske právo.

Šľachtici, ktorí bývali v meste, sa spočiatku zdráhali účasti na spoločných ťarchách a neradi uznávali súdnu právomoc magistrátu. Do obdobia začiatku 17. storočia sa však spory utíšili. Spôsob života šľachty usídlennej v meste sa stával čoraz silnejším vzorom pre vedúcu vrstvu meštianstva, preto sa snažili o získanie armálesu.

Čo sa týka života inteligencie, naše poznatky sú aj tu medzerovité. Na základe údajov z rokov 1606–1610 môžeme konštatovať, že počet gramotných obyvateľov v Debrecíne, v porovnaní s ostatnými mestami, bol pomerne vysoký, čo možno považovať nielen za hospodársku nutnosť, ale za vplyv humanizmu, reformácie a predovšetkým debrecínskej školy.

Obraz národnostného zloženia obyvateľstva Debrecína bol veľmi jednotný: v nami sledovanom období bolo „najmaďarskejším“ mestom. Tento fakt potvrdzujú aj zápisnice mestskej rady, v ktorých sotva nájdeme meno s cudzím znením. Mesto z hospodárskych a náboženských dôvodov až do 19. storočia neprijalo na svoje územie zahraničných osadníkov.

Kultúra

Zápisnice magistrátu obsahujú bohaté údaje potvrdzujúce všeobecnú mienku o tom, že mesto v 17. storočí charakterizovala renesenčná kultúra. Za svoju pestrosť

mohla vďačiť sedmohradským, tureckým a západným vplyvom. Osobitne veľkú úlohu zohrávala renesančná vzdelanosť mesta Kluž, plného pokladov, a mesto Varadín. Až do polovice 17. storočia bol tento štýl určujúcim faktorom pre formovanie vkusu a umenia tohto sedliackeho mesta.

Hlavné črty dnešného Debrecína sa vytvorili už v nami sledovanom období. Do konca 15. storočia boli osídlené všetky dnes dôležité ulice vnútorného mesta. V priebehu 16. storočia sa do domoradia týchto ulíc vretenovito vklínili nové rady domov. Najdôležitejšie ulice v dolnom obvode mesta boli nasledovné: Ulica Cegléd, Varga, Várad, Szent Miklós, Piac a Német; v hornom obvode: Ulica Hatvan, Mester, Péterfia Jakab, Csapó, Új a Csemete. Okolo Debrecína neboli nikdy kamenné hradby. Jeho obyvatelia nemali k tomu potrebný stavebný materiál, len drevo, hlinu a trstinu, preto si mesto ohradili valmi a priekopami, avšak pichlavé vetvy živých plotov neposkytovali serióznú ochranu v období neistých pomerov tureckej nadvlády. Dostať sa von z mesta v tom období sa dalo cez sedem brán umiestnených na konci ulíc: Péterfia Jakab, Csapó, Várad, Szent Miklós, Szent Anna, Hatvan a Mester. Počas 15-ročnej vojny sa okolité dediny vyľudnili, ale Debrecín sa rozvíjal naďalej. Takto si rozšírili opevnenie o osadu Belsőboldogfalva (osady Szentlászlófalva a Szentmihályfalva sa stali súčasťou Debrecína už skôr) a o juhozápadnú časť okupovanú utečencami.

Obyvatelia mesta, slúžiaci trom mocnostiam, v dôsledku mnohých plienení spôsobených vojskami, požiarov a platení kontingentov nestavali bohaté paláce. Architektúru mesta charakterizovali nízke domy postavené väčšinou z hliny, pokryté trstinovou strechou, v jeho uliciach býval v lete prach, v zime blato, a na jeho najväčšej ulici, Ulici Piac viedla drevená lávka od kostola sv. Ondreja po Ulicu Cegléd, aby sa vozy a koče nezabarili do obrovského blata. Istý nemecký cestovateľ považoval Debrecín za priam škaredé mesto, kde sa nízke domy prepádajú do zeme a až na zopár domov okolo kostola, všetky sú pokryté trstinou.¹¹ Väčšími budovami boli len radnica, kolégium a kostol sv. Ondreja. Radnica (*domus senatoria*) sa vytvorila z budovy patriacej rodine Tar, z domu Fehérovcov, ktorý v roku 1927 bol ešte kláštorom. Aj budova kolégia bola pôvodne kláštorom, v roku 1604 nebola veľmi impozantná, no za roky sa v mnohom zmenila a rozšírila. Kostol sv. Ondreja v roku 1564 podľahol požiaru, bol zruinovaný a 64 rokov stál v troskách, až v roku 1628 ho zrekonštruovali. Nakoniec sa stal obeťou veľkého požiaru v roku 1802. Zo súkromných kamenných stavieb boli známejšie tieto budovy: Kardosov dom na rohu dnešnej Ulice Simonffy, ktorý slúžil ako krčma; „červený dom“ na Ulici Várad, patriaci obchodníkovi Istvánovi Tarovi a meno dostal pravdepodobne podľa jeho surových tehlových múrov; Szikszayho dom, Törösyho dom, ktoré vlastnili popredné rodiny mesta (napr. Dobozióvcí); dom Komáromyovcov na Ulici Cegléd, ktorý bol najkomfortnejším domom v Debrecíne v 17. storočí. Z vyše 2000 obytných budov zostalo dodnes len zopár na ukážku. Príčinou bol nedostatok potrebného stavebného materiálu a časté požiare. Pre svoju starobylosť je pozoruhodná tehlová stavba, pôvodne dom obchodníka na Ulici Széchenyi č. 6. Prízemná stavba s arkádovou chodbou v dvorovej časti s vchodovým portikom do chodby je charakteristickým typom obytných budov patricijov tohto obdobia. Charakteristické je aj priestorové členenie domu: z oblúkovitého ambítu vstupuje návštevník do kuchyne v strede s otvoreným ohniskom, z ktorej sa z dvoch strán vchádza do obývacích izieb. Dom na konci 17.

¹¹ SZAMOTA, I.: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717. Franklin, Budapest 1891, s. 427–428.

storočia patril richtárovi Samuelovi Diószegimu. Druhý dom na Ulici Piac pod č. 29., pôvodne prízemná budova v tvare L s arkádovou chodbou a štvorcovými tehlovými piliermi. Vnútorne vybavenie obytných budov sa vyznačovalo puritánskou účelovosťou. Ich nábytok na sedenie a pohovky boli rôznorodé. Zachoval sa aj iný umelecky vyrezávaný nábytok (skrine, vešiaky, stoličky, debny). Podľa najstarších pozostalostných inventárov, dediči po zosnulom debrecínskom mešťanovi sa mohli deliť o značné množstvo zlatých a strieborných mincí (peňazí), cínové, medené a strieborné nádoby, šatstvo, turecké tkaniny, veľké debny. Svetobežní, obchodujúci mešťania teda napodobňovali ušľachtilejší spôsob života, aký videli vo svete. V ich stravovacích zvyklostiach boli odlišnosti v porovnaní s európskymi tendenciami, kde sa do popredia dostáva v 16. storočí konzumácia obilnín. Konzum mäsa súvisel s chovom hovädzieho dobytku: vo všedných dňoch jedávali ako prvý chod mäso s kapustou, mrkvou alebo varené mäso, ako druhý chod sa podávala kaša. Stravovanie dvakrát denne (prvý obed bol okolo 10 hodine) sa uskutočnilo zo spoločnej misy s minimálnym počtom príborov. Smäd si hasili zvyčajne vodou. Kávu síce poznali, ale do svojich domácností si ju ako nápoj tureckého dobyvateľa nezaviedli.

Spôsob života a kultúra mestskej komunity sa vytvárala pod vplyvom cirkvou stanovených noriem. Reformovaná cirkev považovala za najdôležitejšie striedmosť a triezvosť. Čistý, bohabojný, puritánsky život bol nezlučiteľný s akoukoľvek formou pompéznosti, preto reformácia vykázala z debrecínskych kostolov obrazy a sochy. V dôsledku reformácie nebolo tu teda významné maliarstvo a sochárstvo, avšak úžitkové umenie dosahovalo vysokú úroveň. Stropy nábytkov a domov ozdobovali renesančné kvetinové motívy. Zachovali sa veľmi pekné textílie, kožené a zlatnícke výrobky. Zlatníctvo v Debrecíne prežívalo svoj rozkvet a jeho majstri vyrábali vynikajúce diela už v 16. storočí. Medzi ich majstrovské kusy patrili pozlátené čaše, zlaté prstene, strieborné predmety ozdobené s kvetinami, korálkami a glazúrou, pracne vyhotovované poháre. Ich predmety sa vyrábali podľa renesančných tradícií, ich ozdobné motívy boli pestrou pastvou pre oči. Neskôr vyrábali konvice so stĺpovitou výzdobou, ktoré predstavovali zvláštny umelecký štýl v domácich pomeroch. Debrecínski zlatníci vynikali aj v ozdobovaní zbraní vzácnymi kovmi. O umeleckej hodnote týchto diel svedčí aj sadzobník prác s pomerne vysokými cenami.

„Kvietkovaná renesancia“ sa uplatňovala najmä na odevoch majetnejších mešťanov. Ich šaty boli vyhotovené z veľmi drahých materiálov (používali anglické a talianske súkno, tkaniny, farbené kože, hodváb, krajky), nosili honosné farbené šaty s kvetovaným vzorom. Muži nosili úzke nohavice, košeľu strihu „T“ so širokými rukávmi, čižmy, dolomán, tmavý plstený oblek. Ženy nosili ešte podľa španielskej módy úzke, korzetové šaty zapnuté až po krk, navrchu kaftan a šubu. Muži nosili buď dlhé vlasy padajúce v kaderách na ramená, alebo účes podľa tureckej módy, vzadu strihané nakrátko a vpredu so stočenou hrivou. Nosenie brady a fúzov bolo všeobecne rozšírené. Ako pokrývku hlavy nosili vysoké, homoľovité klobúky. Dievčatá nosili vlasy spletané do vrkočov, vydaté ženy mali drdol a nosili čepce.

Duchovná tvár mesta sa vytvárala na konci 16. storočia, keď sa začala šíriť reformácia. Mesto za to mohlo vďačiť svojmu zemepánovi Bálintovi Törökovi z Enyingu, ktorý priviedol so sebou istého kňaza, reformátora menom Mihál a Jánosovi Törökovi, ktorý už v roku 1552 vyhnal z mesta františkánov. Tvorcom, zakladateľom meštianskeho spôsobu života a životnej ideológie v našom období boli Péter Juhász

Méliusz, kňaz a jeho spoločníci (Gál Huszár, Mihály Hevenesi, Demeter Torday, Sebestyén Boldog, Demeter Bogáthy). Príčinu rýchleho šírenia reformačného hnutia môžeme hľadať v existenčných neistotách, ktoré boli pre túto dobu charakteristické: pretrvávajúce vojny, epidémie, choroby, prírodné živly, keď sa ľudia mohli obrátiť jedine k Bohu, a nové náboženstvo, ktoré vylúčilo cirkevnú hierarchiu, priblížilo Boha pre obyčajných ľudí. Rozšírenie kalvínskej vetvy reformácie bolo v súlade s hospodárskymi záujmami mesta, keďže podľa viery „*spravodlivé obchodovanie je dobré a milé pred Bohom*.“ Prostredníctvom „*lacnej cirkvi*“ hlásali puritánsku skromnosť, úctu k usilovnosti a práci, čiže každodenné cnosti meštianskeho života. Na pôde literatúry sa v pobožnom diele (*Christianus suspirans*) debrecínskeho „básnika z povolania“ Jánosa Szappanosa objavuje manierizmus. Gergely Szegedi, György Gönczi a Imre Újfalvi vynikali vo zveľaďovaní náboženských piesní spievaných v kostole. V krásnej literatúre sme svedkami rozkvetu biblických, historických a ľúbostných piesní, ako aj anekdot a žartovných piesní. Jedným z významných predstaviteľov tejto tvorby bol János Csókás Laskai.

Na záver, no nie v poslednom rade sa musíme zmieniť o význame debrecínskej školy – neskoršieho reformátskeho kolégia. Škola založená okolo roku 1538 funguje dodnes, čo v dejinách kultúry a vzdelanosti v Uhorsku možno považovať za unikát. Na škole sa podľa stanov univerzity vo Wittembergu vyučovala poetika, rétorika, logika a dialektika. Jediným vyučujúcim na škole bol rektor. Rektori sa striedali po dvoch rokoch. Na nižšom stupni vyučovali vždy študenti z vyššieho stupňa, ktorí absolvovali aj teologickú výuku. Existenciu školy zabezpečoval magistrát mesta alebo závisela od dobrej vôle zemepána. Počet žiakov sa pohyboval okolo 750–1000 osôb, z ktorých ročne cca 20 študentov navštevovalo vyšší stupeň. Na čele školy v roku 1604 stáli István Nyilas Milotai a Péter Somosújfalvi.¹² Ich školská politika mala za cieľ posilniť výuku materinského jazyka. Základné vzdelanie v latinskom jazyku považovali za základný predpoklad štúdia na zahraničnej univerzite (Heidelberg), podobne ako ich predchodcovia: Tamás Félegyházi, János Laskai, Mátyás Thúru a Albert Károlyi. Inštitúciu a samosprávu kolégia a v nami sledovanom období môžeme už považovať za stabilnú.¹³ O ďalší rozvoj kolégia sa zaslúžil biskup Lukács Pap Hodászi a prvý kňaz Imre Újfalvi. K biskupovi Hodászimu sa viaže vydanie prekladu Heideberského katechizmu (Heidelbergi Káté) v roku 1604, preloženého do maďarčiny kňazom Ferencom Szárászim. Tlačiarne práve v tomto prechádzali z vydávania historických piesní na politickú poéziu: debrecínska tlačiareň na čele s Pálom Rhédom Lipsiaim, posledným vzdelaným kníhtlačiarom začala vydávať rad za radom diela Gyarmatiho, Alvincziho a Milotaia.

¹² ZOVÁNYI, J.: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Akadémiai, Budapest 1977, s. 355–356.

¹³ Zvoleným predsedom *coeta* bol senior, jeho pomocníkom *contrascriba*. Pomocní učitelia spomedzi radov študentov sa nazývali *collaboratori*. Títo, ako aj prisazní (*collegae*) a učitelia spevu (*cantores*) tvorili školský senát (*senatus scholasticus*). Rektor nebol členom senátu, svoju disciplinárnu a hospodársku agendu vykonával nezávisle na ňom. MAKKAI, L.: Debrecen mezőváros művelődéstörténete. In: SZENDREY, I. (ed.): Debrecen története, I. köt., Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya, Debrecen 1984, s. 538.

Súhrn

Na základe vyššie uvedených môžeme konštatovať, že mesto Debrecín bolo v nami sledovanom období najvýznamnejším maďarským mestom nielen čo do počtu obyvateľov, ale aj z hľadiska hospodárskeho a kultúrneho významu. Mesto mohlo vybavovať svoje záležitosti úplne slobodne, so šikovnou diplomaciou, a táto relatívna sloboda priťahovala ľudí: obchodníkov, remeselníkov, šľachticov i nešľachticov. Debrecín sa stal kultúrnym centrom, kde vyučovali príslušníci inteligencie, ktorí získali vzdelanie v zahraničí a vo svojich tlačiarňach vydávali knihy. Oni rozširovali idey reformácie. „Kalvínsky Rím“ bol jedným z centrov reformácie viery. Najvýznamnejšie mesto na území za Tisou dokázalo aj v období tureckej nadvlády – i keď za cenu veľkých obetí – hospodársky i kultúrne rásť, zachovať svoj vlastný svet a uchovať ho pre ďalšie generácie, príslušníkov jednej pokojnejšej budúcnosti.

(Preklad Margita Gálová)

Chlieb náš každodenný

Úvodom je potrebné podotknúť, že oblasť Žitného ostrova nie je typickou mestskou oblasťou. Vzhľadom na svoje prírodné danosti je predurčená na poľnohospodárske využitie, čím bolo oddávna dané aj hlavné zamestnanie obyvateľov. Obrábanie pôdy bolo vždy typické viac pre vidiek, ako pre mestá, hoci mešťania patrili k významným majiteľom pôdy a jej vlastníctvo pokladali za dobrú investíciu.¹ Funkcie, ktoré obvykle charakterizujú mesto, plnili zemepanské mestá a mestečká. Boli strediskami, kde sa konali trhy a výročné jarmoky, kde sa sústreďovalo viac remeselníkov, vyrábajúcich najpotrebnejšie každodenné predmety a potraviny. V niektorých mal zemepán svoje sídlo, konali sa tu zasadania panskej stolice, bola tu fara a často aj škola – teda možno ich pokladať za správne, súdne a kultúrne strediská. Na Žitnom ostrove bolo jedno jediné mesto, Komárno, ktoré malo vzhľadom na svoj strategický vojenský význam mimoriadne postavenie a patrilo panovníkovi.² Ostatné mestečká sa síce v žiadnej kategorizácii nepresadili, napriek tomu plnili pre svoje okolie významné funkcie a vo svojich písomnostiach sa titulovali ako *oppidum*, *mezőváros* či *mestečko*. Na území dnešného Slovenska bolo takýchto stredísk okolo 200, z toho na Žitnom ostrove, presnejšie v juhozápadnej časti územia viac ako 20.³

Pramene

Otázka stravovacích tradícií je čím ďalej do minulosti, tým zložitejšia. Bádateľ je odkázaný stále viac na analógie a pramene, ktoré sa stravovaniu (teda nielen konkrétnym potravinám, ale aj stravovacím zvyklostiam – stolovaniu, príprave jedál, náradiu a náčiniu, kuchynskému personálu atď.) venujú len okrajovo, v zmienkach. Pre šľachtické dvory sa zachovala relatívne široká škála využiteľných prameňov, počnúc jedálnymi lístkami, rukopisnými kuchárskymi knihami, zoznamami nákupov, výdajov potravín pre panskú kuchyňu i zamestnancov či korešpondencie o dodávkach. V mestách

¹ Porovnaj napr. KÓNYA, P.: A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. In: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Ed.: CSUKOVITS, E. – LENGYEL, T. MTA Történettudományi Intézet, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./, Budapest 2005, s. 355–374, alebo NÉMETH H., I.: A kora újkori Magyar Királyság várospolitikájának vázlata, 16–17. század, tamtiež, s. 375–402, BODNÁROVÁ, M.: A polgárság életszínvonala a mai Kelet-Szlovákia szabad királyi városaiban a 16. században, tamtiež, s. 319–340.

² Podľa bodovacieho systému, ktorý navrhol András Kubinyi, dosiahlo Komárno 18 bodov, čím sa v jeho kategorizácii zaradilo do 4. kategórie miest so strednými funkciami. Pozri: KUBINYI, A.: Városhálózati és késő-középkori Kárpát-medencében. In: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Ed.: CSUKOVITS E. – LENGYEL T. MTA Történettudományi Intézet, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./, Budapest 2005, s. 30.

³ Celkom presne vymenovať všetky zemepanské mestá a mestečká je veľmi obtiažne – jednak preto že oni sami vo svojich písomnostiach nepoužívali konzekventne označenie (*oppidum* – *pagus*) a tiež z dôvodu, že ich postavenie sa časom menilo. Bez nároku na presnosť za mestečká sa pokladali na území Ostrihomskej stolice: Biňa, Štúrovo (Parkán-Nána), Salka. V Komárňanskej stolici: Čalovo, Kolárovo (Guta), Komárno, Dvory nad Žitavou. Bratislavská stolica: Dunajská Streda, Gabčíkovo, Galanta, Podunajské Biskupice, Senec, Šamorín, Štvrtok na Ostrove, Holice, Vojka nad Dunajom, Čeklís (Bernolákovo), Abrahám. Nitrianska stolica: Šaľa, Sered', Nové Zámky, Komjatice.

sú známe cenové limitácie, ale aj rôzne zákazy, príkazy a obmedzenia, vydávané vrchnosťou. Cenné sú aj zoznamy náradia, náčinia a riadov v testamentoch a pozostalostiach. Zaujímavé informácie sa môžeme dozvedieť aj z cestopisov, kde cudzinec pokladal každý domáci zvyk za veľmi zaujímavý. Samozrejme, jeho pozorovania môžu byť veľmi skreslené.

Významným zdrojom informácií o skladbe stravy môžu byť aj urbáre a iné hospodárske písomnosti. Celkom presne sa z nich dozvedáme, aké plodiny sa v tej-ktorej lokalite pestovali, aké zvieratá chovali, aké mali povinnosti odovzdávať dary na panskú kuchyňu. Nepochybne všetko, čo vypestovali a odovzdávali zemepánovi, patrilo aj k súčasti stravy ich samotných.

Rukopisné kuchárske knihy sa zachovali od 16. storočia. Všetky pochádzajú zo šľachtického prostredia, najstaršia je zo Sedmohradska⁴ a z roku 1601 sa zachovala zbierka receptov kuchárskeho majstra Michala Szentbenedekiho, ktorý pôsobil v Kežmarku u Sebastiána Thökölyho.⁵ Prvú kuchársku knihu v slovenskom jazyku vydal Ján Babilon roku 1870 v Pešti. Tieto zbierky receptov sú bohatým zdrojom informácií o príprave jedál, postupe pri varení a pečení, ale zaujmú aj niektorými surovinami, o ktorých si často myslíme, že sú známe len od nedávna. Vzhľadom na náročnosť prípravy uvádzaných jedál a najmä potrebné suroviny, často dovážané alebo veľmi drahé, pre vidiecke prostredie ich môžeme použiť viac-menej len analogicky.

Tri základné potravinové články

Strava, najmä jej zloženie a variabilita sa prispôbovala jednak ročným obdobiam, ale aj striedaniu sviatočných a všedných dní či náboženským predpisom. Prvou základnou požiadavkou bolo, aby príprava jedla nezaberala neúmerne veľa času, keďže obvykle bolo mnoho povinností, ktoré museli vykonávať ženy. Aj keď profesionálnymi kuchármi na panských dvoroch boli zásadne muži, v bežných domácnostiach pripadla povinnosť nakŕmiť rodinu ženám. V zimnom období síce povinností mierne ubudlo, ale menej bolo aj potravín. Druhou zásadou bolo, že všetko, čo sa dá zjesť, sa malo spotrebovať. Nejedlé časti rastlín alebo živočíchov sa potom použili na výrobu predmetov každodennej potreby alebo na skŕmenie domácimi zvieratami. Tak napríklad zo zvierat sa skonzumovalo mäso, krv, tuk i vnútornosti, koža sa použila na výrobu odevných, obuvníckych či remenárskych výrobkov, z kostí sa varilo mydlo, rohovina slúžila na výrobu prachovnic, gombíkov či hrebeňov, perím sa plnili podušky a periny.

Všetky relevantné pramene svedčia o jednom: základnými potravinovými článkami v ranom novoveku boli obilniny, mäso a víno. Variabilitu stravy zabezpečovala sezónna zelenina, ovocie, lesné plody a koreniny, mlieko a najmä mliečne výrobky. V závislosti od regiónov sa obľube tešilo aj pivo, v oblastiach s rozvinutým vinohradníctvom však bola jeho spotreba zanedbateľná, ak ju porovnáme napríklad so spotrebou v banských mestách.

Spôsoby pestovania a druhy obilnín sa postupom času menili a ich zaradenie na jedálne lístky ovplyvňovali aj geografické a pestovateľské podmienky. Všetky dnes

⁴ RADVÁNSZKY, B.: Házi történelmünk emlékei szakácskönyvek. Régi magyar szakácskönyvek. I. zvázok, Magyar Történelmi Társulat 2. oszt., Athenaeum, Budapest 1893.

⁵ KOVÁCS, J.: Szentbenedeki Mihály szakácskönyve 1601-ből. Magyar Nyelv, č. 55, 1959, s. 135–143.

známe druhy obilnín poznali už aj naši predkovia. V prameňoch z obdobia raného novoveku sa uvádza pšenica, raž, jačmeň, ovos, tenkeľ (špalta), ľadník (vika), proso a pohánka. Pestovali sa jariny i oziminy.

Z ozimín sa najviac pestovala raž, a to aj v úrodnejších oblastiach. Bolo to najmä preto, že dosahovala vyššie výnosy a nebola natoľko náročná na pôdu ako pšenica. Vzhľadom na všeobecne slabé hnojenie zostávala raž hlavnou chlebovou obilninou až do polovice 19. storočia. Pšenica sa siala väčšinou na panských majeroch, pretože z nej namletú bielu múku využívali najmä panské kuchyne. Súraž (suržica) sa pestovala vo veľkej miere práve ako chlebovina, čo potvrdzuje aj jej názov v dobových prameňoch: chlebové obilie (*frumentum panale*; nazývalo sa aj *silitriticum*, *triticum mixtum*, v maďarských prameňoch *abajdóc*, *rozsos búza*, *kétszeres*).⁶ Z jarín sa pestovali najmä jačmeň a ovos. V severnejších a horských oblastiach prevažoval jačmeň ako chlebové obilie nad ostatnými obilninami a jeho pestovanie zvyšoval aj rast spotreby piva. Jačmenný chlieb však mal nevýhodu, že skoro stvrdol, preto sa väčšmi používal vo forme krúp (geršle). Ovos bol síce v prvom rade krmovinou pre kone, ale v horších časoch poslúžil aj ako náhrada za kvalitnejšie obilie. Ovos však neobsahuje lepok, preto sa z neho chlieb nepiekol, ale varila sa kaša. Pestovanie ovsa sa postupom času zvyšovalo, najmä po zavedení stálej armády. Na severnom a strednom Slovensku sa siala aj miešanina ovsa a jačmeňa, tzv. polovina. Oblúbený bol aj tenkeľ, primitívny druh pšenice, ktorému sa dobre darilo aj na klčoviskách a podhorských pôdach. Používal sa najmä na prípravu krúp. Pravdepodobne prostredníctvom Turkov sa ku nám dostala pohánka asi v 15. storočí. Keďže bola veľmi nenáročnou plodinou, rýchlo sa udomácnila a pestovala sa najmä v menej úrodných oblastiach.⁷ V niektorých kuchárskych knihách sa spomína aj ryža (vo forme kaše i ako plnka do jaterníc), ale jej bežná dostupnosť širokým ľudovým vrstvám sa nepredpokladá. Pravdepodobne aj ryža sa k nám dostala z Východu. Rovnako zriedkavo, ale predsa sa môžeme stretnúť aj s kukuricou (nazývanou aj turecké žito, *triticum turcicum*), za ktorú tiež môžeme ďakovať Turkom. Pestovala sa však od 17. storočia len na južných, teplejších častiach dnešného Slovenska a jej pestovanie vo väčšom množstve sa začalo až od 18. storočia.

Zaujímavú históriu majú zemiaky, ktoré sú dnes jednou zo základných potravín a toto miesto v hierarchii „ľudových“ potravín si vydobyli v 19. storočí. O prvenstvo v ich dovoze z Ameriky sa vedú spory, možno ich do Európy doviezli Španieli v rokoch 1560–1570. Roku 1588 sa však zemiaky objavili aj vo Viedni, kde vtedy žil botanik a lekár francúzskeho pôvodu Charles de l'Écluse, známejší pod menom Clusius, ktorý ich pestoval vo svojej botanickej záhrade. Ale ešte aj roku 1654 sa študenti, vracajúci sa zo štúdií z Nemecka, dostali do ťažkostí, lebo v ich batožine našli niekoľko neznámych hl'úz. Údajne ich vypočúval sám budúci palatín František Wesselényi, a dozvedel sa od nich, že táto rastlina je vynikajúca tak pre ľudí, ako aj pre zvieratá. Hoci sa už vtedy urobili pokusy s pestovaním, „švábska tekvica“ mnoho ľudí nenadchla.⁸ Problémy so zavádzaním pestovania mala ešte aj Mária Terézia v druhej polovici 18. storočia, ktorá nechut' k zemiakom komentovala poznámkou, že ľudia jedli v núdzi aj horšie veci.

⁶ HORVÁTH, P.: Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia. Bratislava 1963, s. 25n. Porovnaj aj: STOLIČNÁ-MIKOLAJOVÁ, R.: Kuchyňa našich predkov. Veda, Bratislava 2001, s. 32n.

⁷ HORVÁTH, P.: c. d., s. 31–32.

⁸ Porovnaj Révai nagy lexikona, IV. zväzok, Budapest 1912, Heslo burgonya, s. 118.

Úrodné lány Žitného ostrova však boli ako stvorené pre pestovanie náročnejších plodín, teda aj pšenice. Urbár Veľkého Medera z roku 1592 predpisoval odovzdať deviatok od každého domu po dve komárňanské merice pšenice, a to na sviatok sv. Michala. Spolu to bolo 134 meríc.⁹ Také isté množstvo odovzdávali aj o 90 rokov neskôr.¹⁰ Desiatok z pšenice vybrali aj Turci roku 1665 v Šuranoch a okolitých obciach. Nepohrdli však ani súražou, ovsom, šošovicou a medom. V Tvrdošovciach vyberali aj proso a daň z oviec, ale v súlade s predpismi svojej viery naturálny desiatok z ošípaných nechceli, ale vyberali miesto neho poplatok.¹¹ V súpise príjmov Ostrihomského arcibiskupstva z rokov 1571–1573¹² sú zaznamenané povinnosti takmer 150 obcí najmä z južných častí dnešného Slovenska a väčšiny Žitného ostrova. Okrem cenzu, ktorý nebol konštantný a v každej obci sa vyberal v inej výške (niekde od každej usadlosti samostatne, inde od celej obce spoločne), sa odovzdával desiatok zo všetkých troch pestovaných druhov. Menovite sa však spomína iba pšenica (*triticum*).

Chlieb

V akej forme sa obilniny konzumovali a aké rozličné jedlá z nich dokázali ľudia uvariť a upiecť, prezrádzajú už archeologické nálezy. Podľa nich sa už pred 5–6000 rokmi v mladšej a neskorej dobe kamennej pripravovali pečené obilné a chlebové placky, neskôr aj kvasený chlieb. Kvasiacim prídavkom bolo pravdepodobne kyslé mlieko.¹³ Po celý stredovek a raný novovek bol chlieb bežnou potravou tak bohatých, ako aj chudobných. Rôzne druhy chleba sa líšili najmä múkou, z ktorej sa pripravovali – rozdiel bol v obilí, ale aj jemnosti mletia, spôsobu kvasenia a pečenia a tiež od rôznych prídavkov (tuk, soľ, koreniny). Z prameňov zo šľachtických dvorov vieme, že väčšinou sa tu piekli tri druhy chleba – pšeničný pre panstvo, pšenično-ražný pre familiárov a tretí druh ražného chleba sa podával služobníctvu.¹⁴

V mestách sa chlieb začal postupne piecť v pekárňach a pekárstvo sa stalo samostatným remeslom. Neskôr (v 18. storočí) sa dokonca špecializovalo na bielych pekárov, ktorí piekli pečivo a čiernych, ktorí piekli výlučne chlieb. Napriek rozvinutému pekárskemu remeslu sa chlieb vo veľkom množstve piekol aj naďalej doma. Podľa niektorých názorov sa chlieb stal základom výživy širokých ľudových vrstiev až v 19. storočí, keď došlo k industrializácii v potravinárstve.¹⁵ Proti tomuto tvrdeniu stojí fakt, že v urbároch patrí chlieb už v 16. storočí k najčastejším „darom“ (*munera*), ktorý zemepán vyberal okrem peňazí a naturálií. Aj najstarší urbár z roku 1522 z hradného panstva

⁹ MARSINA, R. – KUŠÍK, M.: Urbáre feudálnych panstiev I., Veda, Bratislava 1959, s. 505–508.

¹⁰ Magyar Országos Levéltár Budapest (ďalej MOL), Urbaria et conscriptiones (ďalej U et C), Fasc. 99, No. 15, urbár z roku 1681.

¹¹ BLÁŠKOVIC, J.: Vakfy v novozámockom a nitrianskom okrese. Historické štúdie, roč. 18, 1973, s. 265–274.

¹² MARSINA, R. – KUŠÍK, M.: c. d., s. 278–408.

¹³ BERANOVÁ, M.: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku. Academia, Praha 2005, s. 39–41. Autorka spomína nálezy chlebov v močaristých oblastiach Švajčiarska, kde sa zachovali dokonca celé bochníčky a po ich podrobnej analýze archeológovia pripravili takéto chleby spôsobom, aký bol vtedy známy. Chleby boli údajne veľmi chutné.

¹⁴ BENDA, B.: Fogyasztási szokások és változásai a 17. századi főúri udvarokban. Korall, roč. 3, 2002, č. 10, s. 117.

¹⁵ STOLIČNÁ–MIKOLAJOVÁ, R.: c. d., s. 42.

Beckov spomína medzi darmi chlieb – *tortam panis I.*¹⁶ Rovnako to bolo aj na hradnom panstve Levice 1554, kde *thortam unam* alebo *panem unum* odovzdávali na Vianoce.¹⁷ Juraj Izbugyay vyberal roku 1560 na svojom majetku v okolí Michaloviec na Vianoce dva okrúhle chleby *panibus circularibus 2.*¹⁸ Na majetkoch ostrihomského arcibiskupstva patrila chlieb (*torta*) k darom na Veľkú Noc i Vianoce, odovzdávali ho prakticky od každej usadlosti, teda vo veľkom množstve.¹⁹ Mohli by sme pokračovať vo výpočtoch, ale máme aj iné doklady, ktoré potvrdzujú rozšírenie chleba už aj v skoršom období. V kuchárskych knihách sa v receptoch uvádza chlieb ako prostriedok na zahusťovanie. Pridával sa do plniek (kura sa plnilo napr. niekoľkými v masle praženými vajíčkami, zmiešanými s petržlenovou vňaťou, chlebovou striedkou, cibuľou, okorenilo sa čiernym korením, majoránkou, šafranom a estragónom). Chlieb vo víne (*topinka*) sa podával v pôstne dni: dobrý biely chlieb sa nakrájal na palec hrubé krajce, namočil do sladkého vína a opražil v masle, naložil do misy a osladil medom so škoricou, d'umbierom alebo iným korením.²⁰ Chlieb sa spomína dokonca aj ako súčasť liečiteľských postupov a liečiv²¹ a nechýba ani v čarodejníckych procesoch ako médium na čarovanie. Rovnako často sa bosorky spomínajú aj v súvislosti s pecou na pečenie chleba (resp. jeho komínom). Chlieb bol základnou potravinou aj pre vojsko – podľa výpočtov mal vojak denne nárok na chlieb o hmotnosti okolo 720 gramov.²²

Chlieb mal však aj horšie stránky – jednou bola prácnosť jeho prípravy a druhou krátka trvanlivosť. Z dôvodu, že pripraviť chlebové cesto a upiecť chlieb zabralo mimoriadne veľa času, piekol sa chlieb len raz či dvakrát do mesiaca. O skladovaní nemáme mnoho informácií, ale opäť z panských dvorov vieme, že predtým, než sa chlieb podal na stôl, ošúpal sa. Týmto úkonom bol poverený niektorý zo sluhov, na niektorých dvoroch to mohol byť napr. pohárnik, ale možno aj niektorý iný familiár.²³ Chlieb, ktorý postupom času stvrdol (alebo splesnivil), sa teda ošúpal a konzumovala sa mäkkšia striedka, prípadne sa namáčala vo vode, mlieku či víne. Odpad dostávalo služobníctvo alebo sa skrímil.

Kaša

Aj keď sa chlieb tešil mimoriadnej obľube (koniec koncov spomína sa aj v každodennej modlitbe), v popularite nezaostávali ani rôzne kaše. Mohli sa pripraviť prakticky z každého druhu obilnín, či už z drvených alebo pomletých, zavarením vo vode

¹⁶ MARSINA, R. – KUŠÍK, M.: c. d., s. 43, 45, 46, 64, 66, 68.

¹⁷ Tamže, s. 167, 168, 169, 171 atď.

¹⁸ Tamže, s. 216.

¹⁹ Tamže, porovnaj hociktorú obec alebo mestečko, s. 278–408.

²⁰ Szakács mesterségnek könyvecskéje. A csáktornyai Zrínyi udvar kéziratosa szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyv. Ed. KIRÁLY, E. Magvető Kiadó, Budapest 1981, s. 174, 192. Recepty spísali približne v polovici 17. storočia.

²¹ Porovnaj napr. Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. Ed. HOFFMANN, G., MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest 1989, 675 s. (Súbor 15 receptárov zozbieraných barónom B. Radvánszkym uvádza niekoľko stoviek receptov pripravených s chlebom).

²² BENDA, B.: c. d., s. 119. Na základe výpočtov L. Makkaiho.

²³ BENDA, B.: Étkészési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon. Doktorská dizertácia, (rukopis), Budapest 2004, s. 33.

alebo mlieku, kde postupným varením zhustli. V niektorých prípadoch sa pripravovala aj bez varenia, len namočením drteného obilia cez noc a dochutením medom alebo ovocím. Podľa archeológov sa kaša rozšírila najmä potom, ako sa vynašli keramické hrnce. V praveku bola kaša najmä slaná, riadne masťná. Často sa podrvené obilie rôznej hrubosti varilo spolu s mäsom či rybami a pre pestrosť chute sa pridávali bylinky, zelenina alebo huby.²⁴ Kaše jednoznačne pretrvali aj celý stredovek a novovek, vyskytujú sa aj v kuchárskych knihách zo šľachtického prostredia a z jedálnych lístkov vieme, že naozaj patrili aj na panský stôl. Zaujímavo vyznieva v tejto súvislosti sťažnosť Alžbety Czoborovej, manželky palatína Juraja Thurzu, ktorá vo svojom liste manželovi vyčíta: „Posielam Vám 6 tohoročných baránkov, 2 srny, 10 kapúnov, 60 pstruhov, nech Pán Boh dá, aby ste ich milý môj a moja milovaná duša, mohli zjesť v zdraví a prosím tvoju milosť, aby ani na mňa nezabúdala, ale pošlite mi vzy, pretože aj Gyurcsanszky poslal svojej manželke, ale zdá sa mi, moje milované srdce manžel môj, že keďže som už starena, myslí si tvoja milosť, že mi stačí už len kaša...“²⁵ Pohánková kaša (*kasse pohanczena*) bola každý deň na jedálnom lístku ako jeden z desiatich chodov večere pre familiárov rodiny Révayovcov. Občas sa podávala aj *krupiczna kasse*, ryžová kaša v mlieku (*rzizy w mlece*) a zrejme ako dezert *yableczna kasse*.²⁶

Kaša sa využívala ako základ aj na prípravu ďalších jedál. S rôznymi prísadami – či už sladké alebo slané – sa zapekali, alebo sa ňou plnilo mäso a hydina. Od počiatkov pestovania obilnín bola (a prakticky je dodnes) dôležitou súčasťou stravy.

Sladkosti, pečivo a cestoviny

Ešte na počiatku novoveku hlavným sladkým slávnostným jedlom bola kaša, ale najmä v zámožnejších vrstvách sa piekli už aj koláče. V korešpondencii sa stretávame s koláčmi pečenými na meniny (bialeš sv. Alžbety, sv. Juraja v Thurzovských listoch), ale bežne sa na jedálnych lístkoch a v kuchárskych knihách vyskytujú šišky (fánky), torty a iné druhy koláčov či oplátok. Okrem marcipánu, ktorý pripravovali z mandlí rozdrvených s ružovou vodou v mažiari a dávali buď na oplátky alebo do formičiek, piekli záviný (štrúdle), *biskoctum* (podobný biskupskému chlebičku), palacinky a obľúbené bolo aj „mliečne jedlo“, veľmi podobné dnešnému pudingu.²⁷ Na novoročnom slávnostnom stole 1. januára 1603 si Stanislav Thurzo a jeho hostia pochutnali postupne na 17 chodoch, z toho bezmäsité bolo len jedno jedlo, bialeš z oplátok. V ostatné dni sa podávali napr. „vankúšikové“ šišky v masle, jablčná kaša, vyprážané jablko v masle, mliečne jedlo s maslom. V niektoré dni sa ako dezert podávalo len sušené ovocie – slivky, višne a čerešne.²⁸ Ovocie boli povinní odovzdávať poddaní hlohoveckého panstva.²⁹

²⁴ BERANOVÁ, M.: c. d., s. 50–51.

²⁵ MOL, E 196 Archivum familiae Thurzo, 39. cs., 1. tétel. List Alžbety Czoborovej Jurajovi Thurzovi. Bytča, 4. marca, bez roku.

²⁶ Slovenský národný archív, Archív rodu Révay, škat. 58, dopl. č. 5, pag. 361 z roku 1630.

²⁷ Szakács mesterségnek könyvecskéje, s. 194, 228–235.

²⁸ RADVÁNSZKY, B.: Gróf Thurzó Szaniszló lakomái 1603-ban. Századok, roč. 26, 1893, č. 1, s. 201, 203.

²⁹ MOL, U et C Fasc. 16, No. 1. Urbáre hradného panstva Hlohovec 1591, 1617.

V kuchárskej knihe zo 17. storočia sa už stretávame s receptami z cestovín. Ich história začala pravdepodobne niekde v arabských krajinách, Číne alebo v Indii, do Európy sa dostali asi v priebehu 13.–14. storočia prostredníctvom Benátčanov. Podľa niektorých historikov výživy prvé európske svedectvá o výrobe cestovín pochádzajú zo Sicílie. Sušené cestoviny nazývané *itrija* sa vraj vyrábali v mestečku Trabija pri Palerme v takom množstve, že sa vyvážali do najrôznejších končín sveta. Výnosného obchodu sa zmocnili Janovčania a postupne si cestoviny obľúbili aj v ostatných kuchyniach. Úspech a rozšírenie cestovín v strednej Európe bol podmienený inými druhmi pestovanej pšenice, ktoré pre menší obsah lepku neboli také vhodné ako tvrdá talianska pšenica.³⁰

V ranonovovekých prameňoch sa stretávame už s rezancami, ktoré sa pripravili rovnako, ako sa pripravujú dnes, posypali sa syrom, chlebovou striedkou a poliali horúcim maslom.³¹ Samozrejme, namiesto syra sa mohli pridať aj iné ochucovadlá (ovocie, orechy, vajíčko, med). Známe boli aj knedlíky (halušky). Pôvodne boli mäsové, pripravovali sa zo sekaného mäsa s vajčkami a koreninami, varili sa v mäsovom vývare. Postupne sa ich formy stávali variabilnejšími. Typ knedlí, ktorý je známy dnes, sa v Českých krajinách začal pripravovať v prvej polovici 17. storočia a na naše územie sa dostal sprostredkované.

Zelenina a ovocie

Niet pochyb o tom, že ľudia od praveku zbierali a konzumovali prakticky všetko, čo sa konzumovať dalo. V prvom rade to boli rastliny – ich listy, koreňky i plody. Vymenovať všetky by bolo veľmi náročné, veď len archeologické nálezy poskytujú nespočetné množstvo informácií, pričom o možnostiach využitia mnohých iných rastlín ani netušíme. Zelenina sa zrejme skôr zbierala ako pestovala, ale postupne sa začalo aj s jej cieľeným sadením.

V prameňoch zaujíma zo zeleniny prvé miesto kapusta. Jej využitie je mnohostranné a hlavne sa dá dobre skladovať. K mäsitým jedlám sa veľmi často podával petržlen a vňať sa používala rovnako často ako prídavok do plniek a na farbenie omáčok na zeleno. Pre uhorskú kuchyňu totiž bolo charakteristické, že všetky mäsité pokrmy sa podávali v omáčkach. Známy bol aj špenát, mrkva, žerucha, loboda, uhorka, repa, cibuľa a cesnak, v niektorých receptoch sa spomína kaleráb, karfiol, špargľa, šalát, tekvica a melóny. Významné miesto v skladbe stravy mali strukoviny – šošovica a hrach. Fazuľa sa začala pestovať až neskôr, ale rýchlo sa rozšírila. Ovocie bolo neodmysliteľnou súčasťou stravy – pôvodne plané, divorastúce sa postupne začalo pestovať a šľachtiteľ. Využitie bolo všestranné: okrem priameho konzumovania sa používalo aj ako sladidlo a ochucovadlo do rôznych jedál (najmä kaší a koláčov), ale robil sa z neho aj ocot (z planých jabĺk), sirupy, lektvary (liečivé prípravky), lekváre, zaváraniny (kompóty) a podobne. Niektoré druhy s konzervovali uložením do octu (najmä slivky). Šľachtenie ovocia bolo nielen záujmom, ale aj záľubou niektorých šľachticov. V korešpondencii je mnoho zmienok o zakúpení, alebo výmene či priateľskom zasielaní štepov. Šľachtené ovocné stromy z panských sadov sa ďalej rozmnožovali aj v záhradách nižších vrstiev. Vrúbľovanie a štepenie boli známymi a používanými technikami, takže môžeme

³⁰ BERANOVÁ, M.: c. d., s. 62–64.

³¹ Szakács mesterségnek könyve, s. 230.

predpokladať šírenie kvalitnejšieho ovocia týmto spôsobom. Okrem toho pretrvával aj zber lesných plodov, ktorých pestovanie by sa nebolo vyplatilo. Nespočet receptov využíva napríklad huby, ktoré boli ľahko dostupnými a chuťovo mimoriadne zaujímavými doplnkami stravy, navyše, dali sa celkom dobre uchovať sušením. Zbieralo a konzumovalo sa aj lesné ovocie (brusnice, čučoriedky, jahody, šípky, jarabina, baza a iné).

O tom, čo sa v ranom novoveku pestovalo a konzumovalo, podávajú správu aj herbáre. Ich prvoradým cieľom bolo informovať o možnosti liečenia rôznych chorôb pomocou bylín. Často sa však liečivé účinky pripisovali (a nie bezdôvodne) aj bežne konzumovanej zelenine a ovociu. Snáď všetko, čo v 17. storočí čo i len pokusne zasadili, nájdeme v obsiahlej knihe Jána Lippayho.³² Pozornosť venuje sadeniu a pestovaniu cibule, zelenej cibulky, kapusty, špenátu, talianskej kapusty, paštrnáku, repy, reďkvi, tekvice, uhorkám, dyniam, kôpru, špargli, artičokám, cvikle, hrachu, cíceru, petržlenu, šalátu, zeleru i karfiolu.

Samozrejme, ani na stoloch a jedálňičkoch panstva by sme nenašli všetky tu spomenuté druhy zeleniny. Aj u najbohatších magnátov sa vyskytovali len ako zriedkavá kuriozita. Keďže pramene z prostredia malých miest a dedín mlčia o tom, čo sa v záhradách pestovalo, musíme sa spoliehať na analógiu s panskými záhradami. Je samozrejmé, že niektoré druhy sa pestovali aj tam len ako kuriozity, resp. ako vzácnosť na sviatočné príležitosti, keďže semená boli dovezené. Vieme však s istotou, že ich dovážali (najmä z Talie), pretože spolu so semenami kvetín a štepami ovocných stromov sú častou témou v korešpondencii.

Nepochybne však všade pestovali kapustu. Všestranné využitie, dobrá skladovateľnosť a relatívne nízke nároky urobili z tejto hlúboviny najobľúbenejšiu zeleninu. Známa bola už v antickom Ríme, rôzne druhy sa pestovali a konzumovali prakticky v celej stredovekej Európe. Ján Lippay vo svojom slávnom diele píše, že kvasená kapusta sa pripravuje solením, a to v celku, alebo nakrájané na veľké kúsky alebo celkom nadrobno. Opisuje aj viacero spôsobov, ako uľahčiť krájanie hlávok, aké koreniny možno pridať – spomína kôpor, rascu a jalovec, ale aj dule. Niekedy sa kapusta po utlačení zakryla hroznovými listami, mohol sa pridať aj vínny kameň, celé sa zalialo šťavou, zatlačilo a uložilo do pivnice.³³ Postup prípravy je teda úplne rovnaký, ako aj dnes. Do vykvasenej kapustovej šťavy sa nakladali potom aj ryby (číky, šťuky), pridávala sa do rôznych jedál na okyslenie. Veľmi obľúbená bola ako príloha k rôznym druhom mäsa, údenín, ale aj so smotanou, mliekom alebo prosnou kašou ako pôstne jedlo.³⁴ Na stole Stanislava Thurzu sa objavovala v takejto úprave: kyslá kapusta s hovädzím mäsom, číky v kapustovej šťave, červená kapusta s hovädzím mäsom, kapustový šalát, kyslá kapusta s olivovým olejom, sladká kapusta s maslom.³⁵ Ostatné druhy zeleniny – či už listovej alebo plodovej mali viac sezónny charakter. Ich príprava bola dosť jednoduchá – väčšinou sa varili spolu s mäsom a rôznorodosť chutí sa dodávala koreninami.

³² LIPPAY, J.: *Posoni Kert, kibben minden kerti munkák, rendelések, virágokkal, veteményekkel, fákkal, gyümölcsökkel és kerti csömetékkal való baimológások: azoknak nemek, hasznok, bé-csinálások bövségessen magyar nyelven le-irattattanak Anno 1664 [Viedeň], 302. s. (Reprintové vydanie Pytheas v Budapešti v roku 2002)*

³³ Tamže, s. 211.

³⁴ Szakács mesterségnek könyveskéje, s. 179–181.

³⁵ RADVÁNSZKY, B.: c. d., s. 201–203.

Mäso a údeniny

Dvorný historik kráľa Mateja Korvína Antonio Bonfini skonštatoval, že uhorská kuchyňa bola veľmi bohatá a nápaditá. Pozastavil sa nad tým, koľko druhov mäsa sa používa. Najčastejšie sa na stôl dostávalo hovädzie mäso („kravské“), baranie, kozie, bravčové, jelenie, srnčie, zajačie a samozrejme hydina. Ako novinku spomína morky, ktoré boli zrejme ešte veľmi vzácne. Každé jedlo podávali v šľave, ktorá sa menila podľa druhu jedla.³⁶

Niektorí historici tvrdia, že v polovici 16. storočia v západnej Európe poklesla spotreba mäsa, aj keď nie v každej krajine v rovnakej miere. Pre Uhorsko táto tendencia neplatí – jednak z dôvodu, že práve Uhorsko bolo najväčším vývozcom hovädzieho mäsa, takže ťažko predpokladať zníženie domácej spotreby. Zachované pramene zo šľachtických dvorov a miest (napr. cechové písomnosti a regulácie mäsiarov) naozaj potvrdzujú stabilne vysokú konzumáciu mäsa a mäsových výrobkov.³⁷

Kuchynský majster Stanislava Thurzu viedol presnú evidenciu aj o množstve nakúpených surovín pre kuchyňu a o dennej spotrebe. Z týchto výkazov sa dozvedáme, že denne sa skonzumovalo bežne okolo 7–9 kg hovädzieho mäsa, pri hostinách až do 15 kg, teľacie od 0,5–3 kg, baraniny do 4–5 kg, ale bravčové sa vydávalo z komory nevážené. Z rýb sa spotrebovali takéto množstvá: vyzy 3–4 kg, ikry z vyzy 3 kg, iných druhov rýb podľa veľkosti 2–7 kusov, ale v prípade slávnostných obedov v pôstne dni niekoľko desiatok iných rýb (štúk, karasov, kaprov). Veľká bola spotreba číkov, ktoré sa nakladali do slaného alebo kyslého nálevu a za mesiac sa zjedlo až 83 vedier! Diviny sa spotrebovalo na thurzovskom dvore málo, príležitostne jeden zajac, ale inde patrila divina medzi veľmi obľúbené a časté jedlá. Samozrejme, záležalo to vždy aj na poľovnej sezóne. Okrem mäsa sa na stôl podávali aj mäsové výrobky, najmä klobásy, slanina, ďalej vnútornosti – pľúca, ľadvinky, srdce, jazyk atď. Z hydiny boli najviac obľúbené kapúny, denne sa minuli 2–3 na obed i na večeru, ale niekedy sa zjedlo až 12 kusov. Denne sa upiekli alebo uvarili 3–4 husi, zriedkavo sa podávali morky.³⁸

Jedálne lístky, zachované z iných šľachtických dvorov rovnako potvrdzujú, že najviac sa konzumovalo hovädzie mäso (vrátane teľacieho). Vo vojenských pevnostiach prevládalo mäso baranie, čo vyplýva pravdepodobne z jednoduchšieho chovu a nezanedbateľné je, že z baranov sa platil aj desiatok, teda ich získavanie bolo celkom jednoduché. Bravčové mäso malo viac sezónny charakter a konzumovalo sa najmä v zimných mesiacoch. Súviselo to s tým, že chov ošípaných bol extenzívny a v zime veľmi náročný. Popravde, ani mäsa na extenzívne chovaných prasiatkach veľa nebolo. Práve z týchto príčin mali na väčšine panstiev mlynári povinnosť vykrmovať pre zemepána aj niekoľko ošípaných. Najviac cenila slanina, ktorá sa dala výborne uchovávať, ako aj šunka a výrobky ako klobása, jaternice a podobne. Na panských dvoroch sa konzumovalo mäso okrem pôstnych dní každodenne. V preskúmaných dokumentoch bola najmenšia denná dávka na osobu 150 gramov, priemerná sa však pohybovala oveľa vyššie – 300 až 500 gramov. Až 2 kilogramy mäsa sa ušlo najvyššie

³⁶ GUNDEL, K.: A konyha fejlődése és a magyar szakácskönyvirodalom a 18. század végéig. In: A magyar vendéglátóipar története. Budapest 1943, s. 288.

³⁷ BENDA, B. a: c. d., s. 122. K téme pozri aj SOKOLOVSKÝ, L. (ed.): Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska. Zborník z rovnomeného sympózia konaného v dňoch 3.-5. decembra 1997 v Rimavskej Sobote pri príležitosti 5. výročia založenia a. s. Tauris, Gradus, Martin 1999.

³⁸ RADVÁNSZKY B.: c. d., s. 201–203.

postaveným familiárom, pričom predpokladáme, že toto denné množstvo neskonzovali sami, ale pravdepodobne aj so svojimi rodinnými príslušníkmi. Vojaci dostávali okolo pol kila mäsa.³⁹

Mäso sa pripravovalo viacerými spôsobmi, väčšinou so šťavou, či už vlastnou, alebo omáčkou špeciálne pripravenou k určitému druhu mäsa. Pri príprave mäsa sa nestretávame s pečením či varením na bravčovej masti. Miesto nej sa používal olej alebo maslo. Vyprážalo sa len zriedka, a to tak, že mäso (aj raky alebo hydinu) najprv uvarili, vychladili, potom poobracali vo vajíčku a múke, vyprážili v masle. Niekedy sa použil opačný postup: sliepka sa najprv vyprážila v oleji, potom sa dala variť do vína alebo hovädzieho vývaru s koreninami. Tento postup bol najčastejším spôsobom prípravy. Hovädzie alebo aj bravčové mäso sa najprv napoly upieklo na ražni alebo v pekáči, potom ho dali do hrnca a varili, nie však spolu s omáčkou či nálevom. Tie sa pripravovali zvlášť. Bolo pre ne charakteristické, že boli silne korenené. Nálevy a omáčky boli kyslé alebo sladké, podľa toho, či sa do nich pridával ocot alebo med a ovocie. Základom pre väčšinu z nich bol hovädzí vývar, ale často aj víno, pri niektorých druhoch mäsa sa žiadalo výslovne tokajské víno. Veľmi obľúbené boli zelená a žltá omáčka, ktoré svoju farbu dostávali od šafránu, špenátu a petržlenovej či obilnej vňate. Čiernu omáčku tvorila zmes krvi zvierat'a, octu, vína a ďalších prísad. Sivý nálev varili z čierneho chleba, zeleniny a korenín. Konzumovali sa všetky časti zvierat, vrátane všetkých vnútorností.

K najobľúbenejším mäsitým jedlám patrili pečienky. Piekli sa na ražni, rošte alebo na pekáči, pri hornom, spodnom alebo aj obojstrannom ohni. Pečenie mäsa na ražni bolo relatívne jednoduché aj bez vybavenia, stačilo niekoľko vhodných konárov a oheň. V kuchyniach sa však používali špeciálne upravené kovové ražne. Veľmi veľkej obľube sa tešili rôzne mäsové výrobky, najmä klobásky, jaternice, šunka a paštéty. Tie sa pripravovali z rôzneho mäsa alebo diviny. Okorenené mäso sa spolu s vajíčkami zabalilo do cesta a tak sa upieklo. Veľmi často sa podávali vnútornosti. Najobľúbenejšia bola pečeň, pľúca, mozoček, ale pripravovali prakticky každú časť zvierat'a, samozrejme v rôznych omáčkach.

Vzhľadom na to, že mäso má tendenciu veľmi rýchlo sa pokaziť, muselo sa aj konzervovať. Najčastejším spôsobom bolo nasolenie a údenie, ale niekedy, ak to stačilo, mäso len opiekli alebo naložili do nálevu (najčastejšie octovo-slaného). Tak vydržalo kratšiu dobu bez toho, aby sa pokazilo. Keďže mäso nebolo lacné, ak zapáchalo len trochu, tak ho hneď nevyhadzovali, ale snažili sa ho upraviť. Slizký povrch niekoľkokrát omyli octom a naložili do pácu. Alžbeta Rákócziová opísala v liste manželovi situáciu, keď zastreleného veľkého jeleňa doniesli neskoro večer a nestihli spracovať. Druhý deň bol sviatok, tak s ním opäť nič neurobili a tak sa stalo, že zasmradol. Tak ho dala odrať, vypitvať a napriek tomu, že už „veľmi páchol“, ona sama ho naložila do pácu. Takto ošetrované mäso potom poslala na voze manželovi.⁴⁰ Je viac než pravdepodobné, že podobné udalosti sa stávali veľmi často, najmä ak bolo teplejšie počasie (vyššie opísaný prípad sa stal v januári). Konzumovanie pokazeného mäsa a jedál vôbec mohlo mať aj veľmi vážne následky.

³⁹ BENDA, B. a: c. d., s. 16–19.

⁴⁰ BENDA, B. – VÁRKONYI, G.: Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707. Osiris Kiadó, Budapest 2001, s. 229.

Hydina, vtáky a ryby

Veľmi častou pochúťkou na stoloch bola hydina – sliepky, kapúny a husi. Oproti dnešným našim chutiam sa veľa konzumovali aj vtáky – najmä jariabky, jarabice, škorce, bažanty, prepelice, pávy a iné. O obľube operencov svedčia nielen výkazy kuchynských majstrov o podávaných jedlách, ale aj množstvo a rôznorodosť receptov na ich prípravu. Na novoročnom Thurzovskom stole roku 1603 podávali kapúna s medovými cestovinami, indickú sliepku (morku), hus s čiernym korením, pečenú hus, drobné vtáky s bravčovou pečenkou a jariabky. Celý obed mal 17 chodov. O týždeň neskôr sa podávala slávnostná večera s 18 chodmi, kde si hostia mohli pochutnať okrem iných aj na týchto jedlách z hydiny: kapún v zeleninovej šťave (petržlen, cibuľu a chlebovú striedku uvarili, pretlačili cez sito, zaliali ňou kapúna, pridali čierne korenie, šafran, muškátový kvet a zázvor), hus s kašou, pečený kapún, pečený jariabok.⁴¹ Z hydiny však okrem mäsa bol aj iný úžitok: vajcia. Boli nepostrádateľné na prípravu jedál ako ich súčasť a vo veľkej miere a v mnohých variáciách sa konzumovali aj samostatné.

Ryby sa konzumovali nielen v pôstne dni, ale najmä preto, že boli relatívne dostupné. Rybolov v riekach a potokoch bol obmedzený regálnym právom, teda zabezpečoval v prvom rade prísun dostatočného množstva rýb pre panskú kuchyňu. Vo voľných vodách sa však ryby a raky mohli slobodne loviť a ryby sa aj dovážali. Už v stredoveku sa začali vytvárať aj umelé rybníky, kde a cielene chovali niektoré obľúbené druhy. Aj ryby sa dali upraviť všetkými možnými spôsobmi. Na pôstny obed sa podávala napríklad šťuka varená v soli a tiež v ostrej omáčke, šťuka v bielej poľskej omáčke, vyza v ovocnej omáčke, jeseter v ostrej omáčke a varený v soli, číky v (nedefinovanej) šťave a v kapustovej šťave, vyprážané ryby v masle a v drevenom (olivovom) oleji, kapor v masle s čiernym korením, sušené ryby v octe, pečené ryby s korením a zubáč na studeno. Z dvadsiatich chodov bolo 13 z rýb, dva zo sušeného ovocia (višne, slivky), ryžová kaša na turecký spôsob, šošovica s olejom a kyslá kapusta s olejom. Podávalo sa ešte mliečne jedlo (akýsi puding) a špecialita, ktorú nevieme presne definovať (kolchechl).⁴²

Štatisticky sa nedá presne určiť, koľko akého mäsa sa spotrebovalo, pretože to bolo veľmi nestále a celkovo bola strava veľmi závislá od mnohých okolností – stačí spomenúť len prírodné podmienky alebo chuť konzumentov. Rovnako aj spotreba mäsa bola závislá od sezónnosti – v pôstnych mesiacoch a v lete klesala, kým v zimných mesiacoch sa spotreba zvyšovala. Aspoň orientačne však možno povedať, že hovädzie mäso tvorilo takmer 40%, baranie asi 8, hydina okolo 15–20, bravčové len 10, divina sotva 2 a ryby asi 10–20% zo všetkých mäsitých jedál. Rozdiel bol tiež aj v jednotlivých regiónoch, sociálnych vrstvách a miestnych tradíciách.

Koreniny

Z niektorých receptov, ktoré sme spomenuli, je evidentné, že jedlá sa ochucovali veľkými množstvami korenín a ochucovadiel. Na prvom mieste stál ocot, ktorým nielen dodávali chuť, ale aj čiastočne konzervovali jedlá. Na druhom mieste bolo čierne korenie, ktorého sa pridávali najmä do mäsitých jedál dosť veľké množstvá. Bolo

⁴¹ RADVÁNSZKY B.: c. d., s. 201–203.

⁴² Tamže, s. 202.

neodmysliteľnou súčasťou zeleninových šalátov, napr. z kapusty, uhoriek, ale dávali ho aj do špenátu, artičoky a na vajíčka. Pridávala sa aj majoránka, palina (estragón), ďumbier (zázvor), bobkový list, veľa cibule a cesnaku, ale aj muškátový kvet, klinčeky a škoric. Veľa sa používali aj rastliny voľne rastúce alebo pestované v záhradách: kôpor, bazalka, rozmarín, žerucha, materina dúška, jalovec a rasca. Okrem týchto však využívali aj bylinky, o ktoré dnes už moderné kuchyne stratili záujem a zabudlo sa na ne. V zámožnejších vrstvách obohatili chuť bežných jedál lemonie, citróny, mandle, olivy, kapary, gaštany, egreše, „morské hrozno“ – ríbezle a iné pochutiny. Prakticky všade boli dostupné aj hríby, ktoré sa usušené mohli aj skladovať. Absolútnym hitom boli hľuzovky, ktoré sa aj dnes podávajú v najluxusnejších reštauráciách. Keďže rastú pod zemou, špeciálne sa vycvičili psy alebo prasce na ich zber. Hľuzovky sú častou témou aj v korešpondencii, posielali sa ako mimoriadne dary.

Mlieko, mliečne výrobky a syry

Ovce, kozy a kravy sa nechovali len na mäso, ale aj na mlieko. V období raného novoveku je ich chov samozrejmosťou takmer v každej domácnosti, aj v mestách. Aj tí najchudobnejší želiari mávali aspoň jednu kravu. Často suplovala aj ťažný dobytok, ale chovala sa najmä pre mlieko, aj keď vyprodukované množstvá sa nedajú ani porovnať s produkciou dnešných šľachtených plemien. Mlieko sa konzumovalo sladké, zbierala sa z neho smotana a vyrábalo maslo. Oveľa väčšie využitie však malo kyslé mlieko, ktoré oproti sladkému malo aj výhodu, že bolo trvácnejšie a jeho využitie bolo naozaj mnohostranné. Z mlieka sa varili kaše, pridávalo sa do všetkých typov jedál, ale najmä sa vyrábali tvarohy, syry a aj nápoje. Mlieko sa spracúvalo bezo zbytku, srvátka sa konzumovala ako osviežujúci nápoj.

Sladkosti a cukrovinky

Na sladenie sa používal med, ale zriedkavo už aj trstinový cukor, ktorý pochádza z Indie. V kuchyni sa však v priebehu 16.–17. storočia objavoval len zriedkavo, ako lahôdka. V korešpondencii nachádzame zmienky o dovážaných konfetách, cukrkandli a iných sladkostiach, ktoré tiež patrili k obľúbeným darom pri nákupoch vo Viedni alebo v Benátkach. Sladili sa aj mäsité jedlá, ale väčšinou sa med alebo cukor pridávali do jedál dezertného charakteru – kompótov, šalátov, rôznych osviežujúcich nápojov, kaší, koláčov a tort, šišiek a medovníkov. Obľúbený bol aj marcipán, ktorý sa pripravoval zo sladkých mandlí, ktoré sa potĺkli v mažiari, pridal sa med alebo cukor, ružová voda a potom sa zmes na tenko rozložila na oplátky alebo do foriem a upiekla. Variabilita sladkostí bola naozaj veľká, využívalo sa jednak ovocie, ale aj mlieko a mliečne výrobky, tvaroh a podobne.

Nápoje

K najdôležitejším nápojom stredoveku a raného novoveku patrí víno. Všade, kde na to boli čo len trochu vhodné podmienky, sa pestoval vinič a dorábalo sa z neho víno. Samozrejme o kvalite sa dá polemizovať. Isté však je, že víno sa podávalo už aj malým

deťom, pretože sa pokladalo za zdravšie ako voda. Nebolo to celkom bez dôvodu. Tam, kde podmienky neboli vhodné na vinohradníctvo, varilo sa pivo, ktoré patrí tiež k najstarším nápojom, ktoré ľudstvo vymyslelo. Aj víno, aj pivo bolo súčasťou povinných dávok poddaných na panstvách. Pálenky sa začali pripravovať neskôr, a ich spotreba pomaly stúpala. Okrem alkoholických nápojov a už spomenutého mlieka sa však často konzumovali aj nápoje nealkoholické, najmä odvary z rôznych bylín a ovocné šťavy. Ich škála je takmer nekonečná, potvrdzujú to nielen zbierky kuchárskych receptov, ale najmä lekárske receptáre a herbáre. Takmer každá rastlina mala svoje využitie v ľudovej medicíne, u niektorých sa však liečivý účinok stal prakticky zanedbateľným a podávali sa najmä ako osviežujúce nápoje.

Analógie a možnosti

Samozrejme, všetky druhy mäsa, zeleniny, ovocia, korenín a mliečnych výrobkov a v takom veľkom množstve, ako sa konzumovalo na panských dvoroch, nemožno predpokladať aj na stoloch bežného vidieckeho obyvateľstva, a keď aj áno, tak len pri výnimočných udalostiach. Keďže z tohto prostredia sa nezachovali písomné údaje o tom, koľko čoho zjedli, môžeme vychádzať len z predpokladov a prameňov inej, napríklad hospodárskej povahy. Urbár z roku 1571⁴³ uvádza pre obyvateľov Žitného ostrova povinné dávky. Ako sme už spomenuli, je viac ako pravdepodobné, že aj na stoloch bežných obyvateľov by sme našli tie isté potraviny, možno v menšej miere a zriedkavejšie a ináč pripravené. Každá obec a mestečko malo svoje špecificky určené, aké druhy potravín a kedy ich majú odovzdať. Tak medzi darmi na kuchyňu sú uvedené kapúny, koláče, baránky, teliatka, kozliatka, syr, vajcia, čierne korenie. Z oviec a medu sa odvádzal desiatok. Z obilnín sa deviatok vyberal z pšenice, jačmeňa a raži. Dunaj bol bohatý na ryby, výnos z lovu výz si delil zemepán (ostrihomský arcibiskup) a obyvatelia v pomere 1:4. V čase vinobrania dávali sliedku, chlieb a ovos. Z vína odovzdávali po jednej pinte a museli dať aj nádoby na víno.

Obyvatelia mestečka Farná mali prispieť vykŕmeným hovädzím dobytkom vhodným na porážku, vykŕmenou ošipanou, baranom a syrom, ako hôrne sa od nich žiadali chlieb a ovos. Cudzí, ktorí mali v chotáre vinohrady, mali dať kapúna, koláč a ovos. Obyvatelia mestečka Gúta (Kolárovo) sa vyplácali z desiatkov a tzv. kresťanských peňazí, určených na výkup rukojemníkov od Turkov. Ako dary však dávali slaninu a vykŕmené prasa. Sami si vyrobili hrádzu na výlov výz, z ktorých tretinu odovzdávali. Podobne to bolo aj v Nesvadoch, kde vzhľadom na to, že mali viacero hrádzí, boli povinní každý piatok zásobovať zemepána dostatočným množstvom rýb, pričom pri plnení tejto úlohy im mali byť nápomocní aj poddaní z okolitých obcí. Obyvatelia Vrábl'ov boli šťastní predialisti, teda osoby požívajúce nobilitu. Títo platili len vojenské peniaze (*pecunia exercitualis*). Ostatní okrem desiatkov dodávali soľ a mäsiari jedného vykŕmeného vola/býka, obyvatelia Nyárhídu (Nové Zámky) dávali až dvoch.

Tak, ako sa menil – rozširoval sortiment pestovaných plodín a chovaných zvierat, menili sa aj povinnosti dodávať ich na panský stôl. Roku 1704 spísali majetky Bratislavskej komory⁴⁴, pričom poznamenali, že Šamorín, centrum Žitného ostrova je

⁴³ MOL, U et C Fasc. 43, No. 3 – Súpis majetkov a príjmov Ostrihomského arcibiskupstva 1571.

⁴⁴ MOL, U et C Fasc. 34, No 42 c – Súpis majetkov Bratislavskej komory na príkaz Františka II. Rákócziho.

ľudnaté, dost' veľké a privilegované mesto s právom meča. Hospodária dvojpoľným systémom, pestujú pšenicu, jačmeň a ovos, chovajú domáce a hospodárske zvieratá, majú aj lúky a nikdy nerobotovali. Okolité obce dávajú niečo zo záhrad v hodnote 25 denárov a po jednej sliepke, a v prípade výnimočných udalostí (uvedenie majiteľa do držby, svadba) spoločne jedno teľa, 7–8 párov kureniec a z Holíc okrem teľaťa aj 4 morky, 10 kapúnov, 10 sliepok a vajíčka. Do súpisu Novozámockého panstva z prelomu 18. a 19. storočia⁴⁵ zapísali už aj cenník plodín, ktoré sa pestovali: súraže, pšenice, čistej pšenice, raže, jačmeňa, ovsa, kukurice, prosa, ľanu, vína, kapusty (cena za 100 hlávok) a sena.

Aj keby sa nám podľa uvedeného mohlo zdať, že na konci stredoveku a v ranom novoveku bola vlastne hojnosť a veľký výber potravín, z ktorých sa dali pripraviť veľmi pestré a výživné jedlá, musíme byť v takomto konštatovaní opatrnejší. Jedna vec je, že ľudia už v tom čase poznali množstvo plodín a chovali rôzne plemená dobytky a domácich zvierat. Nesmieme však zabúdať, že väčšina z nich bola luxusom, ktorý si mohla dopriať naozaj len šľachta a zámožní obyvatelia miest, ktorí boli navyše ešte aj mobilnejší a ľahšie sa k takýmto potravinám dostali na zahraničných trhoch. Výnosy pestovaných plodín boli pravidelne ohrozené nepriazňou počasia, náletmi škodlivého hmyzu a premnožením hlodavcov, ale aj vojnovým nebezpečenstvom. Zvieratá taktiež ohrozovali epidémie a krádeže či násilné odvádzanie v čase vojen. Nedostatočné možnosti skladovať a zachovávať potraviny v čerstvom stave ohrozovalo zase zdravie ľudí. Keď prišli neúrody, ľudia boli prinútení kompenzovať si stravu rôznymi náhradami – miesto obilnín konzumovali „burinu“ – stavikrv, diablik močiarny, áron, kvet d'ateliny, lišajníky, gaštany, žalude či kôru stromov. Ako náhrada za mäso poslúžilo akékoľvek zviera či vták, ktoré sa podarilo uloviť či chytiť. Aj keď sa takéto udalosti neraz opakovali, predsa však ľudstvo vo svojej vynachádzavosti a schopnosti prežiť dokázalo prekonať aj tie najťažšie časy.

⁴⁵ MOL, U et C Fasc. 224, No 25 b – Súpis majetkov Novozámockého panstva 1799–1800.

Výkon samosprávneho súdnictva obce Szentmihály v 19. storočí

Historik má výnimočné šťastie, ak nájde medzi písomnými prameňmi taký, ktorý by odzrkadľoval život jednej usadlosti alebo obce tak, ako plyní. Zápisnice obce Szentmihály, ten vzácny dokument Samosprávneho župného archívu Szabolcs-Szatmár-Bereg¹, ktorý zahŕňa obdobie rokov 1833 a 1858, je práve takým prameňom. Štvrtstoročie, ktoré je obsiahnuté v tejto tzv. „obecnej knihe“, má nesmierny význam z historického hľadiska nielen pre obec, ale aj pre celú krajinu! Zaznamenané udalosti a dianie, ktoré sa týkalo ďalšieho vývoja a budúcnosti, boli rozhodujúce pre celý národ a samozrejme aj pre obec Szentmihály.

Túto obec s bohatou históriou prvýkrát spomínajú písomné pramene v r. 1292. Napriek tomu dnes by sme ju už márne hľadali pod týmto krásnym, dávnovekým názvom, lebo po zlúčení so susednou obcou bola premenovaná na Tiszavasvári. Na územie starodávnej obce Szentmihály v r. 1623 Žigmund Lónyay usadil hajdúchov, ktorí samozrejme využívali všetky privilégia, ktoré im boli udelené. Pôvodné obyvateľstvo, často sužované i Turkami, počnúc od tých čias zemepanské dávky odvádzalo v jednej sume.

Usadlosť ubránila svoje postavenie mestečka až do roku 1809, keď nový zemepán Jozef Dessewffy už neuzavrel novú zmluvu s usadlosťou, preto zemepanské dávky sa znova vyplácali v naturáliách.

Listujúc obecnú knihu, som sa podujal na analýzu praxe a výkonu samosprávneho súdnictva v sledovanom období. Tieto záležitosti tvoria totiž mimoriadne cenné pramene ku každodenným udalostiam. Dozvedáme sa z nich, ako zasahovali a regulovali samosprávne orgány každodenný život a ktoré boli tie postoje, ktoré sa sankcionovali, ktoré záležitosti sa vybavovali hneď na mieste a ktoré sa postúpili pred vyššiu súdnu inštanciu, resp. v akej miere bolo účinné samosprávne súdnictvo vo vybavovaní sporných záležitostí.

Prvýkrát v celej krajine vzťah medzi samosprávou usadlostí a zemepánom upravoval urbár Márie Terézie, vydaný v r. 1767. Rozhodoval o voľbe obecného richtára a o voľbe úradníkov obecného úradu. Na post obecného richtára zemepán navrhol tri osoby, z ktorých si obec mohla vybrať. Obecné voľby napriek regulačným opatreniam panovníčky neboli jednotné v celej krajine. Našli sa obce, kde sa zachoval tradičný zaužívaný úzus, teda richtára a aj obecných úradníkov volili všetci obyvatelia obce, kým inde voliť mohli len tí, ktorí disponovali s domom a roľou.

Novelizácia verejnej správy sa viaže k zákonu č. IX/1836. Tento zákon sa zaoberal v prvom rade so štrukturálnymi a hospodárskymi otázkami obcí, ale s modifikáciou súdnictva nie. Z hľadiska našej tematiky je oveľa významnejší zákon č. XX/1836, ktorý usadlosti rozdelil z hľadiska posúdenia sporov na tri kategórie.

Do prvej patrili obce, ktoré nemali zriadenú radu. Tieto sa podriaďovali z hľadiska prvostupňového súdnictva zemianskej stolici, na druhom stupni župnému súdu. Do druhej kategórie boli zaradené čo sa týka občianskych sporov a trestných záležitostí obce, ktoré disponovali s prvostupňovou súdnou právomocou, teda najčastejšie

¹ Archív župy Szabolcs-Szatmár-Bereg, V. A. 251. 2. zväzok.

mestečká. Zemianske obce, ktoré disponovali s rozsiahlym samosprávnym právom, tvorili tretiu kategóriu.

Obec Szentmihály napriek tomu, že už r. 1809 stratil práva mestečka, jej samospráva a v rámci nej výkon súdnictva zostal skoro bez zmien.

Obec mala 12-člennú vnútornú, užšiu radu, na čele ktorej stál hlavný richtár, ktorého prvým pomocníkom, zástupcom bol podrichtár. Im bol nápomocný volený notár. Vedľa vnútornej rady pôsobila aj „*vonkajšia, širšia rada*“ tzv. *communitas*. Jej členovia boli prítomní aj pri prerokovaní obecných rozpočtov, zároveň mohli prejavit' svoju mienku aj pri voľbe obecných úradníkov. Vykonávali dozor nad dodržiavaním všeobecného poriadku na uliciach, dbali na požiarnu ochranu, na čistotu verejných priestranstiev, a vo všeobecnosti prerokovávali otázky hospodárskeho rázu.

Rozoznávame tri druhy korporatívnych zasadnutí. Na tzv. „*schôdzi rady*“ sa zaoberali s verejnosprávnymi otázkami, na „*schôdzi súdnickej (Törvényes gyűlés)*“ sa rozhodovalo v trestných a občiansko-sporných záležitostiach. Na zasadnutiach „*spoločnej rady*“ sa zúčastňovali členovia vonkajšej a vnútornej rady. Pri týchto príležitostiach sa prerokúvali otázky týkajúce sa celej usadlosti, napr. o ubytovaní vojska, ktoré prechádzalo cez územie.

Čo sa týka našej témy, nás zaujímajú výlučne iba tie záležitosti, ktoré sa prerokovávali na súdnických zasadnutiach, teda že v priebehu štvrtstoročia aké súdne rozhodnutia boli vydané.

Vo všeobecnosti teda možno povedať, že v tejto usadlosti dobre sú ohraničené záležitosti, ktoré patrili do pôsobnosti samosprávneho súdnictva, a záležitosti, ktoré sa riešili pred vyššou súdnou inštanciou, teda do r. 1848 pred zemianskym súdom a neskôr pred stoličným súdom. V danom období sa vyskytlo iba 19 prípadov, keď dotknuté strany sa odvolali proti rozhodnutiu samosprávnych sudcov, a to preto, lebo buď ich nepovažovali za kompetentných na vynesenie rozsudku, alebo nechceli prijať ten rozsudok.

Aj zemepán rešpektoval rozsah právomocí vnútornej rady, čoho je živým príkladom nasledujúci prípad: 19. augusta 1851 gróf Emil Dessewffy vo svojom liste požiadal radu, aby galganov Blažej Horvátha a Valentína Gála potrestali, lebo z jeho záhrady ukradli ovocie. Rada samozrejme hneď prijala opatrenia: „*menovaní sa hneď predvolali pred náš Súd, a potom, čo sa dobrovoľne priznali ku krádeži, Blažej, syn Jána Horvátha, bol odsúdený na 6 hodinové väzenia v árešte a na 12 úderov palicou. Valentín, syn Jozefa Gála, bol odsúdený na 12 hodín do áreštu a na peňažný trest 2 forintov, ktoré sa mali zaplatiť do obecnej pokladnice.*“

Záležitosti, ktoré sa prerokovávali na súdnických zasadnutiach sa vo väčšine prípadov sa týkali dedičských záležitostí a rozdelenia majetku medzi dedičmi. Obyvatelia obce Szentmihály dali zapísať nielen svoj testament do obecnej knihy, ale aj kúpu a predaj majetku, ktoré nadobudli právoplatnosť práve prečítaním na tomto zasadnutí. Možno skonštatovať, že vcelku každá zmena nehnuteľného majetku sa odohrávala s pričinením a pod dohľadom rady; iba v tých prípadoch, ak neboli dedičia, sa dostali pred zemepána.

S dedením súvisia aj tie záležitosti, ktoré sa zaoberajú so správou majetku sirôt, alebo s delením majetku, ak jeden z rodičov uzavrel nové manželstvo.

V r. 1850 Alžbeta Mónusová vzniesla obžalobu proti svojmu otcovi, lebo rodinný dom a záhradu, kde mala aj ona podiel, predal manželke Štefana Róku. Žiadala

o anulovanie kúpnopredajnej zmluvy, ale „*keďže táto transakcia bola zachytená v zápisnici r. 1846 pod č. 221 bez jedinej námietky, podanie sa posudzuje ako zaniknuté.*“

Ďalšiu väčšiu skupinu medzi záležitosťami majetku a hospodárenia tvorili nedorozumenia medzi gazdom a čel'ad'ou. Buď gazda žaloval svojho čel'adníka, ktorý ho okradol resp. iným spôsobom ho poškodil, alebo sluha žaloval svojho gazdu, lebo nedostal mzdu a iné požitky: „*valach Valentína Bagdiho podal žalobu na svojho gazdu kvôli nevyplateniu mzdy; v dôsledku tejto žaloby, po zrátaní výšky mzdy Bagdi mu bol nútený zaplatiť 3- týždňový zárobok,*“ – písalo sa v r. 1837.

Prejednávanie záležitostí týkajúcich sa verejného poriadku a všeobecnej morálky bolo na dennom poriadku súdnických zasadnutí. Z vydaných rozhodnutí je zrejmé, že rada nerešpektovala sféru súkromného života. S najväčšou samozrejmosťou zasahovali do rodinných sporov, do manželských hádok, do nedorozumení medzi rodičmi a deťmi.

Spôsob a forma podania žalôb boli regulované prvýkrát v roku 1852, ale podľa zápisov môžeme usudzovať, že sa tak mohlo udiť aj v predchádzajúcich desaťročiach. Rozhodnutie z roku 1852 oznamuje obyvateľstvu, že „*každý týždeň v stredu a v sobotu bude zasadať rada. Každý človek, ktorý má nejaké vybavovačky, má ich oznámiť richtárovi slovom alebo písmom v predchádzajúci deň zasadnutia. Takýmto spôsobom potom v ostatné dni tieto záležitosti sa prerokovávajú podľa charakteru, resp. sa uzavriú, v rámci zákonom umožneného okruhu pôsobnosti alebo uvážiac podľa okolností sa ohlásia v zmysle zákona.*“

Zvažujúc rozhodnutia, vynesené v záujme verejného poriadku a morálky, dospeli sme k tomu poznaniu, že porovnávajúc s dnešnou súdnou praxou boli až prehnane prísne. Na druhej strane ak ich porovnáme s podobnými rozsudkami, ktoré boli vynesené v obdobných záležitostiach v priebehu 17.–18. storočia, tak sa zdajú byť menej prísne. V 17. storočí manželská nevera sa trestala ešte smrťou, preto sa prerokovávala na stoličnom súde. Sto úderov palicou dostal ten, „*kto príležitostne nadával*“, ale ešte aj koncom 18. storočia nasadili putá osobám, ktoré nepeknými rečami vzbudzovali verejné pohoršenie. Oproti tomu najťažší ortieľ, ktorý vyniesli sudcovia zo Szentmihályu, ešte aj v prípade cudzoložníctva znel „*iba*“ na 24 úderov korbáčom.

Spôsoby vykonávania trestov boli rôzne, vinníci mohli byť odsúdení do áreštu, mohli dostať telesné tresty ako palicovanie resp. bičovanie, či peňažnú pokutu. Je očividné, že jednotlivé tresty sudcovia sa snažili v každom prípade prispôbiť osobe previnilca, resp. brali do úvahy závažnosť trestného činu. Krádež a scudzenie majetku sa vždy trestalo bitkou a vinník bol povinný uhradiť spôsobenú škodu. Iba v tom prípade urobili výnimku, ak previnilec bol vekovo starší. Vtedy bitku zamenili na odňatie slobody. „*V r. 1841 Imrich Nemes Papp bo prichytený vo vinici pri krádeži hrozna, za tento skutok bol odsúdený na 24 úderov palicou, na 8 krátkych hodín pobytu v árešte v železných putách a na pokutu o výške 1 forintu.*“

Okruh previnilcov je nesmierne variabilný, počnúc od gazdov, ktorí patrili k bohatším, až po nemajetných sluhov, od výrastkov až po starcov, nájdeme tu príslušníkov každej spoločenskej vrstvy a každú vekovú skupinu. Aj v zápisniciach sa opätovne stretávame s tými istými menami.

V súdnickej praxi ostatných mestečiek možno evidentne rozdeliť posúdenie krádeže a scudzenia. Krádež, ktorá sa považovala za menej závažný trestný čin, posudzovala miestna samospráva, scudzenie zemianska stolica. V prameňoch som síce nenašiel na túto rozdielnosť príklad, krádež sliviek tak isto sa vyskytuje medzi témami

ako zmiznutie 9 vozov sena. Vyrieknutie znevažujúcich slov, nadávok, neprístojností, randalírovanie boli dôsledne trestané. V roku 1841 sa písalo: „*František Nácsi bol zavolaný preto, že naposledy, v minulú zimu pri rybárčení neslýchane hromžil, nadával do Boha rybárov a bral meno Ježišovo nadarmo. Svedkom boli rybári z obce Büdi a Szentmihály, ktorých jeho otrasný čin načisto pobúril, ale aj samotný zeman Karol Nánási Oláh, ako rybársky gazda, tak sa pohoršoval, že udal Ferenca Nácsiho za jeho otrasné nadávky, ktorý bol potom na ponaučenie ostatných potrestaný na 25 úderov korbáčom pred kostolom.*“

Napriek dôslednej a prísnej súdnej praxe nebolo konca-kraja trestom za nadávky. Ľudia naďalej hromžili a nadávali na ulici, v krčme, na poliach, pri práci, u kováča, ba aj pred zemanom.

V usadlosti žilo zopár takých ľudí, ktorí sa nedali regulovať, taký bol aj Michal Gulyás Oláh, ktorý ani v dome Pánovom sa nevedel krotiť. Mohli by sme si myslieť, že to bol nejaký postihnutý sluha, ale ako vyplýva zo zápisníc, nebolo tomu tak: „*Tento prchký a neskrotný človek, ktorého nespočetné skutky naplňajú stránky naše zápisnice, a ktorého ani predstavenstvo, ani tresty udelené kráľovskou stolicou a ani pekné slovo ani dohovárание ho nenapravilo. Opierajúc sa o svoje nevelké imanie, bez zábran, nepoznajúc ani Boha ani pána, sa vysmieval svojim spoluobčanom, predstaveným, sudcom. Preto, aby sa mu dostal náležitý trest, sa rozhodlo o jeho nahlásení veľactenému okresnému sudcovi.*“

Na príklade Mihálya Oláha sa teraz vynára otázka, do akej miery bola účinná práca sudcov, ich rozsudky, ktoré z dnešného hľadiska možno považovať za pomerne prísne a či naozaj disponovali s takou odstrašujúcou silou, a či naozaj boli potrebné v záujme ochrany verejnej morálky? Na túto otázku môžeme odpovedať kladne, napriek skutočnosti, že medzi jedincami, ktorí obľubovali alkoholické nápoje a škaredo nadávali, sa našli mnohí recidivisti. Našiel sa aj taký, ktorý utiekol z áreštu a na predvolanie odvetil: „*ak sudca má pre neho niečo na oznámenie, nech ho vyhladá osobne v jeho príbytku, on že veru, neurobí ani krok.*“ Vcelku tieto rozsudky boli vhodné na to, aby regulovali a riadili spoločnosť a zároveň mali aj odstrašujúci účinok. Ďalšiu skupinu záležitostí, ktoré sa dostali pred korporáciu, možno zaradiť do kategórie nactiutfrhania. Sem patrili nezhody medzi susedmi, ich vzájomné osočovanie, ohováranie. V roku 1845 bola zaznamenaná sťažnosť Ferenca Rádulya: „*podľa ktorej manželka Sándora Királya jeho manželku vyhnala z dvora jeho domu častujúc ju neslušnými výrazmi.*“ Aj svedkovia boli vypočutí, a tak, ako vo väčšine podobných záležitostí, bolo vydané rozhodnutie o priateľskom zmierení.“ Manželka Rádulya nadávala aj svedkom, preto bola odsúdená na 6 hodín do temnice. Vzhľadom na jej zdravotný stav sudcovia dovolili, aby namiesto nej trest odsedel jej manžel.

V záležitostiach nactiutfrhania figurovali v prevažnej miere ženy. Pri ich prejednávaní sa najčastejšie vyskytovali prípady, keď nažhavené ženy urazili aj samotných sudcov. Členovia rady ale nedopustili urážku autority súdu a dôsledne ju aj potrestali. Často sa vyskytlo pri prejednávaní sporného prípadu, že za kratší koniec povrazu ťahal temperamentný sťažujúci, ktorý neovládol svoje city. Napr. v roku 1845 zaznamenali: „*Manželka Andreja Horvátha neustále ubližovala staršiemu učiteľovi, Jozefovi Katonovi bez ohľadu na miesto, kde sa on práve nachádzal. Bez príčiny ho nazývala klamárom, naničhodníkom, ba aj na ulici sa mu vyhrážala bitkou a že mu napľuje do očí. Pán učiteľ, čo sa týkalo jeho osoby, jej síce odpustil, ale predstaviteľa*

obce vidiac jej sústavný znevažujúci postoj k právu, sa uzniesli na udelení trestu v podobe zaplatenia 5 forintov v prospech školskej pokladnice a pokuty pre súd.”

Táto korporácia vynášala rozsudky, urovnávala aj rodinné spory. „V r. 1845 matka Gábora Makkaiho sa sťažovala, že si ju syn nectí, ba naviac, ešte sa k nej správa nedôstojne. Potom, ako Gábor Makkai sa vyhlásil za nevinného, ale matka dokázala prostredníctvom svedkov svoje tvrdenie, na urovanie sporu a obnovenie rodinného mieru bol vyslaný Mihály Bódor, mestský radca.“ Mimomanželské styky sa síce nerátali medzi najťažšie previnenia, ale napriek tomu toho, kto opustil svoju manželku/manžela, v každom prípade potrestali bitkou. Zápis z roku 1844: „Mátyás Rontsák bol odsúdený na 24 úderov palicou, ako podlý a zlý človek, ktorý opustil svoju zákonitú manželku a v zakázanom zväzku užíval chlieb s manželkou Mihálya Deliho. Túto ako nečestnú osobu, žijúcu s manželom inej ženy, odsúdili na 12 úderov korbáčom.“ V tom istom roku sa sťažovala aj manželka Bálinta Veresa, ktorý ju, ako manželku často bil, počas bitky klial a rúhal sa bohu. Za tento čin ho odsúdili na 12 úderov palicou.

Autoritu súdu a účinnosť rozsudkov vynesených v rodinných sporoch potvrdzuje aj nasledujúca záležitosť. „Na základe podnetu veľkomožnej pani manželky Györgya Bereczkiho, rodenej Erzsébet Dombrádi, ktorá sa sťažovala na svojho nevďačného syna Jozefa o to viac, že ten aj pred súdom sa prejavil v tomto smere, bol vykázaný z domu matky behom 24 hodín so všetkým svojím imanom, ktorý nadobudol vlastným pričinením. Súd tak vyhovel žiadosti urazenej matky, ktorá dala podnet k tomu, aby syn opustil dom, o ktorý sa nezaslúžil svojím úsilím. Keďže jeho odpovede súdu boli spurné a pyšné, bol odsúdený na 24 hodín do áreštu a na peňažnú pokutu súdu v hodnote 1 forintu.“

Nakoniec uvediem taký príklad, z ktorého je zrejmé, že členovia rady ako sudcovia vybavovali sporné záležitosti dôsledne a s potrebnou dávkou obozretnosti. Popri rešpektovaní osobných záujmov inštinktivne vycítili aj dôležitosť verejného záujmu, ktorý mohol slúžiť ako príklad tak pre jednotlivcov, ako aj pre osadu. „V roku 1851 Julianna Róka, zákonitá manželka Balázsa Virága podala sťažnosť na svojho manžela. Jej, ako manželke, ktorú vyhnal z domu, sa zdráhal vydať majetky, ktoré priniesla a tú časť, ktorá jej patrila zo majetku, ktorý spoločne nabobudli za 19 rokov spolužitia. Po patričnom vypočutí oboch strán vysvitlo, že manžel po dlhoročnom pokojnom súžití v manželstve, ako keby sa bol radšej oddával inakším ženám. Manželka tiež v neprítomnosti manžela sa oddávala radovánkam, ktoré usporadúvala v dome. Toto všetko vyvolalo medzi nimi vzájomnú antipatiu a odpor, a takto sa navzájom odcudzili. Odhliadnuc od žiadosti manželky, keďže obaja manželia boli vinní, tá ich spoločná vina sa potrestala tak, že sa odsúdili na 24 hodín do áreštu. Zároveň obdržali aj také nariadenie a príkaz do budúcnosti, že ak by aj po vykonaní trestu pokračovali v takom škandalóznom spôsobe života ako predtým, a jeden druhého by si neboli vážili, budú potrestaní v zmysle zákona.“

Je bez pochyby, že vykonávanie každodennej praxe samosprávneho súdnictva znamenalo obrovskú záťaž a vážne zaťaženie pre členov súdu. Aj to je zrejmé, že táto forma súdnictva disponovala s disciplinárnou mocou pospolitosti, kde každý poznal každého, či už poškodeného alebo páchatel'a. Život jednotlivcov predstavoval otvorenú knihu. Len v ojedinelých prípadoch sa mohlo vyskytnúť, že v bludisku paragrafov páchatel' našiel útočisko. Pri vynášaní rozsudkov sudcovia sa riadili hlavne podľa zaužívaných spoločenských konvencií. Listujúc v zápisnici notárov zo Szentmihályu tak

sa nám javí, že táto bohato vyvážila nedostatočnú úroveň právnických vedomostí a často aj nepripravenosť samotných vynášateľov rozsudkov.

(Preklad Hildegarda Pokreis)

Veronika Nováková

Vývoj mestechiek na Žitnom ostrove a Matúšovej zemi do konca 18. storočia

Vývoj miest a mestechiek na Žitnom ostrove a Matúšovej zemi nebol doteraz komplexne skúmaný. Ani náš príspevok si nemôže takýto cieľ klásť, keďže v archívoch (na Slovensku, ale aj v zahraničí) je k tejto problematike ešte veľké množstvo doteraz neprebádaných dokumentov. Kladieme si za cieľ uviesť len niektoré základné údaje týkajúce sa vývoja mestechiek na nami sledovanom území, pričom osobitnú pozornosť budeme venovať mestám Šamorín a Šaľa, a pre ostatné mestá, presnejšie niekdajšie mestechká uvedieme aspoň základné údaje o získaní osobitného právneho postavenia. Treba konštatovať, že sieť niekdajších mestechiek sa ani v našom regióne nezhoduje so sieťou súčasných miest. Mnohé niekdajšie mestechká v priebehu historického vývoja stratili svoje osobitné právne postavenie a dnes patria medzi dediny.

Najvýznamnejším mestechkom na Žitnom ostrove bol v uplynulých storočiach nepochybne Šamorín, ktorý získal výsady už začiatkom 14. storočia, ba v 15. storočí sa mu na krátku dobu podarilo dostať sa medzi osobitnú skupinu kráľovských miest. Šamorín vtedy dostal tie isté práva ako slobodné kráľovské mesto Bratislava. Druhé mestechko, Šaľa, ktorému venujeme zvýšenú pozornosť, vyniká najmä tým, že ako vôbec prvá lokalita v Uhorsku bolo už začiatkom druhej polovice 13. storočia označené ako *villa libera*, čiže slobodná dedina, čo tiež zabezpečovalo určité výsady pre jeho obyvateľov.¹

Vývoj mestechiek aj na nami sledovanom území dozaista ovplyvnil dekrét kráľa Žigmunda z roku 1405, v ktorom zakotvil základné zásady, týkajúce sa nielen samosprávy miest, ale najmä ich osobitného postavenia v rámci krajiny. Jeho snaha, vybudovať silný mestský stav sa však nevydarila. V dôsledku vedenia početných vojen, on sám bol nútený niektoré slobodné kráľovské mestá zálohovať, čím pripravil jeho obyvateľov o zakotvené slobody.

Prvé mestechko, ktoré na nami sledovanom území obdržalo od kráľa Žigmunda určité výsady, bol Šamorín. Žigmund už v roku 1392 povolil jeho obyvateľom, aby postavili prievoz a výťažky z neho slobodne využívali.² O desať rokov skôr, v roku 1382, darovala Šamorínu kráľovná Alžbeta územie zvané *Barrabásföld*.³ Ďalšie výsady dostal Šamorín od panovníka v prvej polovici 15. storočia. Kráľ Žigmund v roku 1405 daroval obyvateľom tie isté slobody, ktorými disponovala Bratislava. Podľa nich, obyvateľia mesta slobodne volili mestských predstaviteľov, a richtár mesta slobodne súdil obyvateľov vo všetkých záležitostiach. V prípade nespokojnosti sporných strán s rozsudkom richtára v Šamoríne, rozsudok vynášal richtár Bratislavy. Ak ani s jeho rozsudkom neboli sporné strany spokojné, mohli sa obrátiť na kráľovského personála. Šamorínčania boli povinní za získané práva postaviť mestské hradby a ročne zaplatiť do kráľovskej pokladnice 88 zlatých. Taktiež boli povinní dať kráľovi dar, a to pozlátený

¹ MARSINA, R.: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Obzor, Bratislava 1987, s. 286. Preklad listiny pozri NOVÁKOVÁ, V. (ed.): Mesto Šaľa, Šaľa 2004, s. 215.

² MÁLYUSZ, E.: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399), Akadémiai Kiadó, Budapest 1951, č. 2364.

³ Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (ďalej len ŠA Ba, pob. Šaľa), Magistrát mesta Šamorín (ďalej len MMŠ), inv. č. 24.

strieborný kalich v hodnote 50 zlatých a k tomu aj určité financie. Z výrobkov šamorínskych remeselníkov boli povinní zabezpečiť dary aj pre niektorých kráľovských hodnostárov. Táto povinnosť bola však len jednorazová. Ak panovník zavítal do mesta, boli povinní zabezpečiť pre jeho dvor pohostenie. Listina, ktorou tieto výsady panovník udelil, sa zachovala v plnom znení len v neskoršom odpise, najkompletnejšie v privilegiálnej listine z roku 1689.⁴ V nej je ale listina datovaná rokom 1415. Nazdávame sa, že pri prepise listiny, vtedy už zrejme poškodenej, urobil pisár chybu, a pôvodné datovanie sa viaže k roku 1405.⁵ Toto naše tvrdenie zakladáme na skutočnosti, že arenga listiny je takmer totožná s arengou dekrétu kráľa Žigmunda z roku 1405, navyše práve v tomto roku, zrejme v snahe posilniť mestský stav, vydal panovník aj iným mestám takéto výsadné listiny. V roku 1405 kráľ Žigmund oslobodil obyvateľov Šamorína aj od platenia mýta a cla⁶ a v roku 1411 im udelil aj právo na konanie dvoch výročných jarmokov.⁷ O Šamoríne treba poznamenať, že po tom, čo z dôvodu zálohovania prestal byť kráľovským majetkom, uplatnenie jeho najvýznamnejších výsad, získaných v prvej polovici 15. storočia, bolo závislé od postoja zemepána, ktorými sa postupne od roku 1492 stali Pálffyovci. Pálffyovci získali mestečko najskôr zálohovaním, potom od roku 1599 ako súčasť dedičného majetku. Obyvatelia Šamorína pravidelne predkladali svoje výsady jednotlivým panovníkom na potvrdenie, no napriek ich veľkej snahe, boli do istej miery závislí od zemepána. Za užívanie svojich výsad pravidelne platili určitú sumu, ktorá sa menila. V roku 1689 to činilo 806 forintov.⁸ V roku 1712 Karol III. rozšíril ich pôvodné jarmočné právo o ďalšie dva trhy a kráľ František I. v roku 1805 o ďalší jarmok.⁹

Kráľ Žigmund udelil výsady na území dnešného Žitného ostrova a Matúšovej zeme okrem Šamorína aj Šintave. V roku 1422 boli jej obyvatelia oslobodení od platenia mýta a cla. Je zaujímavé, že o tejto listine sa zachovala len zmienka v liste Nitrianskej stolice z 18. storočia, kde sa uvádza, že výsady z roku 1422 vlastnila nielen Šintava, ale aj Sered'.¹⁰ Predpokladáme, že takéto ponímanie pôvodnej listiny, adresovanej len Šintavčanom, je následkom toho, že pôvodné výsady udelené obyvateľom Šintavy, boli rozšírené veľmi skoro aj pre obyvateľov Serede. Významnú úlohu zohral aj geografický vývoj mesta. Pôvodne totiž hrad Šintava a k nemu patriaca lokalita ležala na ľavej strane Váhu. Niekedy, pravdepodobne v 15. storočí došlo k zmene koryta rieky Váh a časť lokality patriacej k Šintavskému hradu sa ocitla na pravej strane rieky Váh, kde sa nachádzala aj lokalita Sered'. Postupom času časť pôvodnej lokality Šintava na pravom brehu splynula so Sered'ou, samozrejme pôvodné mestečko Šintava zostalo na ľavom brehu. Naše tvrdenie, že Sered' už v 15. storočí používala tie výsady, ktoré mala Šintava, potvrdzuje aj skutočnosť, že v portálnych súpisoch sa uvádza ako oppidum.¹¹ Samostatná mestská pečať pochádza najneskôr z 15. storočia.¹² Listina, na ktorej sa nachádza jej

⁴ Tamtiež, inv. č. 77

⁵ Aj Mályusz Elemér zaraďuje listinu do roku 1405. Pozri MÁLYUSZ, E.: Zsigmondkori oklevéltár II/1 (1400–1406), Akadémiai Kiadó, Budapest 1956, č. 3792.

⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, inv. č. 7.

⁷ Tamtiež, inv. č. 43.

⁸ Tamtiež, inv. č. 77.

⁹ Tamtiež, inv. č. 145.

¹⁰ Štátny archív v Nitre, Fond Nitrianska župa, kongregačné písomnosti.

¹¹ Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL), DL 19735.

¹² Jozef Novák datuje do 14. storočia. NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby, Slovenská archívna správa, Bratislava 1967, s. 213.

odtlačok, je datovaná rokom 1461 a predstavitelia mestečka sa na nej uvádzajú ako *judex a jurati opidi Zered*, čiže sudca a prisažní mestečka Sered'.¹³ Keďže už v 15. storočí obe lokality, Šintava i Sered' mali totožného zemepána, ich právne postavenie bolo rovnaké. V 16. storočí túto skutočnosť zemepán aj potvrdil, ba výsady obdržali od neho aj ďalšie lokality patriace do panstva.

Počas vlády kráľa Žigmunda neboli ďalším lokalitám v našom regióne udelené podľa našich poznatkov žiadne výsady. Výraznejší vývoj mestečiek najmä na Žitnom ostrove môžeme sledovať až za vlády Mateja Korvína. Okrem toho, že potvrdil mestu Šamorín jeho výsady¹⁴, udelil široké práva aj pre Veľký Meder. V roku 1466 okrem práva na konanie troch krajinských jarmokov, mu povolil aj používanie práva meča, čiže súd mestečka mohol vynášať aj rozsudky smrti.¹⁵ Trhy sa tu konali 25. januára, 6. augusta a 6. decembra.¹⁶ Jeho pôvodné výsady boli konfirmované aj nasledujúcimi panovníkmi.

Výrazné právne výhody dostali od kráľa Mateja v roku 1466 aj dnešné Holice a k nim patriace lokality. Holice boli mestečkom už začiatkom 15. storočia. Spomínajú sa aj vo výsadnej listine kráľa Žigmunda z roku 1405, ktorou udelil privilégia pre Šamorín. Dejiny Holíc a k nim patriacich obcí vykazujú mnoho zaujímavostí. Podľa listiny z roku 1401 poddaných patriacich ku kostolu sv. Petra mohol súdiť len ich farár.¹⁷ Lokality patriace do tohto majetkového komplexu sú doslovne uvedené až v listine z roku 1466. Kráľ Matej ju vydal na žiadosť obyvateľov Paky, Čechovej, Veľkej Lúče, Holíc, Benkovej Potôň a Bozfalvy¹⁸, ako aj pre ostatných patriacich k dištriktu v Holiciach.¹⁹ Podľa tejto listiny, obyvateľov mohla súdiť len súdna stolica v Holiciach, ktorá mala sudcu a prisažných. Na súde sa mohol zúčastniť aj úradník Bratislavskej stolice. Súd sa konal v sídelnej budove. Podľa starého zvyku sa šľachtic, ktorý nepatril do dištriktu, ani poverenec mimo dištriktu, nemohli zúčastniť súdu. Každý sa musel osobne dostaviť na súd. Privilegiálna listina určila aj výšku ročnej dane za celý dištrikt, sumu zaplatili na štyrikrát. Na oktávu sv. Michala dali 28 zlatých a 66 denárov, na oktávu sv. Juraja a na Vianoce taktiež, a na Turíce 14 zlatých a 33 denárov. Veľká Lúč a Paka mali platiť osobitne, a ich povinnosťou bolo aj zozbieranie deviatku z dištriktu. Plné vymenovanie obcí holického dištriktu nachádzame v listine Vladislava II. z roku 1524. Do dištriktu patrili: Beketfa, Regence (dnes Holice), Malá Lúč, Stará Gala (dnes Holice), Veľká Pósfá, Malá Pósfá (dnes Holice), Macov, Čechová (dnes Holice), Lőgérpatony (dnes Horná Potôň), Benkova Potôň (dnes Horná Potôň), Čechínska Potôň (dnes Horná Potôň), Főszerpatony (dnes Orechová Potôň), Orechová Potôň, Homokospatony, Dolná Potôň (dnes Horná Potôň), Hrubý Šúr a Zonc. Panovník urobil pre obyvateľov v roku 1524 určitý ústupok, keď znížil poplatky, ktoré boli povinní platiť, na 48 forintov. Vladislav II. vydal v roku 1517 pre ľudí patriacich k Bratislavskému hradu oslobodenie od platenia mýta, ktoré dozaista platili aj pre ľudí z holického dištriktu. Výsady, získané

¹³ Archív hlavného mesta Bratislavy (Ďalej len AHMBa), Listiny a listy, inv. č. 3379.

¹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, inv. č. 22.

¹⁵ Táto listina nie je v archíve, v roku 1966 sa nachádzala na Mestskom národnom výbore vo Veľkom Mederi.

¹⁶ FÉNYES, E.: Komárom vármegye leírása (1848), Kalligram, Pozsony 1994, s. 139.

¹⁷ MÁLYUSZ, E.: Zsigmondkori oklevéltár II/1. (1400–1406), Akadémiai Kiadó, Budapest 1956, č. 838.

¹⁸ Bližšie neurčená lokalita, pravdepodobne ide o Budín, časť Holíc.

¹⁹ Listinu poznáme z neskoršieho opisu uloženého v Štátnom archíve v Bratislave, Bratislavská župa, Urbárske písomnosti Holice.

v stredoveku, boli konfirmované Ferdinandom I. v roku 1533, Maximiliánom v roku 1567, Matejom II. v roku 1609, Ferdinandom II. v roku 1646 a Karolom III., uhorským kráľom v roku 1713.²⁰ Správa tohto majetkového komplexu mala svoje osobitosti. Na jej čele stál hlavný richtár, ktorého zvolili na dva roky a prisahu skladal v kostole sv. Petra v Holiciach. Jeho prisaha sa začínala slovami: „*Ja (...) richtár Holíc a k nemu patriacich obcí prisahám na živého Boha (...)*“.²¹ Z uvedeného vyplýva, že v počiatkoch mal celý dištrikt jedného richtára. Toto pravidlo sa však postupne zmenilo. V prvej polovici 18. storočia už niektoré obce, patriace do dištriktu, mali aj svojho vlastného predstaveného. Okrem už hore vymenovaných obcí, do dištriktu patrili aj ďalšie. Vyplýva to zo zachovaného urbára bratislavského hradného panstva z roku 1574. Z nich treba spomenúť najmä Dunajskú Stredú, ktorá už v tomto období patrila medzi mestecká, a Veľké Úľany, ktoré v určitom čase, aj keď na krátku dobu, tiež používali označenie *oppidum*. Postupný rozpad centrálnej samosprávy tohto dištriktu azda súvisel so skutočnosťou, že Pálffyovci, ktorí sa stali zemepánmi bratislavského hradného panstva, do ktorého patrila aj dištrikt Holíc, si postupne upevnili svoje postavenie a tým aj vplyv na pôvodné výsady. V roku 1756 uzavreli dohodu s obyvateľmi dištriktu, čo bolo vlastne už len potvrdením ich podriadeného stavu, teda prevažná väčšina lokalít klesla na úroveň poddanských obcí, a to aj napriek skutočnosti, že ešte v roku 1713 boli výsady holického dištriktu verejne vyhlásené na zasadnutí Bratislavskej stolice. Holice stratili svoje pôvodné postavenie v druhej polovici 18. storočia. V roku 1790 sa uvádzali už ako dedina.

Ako sme už naznačili, aj Dunajská Streda získala postavenie mestečka ešte pred rokom 1574, pravdepodobne už v roku 1466. Treba však zdôrazniť, že trhy sa tu konali dozaista už skôr, čo naznačuje samotný názov lokality. V 19. storočí sa tu konali trhy 18. januára, 27. marca, 15. mája, 26. júna, 24. júla, 13. novembra a 11. decembra. Skutočnosť, že mestečko patrilo pôvodne do holického dištriktu, potvrdzuje aj najstaršia pečať, ktorú mesto používalo a na ktorej je vyobrazenie sv. Petra. Tento symbol poukazuje práve na Holice, kde bol kostol zasvätený sv. Petrovi. Pečať mestečka je teda odvodená od symbolu zemepána. V 18. storočí si na rozdiel od Holíc Dunajská Streda svoje právne postavenie zachovala, ba postupne vzrástla a nadobudla na význame. Postupné oddelenie Dunajskej Stredy od lokalít patriacich do dištriktu, ktoré sa stali bežnými poddanskými dedinami spôsobilo, že symbol sv. Petra v pôvodnej pečati Dunajskej Stredy stratil aktuálnosť. Postupne sa pozabudlo na spojenie s Holcami. Pri obnovení obecných symbolov v druhej polovici 20. storočia už niekdajšie súvislosti nepoznali, a tak aj obnovenie symbolu v pôvodnej pečati odmietli ako „*symbol, používanie ktorého nie je možné odôvodniť*“.

Do roku 1526, ktorý sa bežne považuje za koniec stredoveku v Uhorsku, boli udelené mestské výsady na Matúšovej zemi aj obyvateľom Šale, Senca a Serede a potvrdené niekdajšie výsady udelené panovníkom Žigmundom pre Šintavu. Kráľ Vladislav totiž v roku 1523 na žiadosť Alexiusa Thurza, majiteľa šintavského panstva, udelil výsady pre mestecká patriace do tohto panstva.²² Medzi lokalitami, ktoré sú uvedené v tejto listine ako mestecká, sa uvádza okrem Šintavy aj Sered' a Senec.

²⁰ Tamtiež.

²¹ Slovenský národný archív v Bratislave, Rod Pálfi – Ústredný archív – panstvo Bratislava, D Urbáre.

²² MELNÍKOVA, M.: Mestečko Sered' od Moháča k rokom meruôsmym. In: VRABCOVÁ, E.–PETROVIČ, R. (ed.): Sered' dejiny mesta. Mesto Sered', Sered' 2002, s. 53.

Pozornosť si zasluhuje aj vývoj mestských práv Serede, ktorá bola v 16. storočí najvýznamnejším centrom šintavského panstva. Kráľ Maximilián v roku 1569 potvrdil výsady udelené Vladislavom II. a rozšíril konanie trhov.²³ Kráľ Leopold taktiež potvrdil všetky predchádzajúce výsady, ktoré dozaista zabezpečili priaznivý vývoj najmä koncom 17. storočia nielen pre Sered' a Šintavu, ale aj pre Senec, ktorý tiež patril do tohto majetkového komplexu. V Seredi po vydaní tejto listiny najmä široká remeselnícka výroba nasvedčuje tomu, že došlo k rozmachu hospodárskej sily mestečka. Čo sa týka samotných mestských kompetencií, aj v prípade Serede treba konštatovať, že neboli neobmedzené, a napriek všetkým výsadám podliehali značnému vplyvu zemepána, v tomto období rodine Esterházyovcov.

V prípade Šale sa udelenie prvých mestských výsad do roku 1526 viaže nie k panovníkovi, ale k zemepánovi, ktorým bol začiatkom 16. storočia Uriel Majthényi. Udelil mestečku súdnu právomoc a jeho obyvatelia sa vykúpili spod poddanských povinností pevne stanoveným poplatkom. Zvláštnosťou zachovaného neovereného odpisu tejto listiny je, že je adresovaná nielen obyvateľom Šale, ale aj ďalším obciam, dnešnému Tešedíkovu a Kráľovej nad Váhom.²⁴ Spomínanú výsadnú listinu udelenú Urielom Majthényim potvrdil kráľ Ferdinand 4. januára 1536.²⁵ V zmysle tejto listiny sa obyvatelia Šale (spolu s obyvateľmi dnešnej Kráľovej nad Váhom, Dlhej nad Váhom a Tešedíkova) mohli vykúpiť spod poddanských povinností za 200 zlatých ročne. Súdne právomoci mesta boli v druhej polovici 16. storočia čiastočne modifikované. Zemepán mal totiž v tomto období právo pozmeniť rozhodnutie mesta. Po získaní Šale jezuitmi v roku 1586 došlo dozaista k oslabeniu právomocí mestských predstaviteľov, a to aj napriek tomu, že pri preberaní kolégia, rektor viedenského kolégia sľúbil rešpektovať práva Šale a okolitých obcí, ktoré predniesli pri tomto slávnostnom akte ich richtári.²⁶ Situácia sa v prospech obyvateľov mesta Šale zlepšila v roku 1610, kedy kráľ Matej II. obnovil práva udelené Ferdinandom I. Stalo sa tak v období, kedy mesto nemalo silného zemepána, keďže po roku 1606 sa značne oslabilo postavenie jezuitov v Uhorsku. Kráľ v tejto listine nazýval obyvateľov Šale mešťanmi. Po tom, čo mestečko dostalo znovu mocného zemepána v osobe ostrihomskeho arcibiskupa, došlo k opätovnému oslabeniu jeho samosprávy. O udelení trhového práva pre Šaľu nemáme do roku 1692 údaje, no napriek tomu, podľa svedectiev iných dokumentov, sa tu konali jarmoky najneskôr už v 16. storočí.²⁷ V roku 1692 kráľ Leopold udelil mestu právo na konanie dvoch krajských trhov.²⁸ Zaujímavý vývoj ukazuje aj obdobie po páde Nových Zámkov, kedy boli postavené vojenské pevnosti na línii rieky Váh. Kráľ Leopold vydal 6. októbra 1675 výsadnú listinu pre obyvateľov žijúcich vo vojenskej pevnosti, ktorou vyvolal nevôľu trnavského rektora.²⁹ Tento sa domáhal svojich zemepanských povinností a žiadal, aby boli v pevnosti dodržiavané jeho menšie regálne práva. Situácia sa nakoniec vyriešila tým, že panovník bol ochotný zaplatiť za prenájom mestečka, aby neboli poškodené práva zemepána. Šaľa, napriek tomu, že Leopoldom udelené výsady mali časti jej obyvateľov zabezpečiť výhody, počas tureckých nájazdov veľa trpela, čoho dôkazom je

²³ Tamtiež.

²⁴ MOL, E-152.

²⁵ MOL, A-35, Libri Regni, 6. zväzok, s. 110–112.

²⁶ LUKÁCS, L.: *Monumenta antiquae Hungariae III*. Romae Institutum Historicum, s. I. 1981, s. 948.

²⁷ AHMBa, Inventár listín, list č. 7277, údaj z roku 1562.

²⁸ MOL, E-152, Col. Tyrn. fasc. 25, no. 3.

²⁹ MOL, A-35, Libri Regni, 11. zväzok, s. 433.

aj to, že v tomto období počet domov klesol z 300 na 30.³⁰ V roku 1687 – teda po dobytí Nových Zámkov – jezuiti obnovili svoju majetkovú držbu. Výsadná listina mala dozaista priaznivý vplyv na konanie trhov, prispela k nielen k oživeniu remeselníckej, ale aj poľnohospodárskej výroby. V roku 1695 mala Šaľa približne len 700 obyvateľov, čo predstavuje asi polovicu z obdobia pred sto rokmi. Tento nízky počet obyvateľov, okrem už spomínaných vojenských akcií, ovplyvnila aj morová epidémia, ktorá tu vyčíňala v 70-tych rokoch 18. storočia. 17. júna 1695 cisár Leopold vydal ďalšiu výsadnú listinu pre obyvateľov Šale, Dlhej nad Váhom, Veče a dnešného Tešedíkova a dovolil všetkým, ktorí sa tu chceli usadiť, aby neplatili žiadne dane, kým si nepostavia domy. Na sedem rokov boli oslobodení od vojenských povinností, od platenia vojenských daní a od povinnosti ubytovať vojakov. V tomto období nemuseli vykonávať ani furmanky.³¹ Tieto dočasné slobody však netrvali dlho, podobne ani mier na tomto území netrval dlho, keďže vojenské akcie Františka II. Rákociho zasiahli celý región a striedanie cisárskych a povstaleckých vojsk prinieslo zaťaženie pre všetkých jeho obyvateľov. Nové dosídľovanie Šale a celého okolia sa rozbehlo v rokoch 1715–1720. 16. októbra 1725 na žiadosť Juraja Rajcsányiho, rektora Trnavskej univerzity dostalo mestečko od kráľa Karola III. nové výsady. Kráľ popri doterajších štyroch trhoch povolil mestu aj piaty, a takto sa trhy v Šali konali v deň sv. Doroty, druhú nedeľu po Veľkej noci, na deň sv. Margity a na deň sv. Kataríny. Kráľ Karol III. zrušil trh, ktorý sa konal pôvodne na druhú nedeľu po Veľkej noci a namiesto neho povolil trhy na sv. Urbana a na sviatok Povýšenia Svätého kríža. Povolil tiež, aby sa pred výročnými trhmi konali dobytčie trhy.³²

Práva mestečka boli potvrdené panovníkom Jozefom II., no napriek tejto skutočnosti treba konštatovať, že mestská samospráva v Šali, čo sa týka kompetencií, zaostávala za samosprávou spomínaného Šamorína.

Medzi mestecká regiónu je potrebné zaradiť aj Močenok, ktorý obdržal prvé výsady najneskôr niekedy v rokoch 1564–1576. Presný dátum nám nie je známy, keďže výsadnú listinu, ktorou panovník povolil vyberať mýto na moste, ktorý viedol cez Močenok, poznáme len z roku 1623 a s tým istým dátumom bola vydaná aj listina, ktorá povolila v mestečku Močenok konanie trhov v šiestich termínoch.³³ Osud tohto mestečka bol značne závislý od zemepána. V listine kráľa Ferdinanda II. sa ako žiadateľ vydania mestských výsad uvádza Ján Telegdy, ktorý patril medzi pokrokových cirkevných predstaviteľov. V čase vydania listiny pre Močenok už zastával funkciu kaločského arcibiskupa, no keďže si ponechal aj hodnosť nitrianskeho administrátora, požiadal o udelenie výsad pre Močenok, ktorý bol majetkom Nitrianskeho biskupstva. Vzhľadom na skutočnosť, že nepoznáme všetky materiály týkajúce sa Močenku, ktoré sú uložené v archíve Nitrianskeho biskupstva, môžeme len na základe všeobecných poznatkov konštatovať, že mestečko, napriek tomu, že disponovalo právom na konanie trhov ako aj právom na vyberanie mýta, bolo aj počas svojho najväčšieho rozkvetu, v období 17. a prvej polovice 18. storočia, značne závislé od svojho zemepána.

Zaujímavý pohľad poskytuje Galanta, ktorá sa označuje ako šľachtické mestečko. Toto označenie sa zachovalo dokonca aj v pečati.³⁴ Medzi najvýznamnejších majiteľov

³⁰ Tamtiež, fasc. 26, no. 20

³¹ MOL, E-152, Col. Tyrm. fasc. 24, no. 6.

³² Tamtiež, fasc. 25 no. 1–2.

³³ MOL, A-35, Libri regni 6. zväzok.

³⁴ NOVÁKOVÁ, V.: Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale. Štátny okresný archív, Šaľa 1997, s. 9.

Galanty patrila rodina Esterházyovcov, no okrem nej tu žilo niekoľko šľachtických rodín. Kráľovskú výsadnú listinu pre udelenie jarmokov poznáme z roku 1635.³⁵ V tejto listine sa nepriamo naznačuje konanie dvoch trhov v predchádzajúcom období. Keďže skoršia privilegiálna listina sa nezachovala, rok povýšenia Galanty na mestečko nie je možné presne stanoviť. Vydanie prvej výsadnej listiny na konanie dvoch jarmokov a tým aj povýšenie Galanty predpokladá Dr. František Sedlák, ktorý sa prvýkrát zaoberal podrobnejšie dejinami mestečka v rokoch 1564–1570.³⁶ Napriek tomu, že autor v monografii vydanej v roku 1987 jednoznačne uvádza túto skutočnosť, táto záležitosť nie je taká jednoznačná. Dr. František Sedlák pri svojej úvahe vychádzal z toho (z listín, ktoré preštudoval pri výskume k dejinám Galanty vo fonde rodiny Esterházy), že do roku 1564 sa Galanta uvádza ako *possessio* a od roku 1570 ako *oppidum*. Po preštudovaní listín pochádzajúcich z činnosti hodnoverného miesta Ostrihomskej kapituly, pred ktorou sa odohrávali majetkové transakcie aj z okolia Galanty v 16.–18. storočí, situácia je oveľa komplikovanejšia. Z rokov 1561–1596 sme medzi listinami našli 37 takých, ktoré sa vzťahujú na Galantu. V 9-tich z nich sa uvádza Galanta ako mestečko, v 28-mich ako dedina. Prvý výskyt označenia mestečko je z roku 1561, potom z roku 1563 a neskôr až v rokoch 1579–1580. Popri takomto označení sa aj v roku 1579 vyskytuje označenie ako dedina. Súpis domov z roku 1593, v ktorom sa Šaľa aj Senec uvádzajú ako mestečko, uvádza Galantu ako dedinu. Avšak v listine nitrianskeho biskupa z roku 1593 je Galanta označená ako *oppidum*. Nejednotné právne označenie Galanty môže súvisieť so skutočnosťou, že výsady vydané len zemepánmi nemali všeobecnú platnosť. Nevylučujeme však ani skutočnosť, že pri častých pustošeniach mestečka došlo k takému oslabeniu hospodárskej výroby, že nebola považovaná za mestečko. Nevylučujeme ani tú možnosť, že len určitá časť Galanty, patriaca jednému zemepánovi, mala postavenie mestečka.

Galanta bola povýšená na mestečko kráľovskou listinou až v rokoch 1613–1614, od tohto obdobia sa totiž v listinách jednoznačne označuje ako mestečko. Napriek tomu, že táto listina sa nezachovala, môžeme tvrdiť, že v Galante sa v tomto období konali dva jarmoky, na sv. Štefana, kráľa a na sviatok Gregora, pápeža. Konanie ďalších dvoch jarmokov povolil Ferdinand II. na žiadosť Daniela, Wolfganga a Pavla Esterházyho v roku 1635. Od tej doby sa konali jarmoky v Galante na sviatok sv. Gregora (12. marec), v stredu pred Turicami, na sv. Štefana kráľa a na sv. Barboru (4. december). Zvláštnosťou vývoja Galanty, ktorá potvrdzuje šľachtický ráz mestečka je azda aj skutočnosť, že cechové artikuly, vydané v 17. storočí pre miestne cechy potvrdzoval nielen najvýznamnejší zemepán – členovia rodiny Eszterházy, ale svojimi podpismi ich potvrdzovali aj ostatní šľachtici majúci svoje majetky v Galante. Pred niekoľkými rokmi objavený dokument, ktorý je štatútom mestečka, taktiež naznačuje del'bu Galanty medzi šľachtickými rodinami, no napriek tejto del'be už v 17. storočí existovala spoločná správa mestečka, kde boli zastúpení členovia najvýznamnejších rodín.³⁷

Z dnešných dedín, ktoré pôvodne disponovali právom mestečka, treba spomenúť Gabčíkovo, ktoré v roku 1468 získalo právo na konanie trhov od kráľa Mateja.³⁸ Právne

³⁵ Slovenský národný archív, Esterházy–česnecká línia, b. č.

³⁶ SEDLÁK, F.: Galanta v rokoch 1526–1848. In: NOVÁKOVÁ, V. (ed.): Galanta, Obzor, Bratislava 1987, s. 25–26.

³⁷ Podrobnejšie k vývoju Galanty pozri NOVÁKOVÁ, V.: Galanta do roku 1848 (rukopis)

³⁸ HÁZI, J.: Pozsony vármegye középkori földrajza, Kalligram, Bratislava 2000, s. 190.

postavenie mestečka však bolo dozaista silne obmedzené zemepánmi, medzi ktorými mali významné miesto Amadeovci. Trhy sa tu konali 10. januára, 20. marca, 24. apríla, 31. júla a 23. októbra. Svoje právne postavenie si Gabčíkovo udržalo až do druhej polovice 19. storočia.

Dnešná obec Trhová Hradská patrila tiež medzi mestecká. Svoje výsady dostala ešte pred rokom 1632, presný rok zatiaľ nepoznáme.³⁹ Trhy sa tu konali 24. februára, 18. júna, 21. augusta a 16. októbra. Svoje výsadné postavenie si udržala až do reorganizácie samosprávy v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia.

Topoľníky sa stali mestečkom koncom 18. storočia, v roku 1796, keď získali právo na konanie jarmokov a právo meča.⁴⁰ Získanie titulu mestečka súviselo so skutočnosťou, že v roku 1722 sa stali centrom panstva pálfyovských majetkov na okolí. Trhy sa tu konali 26. apríla, 26. júla, 6. septembra a 29. novembra. Označenie mestečko používali Topoľníky do druhej polovice 19. storočia.

Z mestečiek ležiacich na Žitnom ostrove treba spomenúť ešte Vojku. Už počas vlády kráľa Belu III. sa stala sídlom osobitného samosprávneho celku predialistov, cirkevných šľachticov. Titul mestečka používala najneskôr od 18. storočia, avšak jeho získanie nevyklúčujeme ani v skoršom období. Označenie mestečka si udržala až do druhej polovice 19. storočia.

Dozaista ešte v 15. storočí získal titul mestečka aj Štvrtok na Ostrove.⁴¹ Ako mestečko sa prvýkrát uvádza v cechovej listine obuvníkov z roku 1493. Trhy sa tu konali už oveľa skôr. Svedectvom toho je aj názov lokality, ale aj listiny z roku 1392. V 19. storočí sa trhy uskutočnili 5. februára, 3. mája, 5. júla a 25. októbra. Toto mestečko prežívalo najväčší rozkvet niekedy v 15.–16. storočí. Svoje právne postavenie, napriek hospodárskemu úpadku udržalo až do druhej polovice 19. storočia.

Koncom 18. storočia, v roku 1794, aj Vlčany získali od panovníka Františka I. právo na konanie trhov, a boli povýšené na mestečko. Vlčany patrili medzi lokality obývané početnými zemianskymi rodinami, no napriek tomu ich môžeme považovať aj za zemepanské mestečko. Od panovníka získali právo nielen na konanie už spomínaných piatich trhov, ale aj na vykúpenie sa spod všetkých poddanských povinností. V tomto mestečku môžeme najmä v prvej polovici 19. storočia sledovať, ako sa pôvodne nezávislí zemanovia stali závislými od zemepána mestečka, v ktorom bývali, najmä prostredníctvom nájmu poľnohospodárskych pozemkov. Zaujímavosťou Vlčian je dozaista aj zmluva, ktorú uzavreli drobní zemanovia ešte pred revolúciou v roku 1848, v ktorej v záujme bezpečnosti mestečka a najmä v záujme udržiavania poriadku v ňom, sa zriekli takmer všetkých zemianskych práv. V tejto zmluve sa osobitne uvádza, že podliehajú mestskému súdu, a to aj napriek tomu, že vieme, že zemanov nebolo možné väčšinou súdiť pred súdom mestečiek.

Ešte pred záverom by som chcela povedať niekoľko slov o Sládkovičove, ktoré sa stalo mestečkom koncom 16. storočia vďaka klariskám, ktoré boli jeho zemepánmi. Získanie práva na konanie výročných trhov prinieslo možnosti hospodárskeho rozvoja aj pre toto mestečko, no jeho geografická poloha v skutočnosti nedovoľovala do prvej polovice 18. storočia rozvinúť mestské výsady a v 18. storočí, po upevnení mieru

³⁹ V kanonickej vizitácii z roku 1632 sa uvádza ako mestečko. BEKE, M.: Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1616–1637, Márton Á. K., Budapest 1994, s. 272.

⁴⁰ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Veda, Bratislava 1978, s. 170.

⁴¹ Podrobnejšie k dejinám pozri SILL, F.: Csütörtök mezőváros története. Kalligram, Pozsony 1996.

v regióne, v dôsledku posilnenia postavenia zemepána už nebolo možné využiť možnosti dané pôvodnými výsadnými listinami. Mestečko sa dostalo do úplnej závislosti od svojho zemepána, ktorým sa v sedemdesiatych rokoch 18. storočia navyše stala samotná Kráľovská komora.

Medzi obce, ktoré v stredoveku mali postavenie mestečka, patrila aj Dolná Streda. V stredoveku bola majetkom ostrihomského arcibiskupstva. Presné údaje v prípade Dolnej Stredy o získaní titulu mestečka zatiaľ nemáme. Nazdávame sa, že sa to stalo už v 16. storočí. Označenie *oppidum* bolo v prípade Dolnej Stredy používané už v rokoch 1608–1664, čo dokazuje kruhopis pečate⁴², ako aj zoznam daňovníkov platiacich Turkom dane z roku 1664⁴³, kde sa uvádza ako mestečko. Strata výsadného postavenie môže súvisieť so spustošením osady Turkami. V roku 1712 Dolná Streda už nepoužívala titul mestečka.⁴⁴

Po stručnom oboznámení sa s faktami týkajúcimi sa práv mestečiek v regióne, môžeme jednoznačne konštatovať, že ich vývoj, ako aj mestské kompetencie boli okrem Šamorína značne závislé od zemepánov. Pri ich vývoji platila zásada: slabý zemepán bol prínosom pre vývoj samosprávy mestečka, silný zemepán sa stal brzdou uplatnenia samosprávnych kompetencií.

⁴² Štátny archív v Trnave, Missiles, Najstarší výskyt je na písomnosti z roku 1608.

⁴³ BLASKOVICS, J.: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. ERDAM, Pozsony 1993, s. 272.

⁴⁴ Ani v kruhopise obecnej pečati sa už označenie *oppidum* neuvádza a publikácia od Andrása Vályiho (Magyar Országának Leírása, III. zväzok, Buda 1799, s. 401.) tiež uvádza už ako dedinu.

Štefan Gaučík

Príspevok k výskumu mestského hospodárenia Šamorína

Rôzne práce, ktoré sú nasmerované na stredoveké a novoveké dejiny mesta Šamorína a vyhovujú vedeckým požiadavkám, vznikli len nedávno. Ich spoločnou črtou je, že sa zaoberajú menšími tematickými okruhmi a udalosti regionálneho charakteru viac-menej zaradia do celokrajinských procesov. Mnohokrát sa usilujú spracovať, hodnotiť a sprostredkovať prvotný archívny materiál, pričom preklenujú širšie historické obdobia. Medzi týmito prácami je potrebné jednoznačne vyzdvihnúť nedávno vydanú zbierku štúdií pod názvom *Kapitoly z dejín mesta Šamorín*, v ktorom sa články zameriavajú na vytypované problémy. Na druhej strane aj táto kniha ukazuje, že dnešný autorský potenciál, predstavy a požiadania sú dostatočné len na krátkodobé bádateľské projekty, ktorých výsledkom sú len štúdie. Napriek tomu tieto analyzujúce práce môžu vytvoriť základy pre vznik budúcej monografie.

Prirodzene na tomto mieste nemôžem zhodnotiť doterajšie výsledky výskumu dejín mesta Šamorín, v hore uvedených vetách som len naznačil niektoré moje reflexie, ktoré vznikli po preštudovaní doterajších odborných výsledkov. Dúfajme, že vedecký prínos týchto štúdií a pramenných publikácií budú pozitívne posúdené odbornou komunitou.

Vo svojom príspevku by som chcel zmapovať hospodárske a peňažné možnosti vývoja Šamorína, ako aj tie okolnosti v 60-tych rokoch 19. storočia, ktoré vynútili reštrikciu hospodárenia. Preto som vybral tému mestského hospodárenia, lebo doposiaľ vzniknuté práce sa zameriavajú len na stredovek a novovek, a mňa by zaujímala posledná kapitola vývinu mestečka v polovici 19. storočia. Pri svojom výskume som sa opieral o fond magistrátu. Chcel by som načrtnúť najdôležitejšie zložky hospodárenia mesta, s osobitným zreteľom na žiadosti o poskytnutie pôžičiek v roku 1865 a neskôr. Tieto žiadosti podrobili skúške riadenie mestského hospodárstva.¹

Európsky proces vzniku miest vyformoval model uzavretého, múrmi, bránami obohraného typu mesta aj v našom regióne, ktorý sa oddelil od vidieku. Mestské hradby naznačovali nezávislé spoločenské bytie a symbolizovali občiansku autonómiu. Občianske právo a hospodárska činnosť obyvateľov sa realizovali medzi hradbami, resp. medzi hranicami mesta.² Mestský charakter Šamorína, ale len na krátke obdobie, na konci 13. a na začiatku 14. storočia, zabezpečoval právne postavenie (*civitas*), ktorým vzorom bol štatút Bratislavy. Mesto malo právo zvoliť starostu, prisázných, samostatne súdiť a malo hospodárske práva (ochrana pred clami, právo usporiadať jarmoky). Jedným, ale nie výlučným znakom mestskosti bola existencia fortifikácie (hradby,

¹ Fond magistrátu mesta Šamorín vzhľadom na 50-te roky 19. storočia je veľmi torzovitý, napríklad z obdobia 1855 až 1860 sa zachovala len súvaha z roku 1857. Rozpočet od roku 1855 do roku 1872 ako aj majetkové súpisy mesta sa tiež nezachovali. Veľmi cenné informácie obsahujúce hospodárske zápisnice medzi rokmi 1857–1861 takisto chýbajú.

² Na pojem mesta pozri LADÁNYI, E.: A városfogalom kutatásának módszertani kérdései. In: A Dunántúl településtörténete XIX. Város – mezőváros – városiasodás. Ed.: SOLYMOSI, L. – SOMFAI, B. A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak IX. konferenciája 1990. november 8–9. VEAB Településtörténeti Munkabizottság, Veszprém 1992, s. 43–52. WALTER, F.: A város meghatározásának problémái a 19. századi Európában. Korall, 2003, č. 12., s. 183–198.

palisády, valy zo zeme).³ Hranice katastrálneho územia mestečka, ktoré upevňovali valy zo zeme alebo palisády spojili usadlosť s okolitou vidieckou krajinou.

Napriek snahe Šamorínčanov, aby získané práva naďalej ustrážili a samosprávu upevnili, pálfyovská zemepanská vrchnosť od roku 1651 zakonzervovala charakter mestečka (*oppidum*). Mestečko, pravdepodobne kvôli nedostatočnému majetku, v roku 1781 nedosiahlo štatút slobodného kráľovského mesta, ale napriek tomu bolo jedným z najdôležitejších regionálnych, poľnohospodárskych, remeselných a obchodných centier Žitného ostrova.⁴ V 17. a 18. storočí základ mestského hospodárenia tvorila poľnohospodárska činnosť, ktorej rámec fixovali organizačné opatrenia (mzdy robotníkov, vytváranie rezerv) a limitovanie cien. Remeslá (cechy) a obchod mali dôležitú, ale predsa doplňujúcu funkciu. Jednotlivé remeselné odvetvia zorganizovali samoregulujúce mechanizmy cechov (kontrola cien výrobkov, eliminovanie fušerov). Z obyvateľstva menší počet sa zaoberal obchodom. Obchodníci prenajímali mestské regále.⁵

V skúmanom období, podľa štatistických údajov z roku 1866, poľnohospodárska činnosť prevažovala aj v polovici 19. storočia. Celkovo 40,64% všetkej obrábanej pôdy bola ornou pôdou. Na menšie zastúpenie chovu dobytku poukazuje 20,76% lúk a lesov. Pomer lesov bol totožný s neúrodnými alebo z nejakých dôvodov (močaristé, záplavové oblasti) nekultivovanými pôdami (19,57%, resp. 19,00%).⁶ Výkaz z roku 1873 nám podáva skoro totožný obraz s menšími odlišnosťami: orná pôda 38,81%, lúky a pasienky 21,33%, lesy 21,20%, nekultivované pôdy 18,64%.⁷

Hospodárska komisia (*gazdasági bizottság*) a vonkajšia rada (*külső tanács*), ale v Šamoríne niekedy aj vnútorná rada (*belső tanács*) sa zaoberala so záležitosťami mesta. Na zasadnutiach sa zúčastnil richtár, poslanci, rečník a ostatní hospodárski úradníci (pokladník, dozorca). Administráciu (ako aj rokovania, návrhy, schválenia) rôznych

³ STREŠŇÁK, G.: Az 1405-ös privilégium hatása Somorja fejlődésére a középkorban. In: Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Ed.: STREŠŇÁK, G. – VÉGH, L. Lilium Aurum Könyvkiadó – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Dunaszerdahely 2005, s. 21–51.

⁴ CSIZMADIA, A.: Právne polozenie a správa miest vo feudálnom Uhorsku v 18. storočí. Slovenská archivistika, 1971, č. 2., s. 303–333. NOVÁKOVÁ, V.: Správa mestečka Šamorína od konca 16. storočia do polovice 18. storočia, Diplomová práca, Bratislava 2005, s. 14–20. K problematike *civitas–oppidum* pozri BÁCSKAI, V.: Városházát és városfejlődés a XIX. századi Magyarországon. In: A Dunántúl településtörténete VIII. Ed.: NEMES, I. VEAB Településtörténeti Munkabizottság, Pécs 1990. BARTA, J. – GERGELY, J. – KRISTÓ, Gy.: Magyarország története előidőktől 2000-ig. [s. l.], Pannonica 2002, s. 173–176, 184, 331. CSIZMADIA, A.: c. d., 303–306. Na hornouhorský vývoj miest pozri CSUKOVITS, E. – LENGYEL, T. (ed.): Bátfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. MTA Történettudományi Intézet, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./, Budapest 2005, 402. s. LENGYELOVÁ, T.: Obyvateľstvo v zemepanských mestách v 15.–18. storočí. Historické štúdie, 1997, č. 38., s. 43–58.

⁵ NOVÁKOVÁ, V.: c. d., 32–38. Podrobnejšie na hospodárstvo NOVÁK, V.: A somorjai városi közigazgatás a 16. század végétől a 18. század közepéig. In: Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Ed. STREŠŇÁK, G. – VÉGH, L., Lilium Aurum Könyvkiadó – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Dunaszerdahely, 2005, s. 63–67.

⁶ Statistische Nachrichten über das Pressburger Comitat. Gesammelt, zusammengestellt und herausgegeben von der Pressburger Districts. Handels- und Gewerbe-Kammer. Pressburg. Druck von Alois Schreiber, MDCCCLXVI, s. 50–51. (Percentá sú v jutrách, vypočítané podľa údajov uvedených v pramene).

⁷ Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (ďalej len ŠA Ba, pob. Šaľa), Magistrát mesta Šamorín (ďalej len MMŠ), šk. 201, 417/1873.

záležitostí hospodárskeho charakteru, napr. uzavretie a predĺženie nájomných zmlúv, depozity, súpis mestského majetku, vykonávali členovia hospodárskej komisie, ktorá inštitúcia sa rozšírila od 18. storočia. Medzi úlohy hospodárskej komisie v Šamoríne patrilo zorganizovať hospodárenie, riešiť finančné otázky, vyhotoviť ročné súvahy a vyplatiť mzdy pre úradníkov. Rokovacie body jednotlivých zasadnutí boli rôznorodé. Môžeme nájsť medzi inými investície (údržba škôl, oprava ciest), rokovania so župnými úradmi, otázky pracovných miezd, obchodné návrhy, vyplatenie zaostalých nájomných, rozhodnutia o termínoch platenia poplatkov, dni jarmokov, čistenie lesa, ktoré bolo skoro vždy aktuálne, a prísnu reguláciu zbierania dreva, výrubu stromov.⁸

Príjmy mestečka boli rozmanité, patrili sem sumy z prenájmu, zo zisku lesov a tehál, tie peniaze, ktoré platili mlynári zo Šamorína a obce Rajka (dnes v Maďarsku), lebo ich mlyny sa nachádzali v katastrálnom území Šamorína, príjmy z úrokov a kaucií. Najväčšie a najdôležitejšie boli príjmy z lesov a tehál⁹, ako aj z vydaných regál na nájom. V skúmanom období príjmy pochádzajúce z rôznych druhov stromov môžeme ceniť priemerne okolo 8 tisíc forintov, príjmy z tehál na 6 tisíc, teda tieto mali najväčší podiel na pozitívnom vývoji hospodárenia. Príjmy z prenájmu mestských regál môžeme rozlišovať v troch skupinách: 1. prenájom výčapu vína, piva, pálenky¹⁰, 2. prenájom ornej pôdy, 3. rôzne, medzi ktoré môžeme zaradiť miestne poplatky, nájomné, mestské pozemky, bitúnok, cech hrnčiarov, rybolov, poľovačku, prevoz medzi Šamorínom a Rajkou. Najvýnosnejšími boli miestne poplatky a nájomné bytov. Spolu tieto sumy v 60-tych rokoch 19. storočia sa pohybovali okolo 1300–1600 forintov.

Najväčšie výdavky predstavovali údržba a oprava budov, mzdy úradníkov a personálu, výplata nádeníkov, ochrana a rozvíjanie lesného majetku, resp. zabezpečenie chodu tehlárne a výroby tehál. Tieto výrazne zaťažili rozpočty.¹¹

Vývoj mestských príjmov výrazne ovplyvňovali zmeškané zaplatenia nájomných z regálnych práv, teda slabšie majetkové pomery obyvateľov, hromadenie nedoplatkov, požiadavky a neočakávané výdavky, ktoré ohrozovali aj tak veľmi skromné rezervy peňazí v hotovosti.¹² Nepredvídané udalosti, predovšetkým veľké hmotné škody v roku 1865 (požiar a zlá úroda), ako vtedy štylizovali, „zamedzili“ mestské hospodárstvo. Väčšie či menšie pôžičky (národná pôžička, pôžička od Bratislavskej sporiteľne) slúžili na uspokojenie každodenných finančných potrieb. V roku 1865, po mestskej katastrofe vedenie mesta nie náhodou požiadalo o pomoc župné a štátne úrady.

Rok 1865 bol pre Šamorínčanov veľmi ťažký. Na Žitnom ostrove sa javila zlá úroda, čo doplnil požiar 21. júla.¹³ Prevažná väčšina gazdov nemala poistenie, krmivo,

⁸ CSIZMADIA, A.: c. d., 321–322. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Hospodárske zápisnice (ďalej len HZ), 5. apríl 1861, s. 1–5.; 1861. apríl 19. 1–5.; 1862. március 7. 2–3.; 1862. március 26. 2.; 1863. február 13. 1.; 1865. március 16. 1–2.; 1866. március 8. 2.

⁹ Na príjmy z tehál pozri tabuľku č. 1 v prílohe!

¹⁰ Na niektoré kategórie pozri tabuľku č. 2–3 prílohe!

¹¹ Na výdavky medzi rokmi 1861–1866 pozri tabuľku č. 4 v prílohe!

¹² Na vývoj príjmov a výdavkov pozri tabuľku č. 4 v prílohe!

¹³ Bilancia požiaru bola nasledovná: 156 domov a 50 stodôl bolo zničených, 251 rodín a mestský majetok utrpelo škody. V prevažnej väčšine požiarom podľahli tie stavby, u ktorých strecha bola prikrytá šindľom a trstinou, len na troch domoch boli škridla. Škody dosiahli 180.328 forintov. Budovy boli poistené len do výšky 54.050 forintov. 103 osôb malo aspoň jedno poistenie (viacerí si poistili len niektorý predmet). Dvaja právnické osoby mali poistenie. Mestečko Šamorín si poistilo radnicu, evanjelickú faru a školu, nemocnicu, kaplnku, vežičku, zvon, hodiny na vežičke a dom pastiera v hodnote 3375 forintov. Evanjelický konvent si poistil dom v hodnote 740 forintov. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, šk. 198, 90/1867.

väčšina pracovného náradia sa zničila, potravinové rezervy boli vyčerpané. V podstate kontinuita poľnohospodárskej výroby a chovu dobytká bola narušená, a následkom toho boli ohrozené príjmy. Hospodárske dôsledky negatívne vplývali na remeslá a poskytnutie pôžičiek sa stalo obmedzeným, vznikla finančná tieseň. Župa bratislavská, ako súčasník napísal, „so svojím vplyvom a starostlivosťou“ chcela pomôcť mestečku, ale na väčšiu finančnú pomoc nebola schopná. Župa už vo svojom nariadení z 28. júla navrhovala, aby Šamorín si vzal hypotéku a zaťažil svoj majetok: „Aby chudobnejší vlastníci sa nedostali do rúk úžerníkov, bolo by vhodné, aby Mesto na svoj majetok vzalo väčšiu pôžičku a potom túto sumu, podľa istých podmienok poskytlo v menších častiach pre chudobnejších“. Hospodárska komisia sa zaoberala s touto záležitosťou 27. júla a rozhodla sa o prijatie pôžičky. Mestská rada pomerne neskoro, len na svojom zasadnutí 4. októbra rokovala a napokon tiež podporila prijatie štátnej pôžičky v hodnote 30 tisíc forintov (v horšej verzii by brali od peňažného ústavu).¹⁴

Prestavbu mestských nehnuteľností (napr. radnice) cenili na 10 tisíc forintov. Túto pôžičku preto potrebovali, lebo príjmy z nájmu mestských regál neboli k dispozícii, a tak kapitálová sila mesta klesla. 82 občanov hlásilo, žeby sa podieľali na pôžičke. Žiadosť podali miestodržiteľskej rade. Pramene mlčia o osude pôžičky, o jej prípadnom získaní a využití.

Niekoľko nájomníkov (výčapníkov) 21. júla žiadalo zníženie poplatkov, ale vedenie mestečka to zamietlo: „nie je to splniteľné, lebo také zníženie mestských príjmov nemožno dovoliť“, a v niektorých prípadoch prísnejšie začalo vystupovať voči dlžníkom.¹⁵ Rápidne rástli žiadosti na výkup tehál, preto prísne kontrolovali použitie stavebných materiálov a dodržiavanie protipožiarnych opatrení. Fakticky príjmy z predaja dreva a tehál v rokoch 1865 a 1866 stagnovali.

Hospodárske problémy mestečka sa ďalej hromadili. Straty z roku 1865 sa odzrkadľovali v rozpočte na ďalší rok. Návrh rozpočtu na rok 1866 uvažoval s menšími príjmami a výdavkami, ale s vyšším deficitom. Vedenie mesta 7. decembra 1866 predložilo rozpočet hlavnému županovi. Rozpočet bral do úvahy reality predošlého roka a priložili novú žiadosť o poskytnutie ďalšej pôžičky. Župa poslala žiadosť miestodržiteľskej rade, ktorá ale k posúdeniu potrebovala zoznam o majetku a inventár mesta.¹⁶

Údaje obsahuje príloha k žiadosti zo 4. septembra 1865 pre miestodržiteľskú radu (*Kiváltáságos Somorja mezővárosban 1865^{ik} évi Julius 21^{én} kiütött tüzvész által okozott Kárnak Összeállítása*). Podľa údajov z roku 1866 mestečko malo 2709 obyvateľov. Počet domov bol 320 a počet vlastníkov menších pozemkov a domov 315. Usadlosť Pusztá-Gancsház, ktorá patrila k Šamorínu, mala 37 domov. Statistische Nachweisungen über das Pressburger Comitát. c. d. 89.

¹⁴ Vyzdvihnutie sumy plánovali alebo z krajinského fondu, alebo od štátneho peňažného ústavu (Magyar Országos Földhitelintézet). Ako záruku chceli dať mestské nehnuteľnosti zapísané na katastri. 10 tisíc forintov by využili na potreby mesta. Vo vyzdvihnutí pôžičky ba sa zúčastnili aj občania. Úroky by platili každý polrok, pričom by museli brať do úvahy finančnú situáciu mestečka. Podľa iného prameňa, mysleli na 6%-né úroky so štvrťročnou platbou, splácanie za 10 rokov. V prípade meškania splátok peňažný ústav by mohol vymôcť pôžičku. Výsledkom bolo, že 82 občanov sa zúčastnilo v prijímaní pôžičky (25.310 forintov). Mestečko Šamorín malo podiel 10 tisíc forintov. Žiadosti, odporúčania župy, projekt pôžičky a rozpočet na rok 1866 sa nachádza v jednom fascikli: ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198, 90/1867.

¹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 27. mája 1865, s. 1.

¹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198. 90/1867. Majetok a dlžoby Šamorína v roku 1866 (vo forintoch): celkový majetok 164.473 (z toho nehnuteľnosť: 130.583, debitori: 8169, hnutelnosť: 15.421), tarcha spolu: 30.583. Aktívny majetok: 133.890 forintov. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198, 427/1867.

Medzitým župa kvôli vzniku ďalšej poľnohospodárskej krízy, „na zmiernenie ťažkostí, vzniknutých z núdze“, propagovala výpomoc menej majetným obciam a mestám. Tie mohli požiadať o finančnú pomoc župu, resp. štát.¹⁷ Šamorín tiež sa pokúsil získať financie, ale rokovania sa pretiahli a neskôr, pravda nevyslovene, už to nebolo také súrne, preto o pomoc už nežiadali.¹⁸ Medziiným vo februári 1867 na „zásobovanie práceschopných a nepracujúcich osôb“ dostali 3 tisíc forintov.¹⁹

Mestská rada vo veci splácanie dlhov ešte z roku 1865 rozhodla na svojom valnom zhromaždení 19. júna 1867, ako aj o vyplatení úradníckych podielov a súkromných požiadaviek. Na tento účel plánovali pôžičku 12 tisíc forintov. Nasledovne argumentovali: „*preto, lebo naša obec nielen pre posledné dva zlé roky, ale pre požiar v roku 1865 sa skoro znivočila, a od lepšieho roka sa neočakáva, aby všetky rany sa zahojili*“. Ministerstvo vnútra ale odporúčalo odklad vyplatenia dlhov, a v tom prípade, keby sa to nepodarilo, tak by mali svoje debity vymôcť a obecnú daň zvýšiť, „*aby si obec Šamorín zvykla na hospodárenie a svoje vlastné sily lepšie vedela využívať*“.²⁰ Ministerstvo chcelo naviesť vedenie mesta na zvýšené využitie vnútorných prameňov, na zaťaženie meštianskeho majetku a na finančný racionalizmus.

Meštianstvo pri hľadaní úveru nechcelo obetovať za každú cenu svoje hospodárske záujmy, strážila pozície, preto majetkovú silu malo obmedzenú. Dobrým príkladom je vzťah vedenia mesta k židovským obchodníkom. V roku 1865 vyslovila nespokojnosť s návrhom Hospodárskeho spolku bratislavskej župy (Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület), aby otvorili jarmoky aj pred židovskými obchodníkmi. Na jednej strane uznávali možnosť zvýšenia obehu obchodu krmív, ako aj zvýšenie príjmov, ale na druhej strane sa báli vplyvu Židov: „*realizácia tohto zámeru by narazila na všeobecný a rozhodný odpor obyvateľstva, hromadné usadenie Izraelitov by zapríčinilo, žeby ovládli remeslá a obchod v Šamoríne*“.²¹ Po požari a v období peňažnej tiesne Šamorínčania chceli zachovať predošlé pomery, konkurenciu židovských obchodníkov naďalej chceli eliminovať. Židovská náboženská obec z Mliečna by bola ochotná darovať na podporu miestnych remeselníkov tisíc forintov, keby mestská vrchnosť preložila týždenné jarmoky zo soboty na stredu. Odpoveď bola zamietavá: „*rozhodnutia rady (...) neovplyvňuje svojvôľa alebo straníckosť, ale účelnosť v rámci miestnych podmienok a podpora verejného dobra* ...“²²

Celá problematika si vyžaduje dôkladný výskum. Niekoľko úsudkov predsa môžeme definovať. Šamorín bolo regionálnym poľnohospodárskym a remeselným centrom hornozitnoostrovej oblasti. Na jeho hospodársku situáciu negatívne pôsobili nečakané udalosti, ktoré vyvolali finančnú krízu v mestskom hospodárení. Mestečko nemohlo pre nedoplatky vytvoriť rezervu peňažnej hotovosti. Bežné výdavky rozpočtu pokúsili hradit' menšími úvermi. Štátne schválenie úverov väčšieho objemu bolo veľmi prísne. Župné a štátne úrady so svojimi inštrukciami iniciovali reštrikciu hospodárenia a zavedenie takých krokov (výrub daní, splácanie nedoplatkov), ktoré zo strany meštianstva neboli veľmi obľúbené.

¹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198, 61/1867.

¹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198, 90/1867. 1. august 1867, s. 4.

¹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 8. februára 1867, s. 2.; šk. 198, 99/1867.

²⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, šk. 198, 767/1867, 926/1867. V krabici sa nachádza *Somorja Város Epületjei Becsüje 1867*.

²¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 26. januára 1865, s. 2–3.

²² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 24. augusta 1865, s. 3.

Príloha *

Tabuľka č. 1

Súvaha z obchodu tehál (vo forintoch)

Rok	Príjmy	Výdavky	Zostatok	Nedoplatok
1861	35.297	35.047	250	660
1862	30.682	30.044	2.130	1.491
1863	29.208	24.012	5.196	811
1864	24.874	24.272	602	5.081
1865	36.774	25.559	11.215	7.369
1866	40.881	42.541	-1.660	n. a.
1867	34.216	27.834	6.382	n. a.
1870	34.505	33.539	966	n. a.

Tabuľka č. 2

Sadzba z výčapu vína (vo forintoch)

Roky	Výčapy vína**							Spolu
	Korona vendéglő	Városházi	Búza piaci	Kis utcai	Majori	Felső városi	Transzportházi	
1861	726(?)	549	541	413	236	305	205	2.975
1862–1866	700	556	526	501	316	301	280	15.900
1868–1869	731	451	425	425	250	170	140	5.184
1870–1872	731	451	425	425	250	200	140	7.866
1873	731	563	443	425	250	200	102 (na $\frac{3}{4}$ roku)	2.714
1861–1873								34.639

Tabuľka č. 3

Sadzba z výčapu piva a pálenky (vo forintoch)

Rok	Pivo	Pálenka	Spolu
1861	850	370	1.220
1862	962	419	1.381
1863–1864	1.000	468	2.936
1865	1.000	384	1.384
1866	1.200	343	1.543
1868–1869	1.200	773	3.946
1870–1872	1.500	600	6.300

* Pramene: ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, ÚM, 1861. évi Somorja Városának Bevételeiről és Kiadásairól szóló Számadás, inv. č. 151; Somorja Városának minden Bevételeinek és Kiadásainak Számadása az 1862. évről, inv. č. 154; Kiváltságos Somorja városa bizonyos Jövedelmeinek és Kiadásainak 1863-ik évi Összeírása érintett város számadó kamarásának utasítására kiadva, inv. č. 159.; Szab. Somorja város pénztári számadása az 1864.-ik évről, inv. č. 162.; Szab. Somorja város pénztárnoki számadása az 1865.-ik évről, inv. č. 166; Szab. somorja városának minden bevételeinek és kiadásainak számadása 1866 évről, inv. č. 170; Szab. Somorja városának mindennemű bevételeinek és kiadásainak naplója az 1867 évi Jan. 1-től Jun. 11 napig, inv. č. 173.; Kamarási Naplókönyv 1867 év Juliustól kezdve, inv. č. 174; Activák [1869], inv. č. 181; Somorja Város bevételei és kiadásainak naplo könyve 1870 évre, inv. č. 182.; Activák 1870–1871, inv. č. 183.

** V roku 1857 sú ešte uvedené výčapy vína a piva v časti Pomlé.

Tabuľka č. 4.

Najväčšie výdavky (vo forintoch)

Rok	Rôzne	Budovy	Honoráre, konvencie, nájomné	Les	Tehly
1861	15.826	chýba údaj	7.636	2.944	4.594
1862	chýba údaj	6.204	8.033	5.837	5.222
1864	4.044	2.749	7.769	4.715	3.083
1865	chýba údaj	4.950	7.813	5.634	2.924
1866	3.106	7.335	12.075	4.522	3.005

Tabuľka č. 5.

Príjmy a výdavky medzi rokmi 1861–1870 (vo forintoch)

Rok	Príjmy	Výdavky	Zostatok	Nedoplatok
1861	35.297	35.047	250	660
1862	30.682	30.044	2.130	1.491
1863	29.208	24.012	5.196	811
1864	24.874	24.272	602	5.081
1865	36.774	25.559	11.215	7.369
1866	40.881	42.541 (31.511?)	-1.660	9.370(?)
1867	34.216	27.824	6.382	chýba údaj
1870	34.505	33.539	966	chýba údaj

PRAMENE

1.

Dekrét kráľa Žigmunda z roku 1405 tzv. Decretum minus

Žigmund, z Božej milosti kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Rašky, Srbska, Haliče, Kumánska a Bulharska, brandenburský markgróf, hlavný komorník Svätej Rímskej ríše, dedič Česka a Luxemburska, niekoľkým súčasne žijúcim i budúcim kresťanom, ktorým sa táto naša listina dostane na známosť, pozdrav v Spasiteľovi.

1. Riadiaca moc kráľovského veličenstva má tým väčší záujem na zotrvaní a pokoji svojich podriadených, čím viac vidí, že blaho všetkých prispieva i k vlastnému bohatstvu a sláve, a bieda všetkých je na jeho škodu a potupu.

2. A určite nemôže byť bez slávy také knieža, ktoré má na pamäti vždy pokoj a bezpečie svojich podriadených, a tiež nemôže byť statočný ten, ktorý keď môže, nezabráni počiatkom nebezpečenstva a zla.

3. Toto je dôvod, prečo sme zvolali poslov a vyslancov všetkých miest, mestečiek a slobodných dedín patriacich pod kráľovskú právomoc, zo všetkých stolíc a častí krajiny. Všetky prosby, žiadosti, prednášky, názory a sťažnosti sme si vypočuli a presne sme pochopili: na základe rady najvýznamnejších cirkevných hodnostárov krajiny, barónov a váženejších predstaviteľov a tiež na radu spomínaných poslov a vyslancov, po dôkladnom zvážení a porade, sme pre úžitok a pokoj krajiny rozhodli a nariadili, aby niektoré z našich miest boli ohradené hradbami, niektoré spomedzi mestečiek a slobodných dedín boli povýšené na mestá. Niektoré zvyky, ktoré sa zdajú byť zastaralými, majú byť zrušené, niektoré treba obmedziť, niektoré pozmeniť a niektoré znovu ustanoviť, ako to nasleduje nižšie.

4. A rozhodli sme sa takto najmä preto, lebo v uplynulých časoch, ako o tom môžeme čítať v kronike Maďarov, v dôsledku rôznych pohrôm, útoku Pečenehov, Tatárov a iných pohanov, naposledy Turkov, ľud často hrozne trpel, znášal škody a odvlечения, pretože neboli vybudované mestá a pevnosti s kamennými hradbami, kde by našiel útočisko so svojím majetkom. Naopak, krajina bola vystavená plieneniu nepriateľov.

1. *Aby váhy na váženie tekutého a pevného tovaru v celej krajine prispôsobili vzoru z Budína*

1. § Aby sa váženie vína, obilia a všetkého tovaru vo všetkých mestách, mestečkách a dedinách, nielen v kráľovských, ale vo všetkých, ktoré sa nachádzajú v našej krajine, uskutočnilo podľa váh funtu, stateru a siahy zaužívaných v Budíne.

2. *Vyjmúc miery desiatkov a dane za ťažbu, ako aj požitky vyberané farármi a cirkevnými hodnostármi, ich mzdy, ako aj požitky majú zostať v stave a kvantite, ako sú teraz*

2. § Ak by sa niekto opovážil proti tomu konať, bude potrestaný stratou všetkého, čo mal na váženie.

2. *Akým spôsobom môžu cudzí obchodníci v našej krajine súkno predávať?*

Nariadujeme, aby cudzí obchodníci mali zakázané súkno strihať a predávať v ktoromkoľvek meste po lakt'och, menej ako šesť nesmú predať ani v nedeľu, ak majú viac súkna ako šesť lakt'ov.

1. § Ak majú menej ako šesť, majú ho predať v celku, alebo ho vymeniť.

2. § Ak by sa opovážili konať inak, peniaze za každý koniec, ktorý takto predali alebo zamenili, je potrebné zobrať.

3. *Aby veřejní notáři nemohli zastávat úlohu prokurátora v spore mezi dvoma svetskými osobami*

Rozhodli sme sa, že v spore medzi dvoma svetskými osobami verejný notár nech sa neopováži zastupovať stránky ani pred svetským, ani pred cirkevným súdom. Môže tak urobiť len pred súdom Svätej stolice, alebo na súde v kúrii zástupcu Svätej stolice.

1. § A proti nim svedecké výpovede nech nemôžu urobiť ani šľachtici, ani cirkevné osoby.

4. *Odvolanie sa mešťanov a hostí je potrebné umožniť*

Mešťania spolu alebo samostatne, všetci hostia, ako aj obyvatelia slobodných obcí patriacich k významnejším mestám, majú právo odvolať sa proti rozhodnutiu svojich sudcov a prísazných. Odvolať sa môžu k nášmu taverníkovi, alebo súdu toho mesta, ktorého slobody užívajú.

1. § A po rozhodnutí tých, ku ktorým sa odvolali, netreba už spor pred ďalší súd preniesť, ale má sa pred týmto vyniesť konečný rozsudok.

5. *Kto má právo potrestat' zločincov?*

Doteraz podľa starých zvyklostí našej krajiny, ktoré zakotvili naši kráľovskí predchodcovia, a ktoré aj my sme dodržali, mohol zlodejov, zbojníkov, a iných zločincov súdiť palatín, župani a iní, ktorí mali barónsky titul na schôdzi alebo zhromaždení.

1. § A okrem toho, aj šľachtici, z osobitnej kráľovskej milosti im udelenej, mali povolené súdiť zločincov prichytených na ich majetkoch.

2. § V záujme udržania poriadku v našich mestách a dedinách a v záujme bezpečnejšieho cestovania, v záujme cestujúcich, a preto, aby sme vykynožili zločinecké sklony, richtár a prísazní každého mesta a slobodnej dediny majú právo zločincov, ktorí spájajú zločin na ich území potrestať (tak ako šľachtici môžu z vôle panovníka). Výnimkou sú tí, ktorí dostanú milosť od kráľa, ktorým kráľ prepáčil.

3. § Ak by palatín, župani alebo iní, ktorí zastávajú nejakú hodnosť, ako aj správcovia miest by nevedeli zločincov dolapiť a potrestať, majú o ich zločinoch vyhotoviť listinu a dať to všetkým sudcom krajiny na známosť.

4. § Ak takúto listinu obdržia sudcovia, predstavení miest majú právo, moc, ba povinnosť označených zločincov zadržať, súdiť a potrestať ich, ako aj mučiť podľa povahy zločinu. Výnimkou sú len tí, ktorých kráľ omilostí.

5. § Ak by z vyššie menovaných sudcov niektorý odkladal, alebo sa zdráhal zadržať takýchto zločincov, nech berie na vedomie, že privolá na seba hnev panovníka a bude potrestaný podľa povahy zločinu, ktorý nechcel odsúdiť.

6. § Spomínaných zločincov nech sa nikto neopováži zastat', alebo brať pod svoju ochranu pod hrozbou, že bude potrestaný vyššie uvedeným spôsobom.

6. *O vol'nom s'ahovaní poddaných*

Nariadili sme, aby kráľovskí mešťania, hostia alebo poddaní z našich miest, mestečiek a slobodných dedín, z našich hradných majetkov na majetky cirkvi, šľachticov a opačne

z majetkov cirkvi a šľachty a poddaní ľudia iného stavu, ako aj voľní ľudia na naše vyššie vymenované majetky, ako aj z majetkov cirkvi na majetky šľachticov a opačne voľne, nerušene a bezpečne sa mohli odsťahovať aby sa na novom majetku usadili.

1. § V prípade, že poddaný mal podlžnosti voči svojmu pánovi, ten môže ešte mesiac po jeho odchode túto dlžobu vymôcť, po mesiaci však učiť toto už nemôže.

2. § Naším poddaným, ktorí bývajú za riekou Dráva túto slobodu ale nedarujeme, ba nariadujeme, že podľa starého zvyku nech ostanú tam, kde sú.

7. Nikoho nie je možné zadržať skôr, než ho sudca nechá predviesť

Nariadili sme okrem toho, že nikto, nech patrí do hociktorého stavu, nemá právo stíhať za podlžnosť, hriech, zločin, a to ani preláti, šľachtici a ľudia iného stavu, človeka, ktorý patrí do zväzku nejakého mesta, mestečka alebo dediny. Nikto nemá právo z uvedených obyvateľa iného mesta, mestečka, dediny na svojom bydlisku zadržať.

1. § Ak niekto proti takémuto človekovi niečo má, má sa obrátiť na sudcu príslušného mesta, mestečka, slobodnej dediny. Tak to bolo aj v predchádzajúcich časoch v našej krajine, aby nevinní namiesto vinných neboli trestaní.

8. Tí, ktorým sa ukrivdilo, majú žiadať najskôr rozsudok od miestneho sudcu

Nariadili sme aj to podľa starého zvyku našej krajiny, že v prípade, že niekto utrpí ujmu na majetku nejakého zemepána, bez ohľadu či patrí do cirkevného alebo svetského stavu, má sa najskôr obrátiť na zemepána majetku, kde sa mu krivdilo, a od neho má žiadať spravodlivosť.

1. § V prípade, že sa pán alebo sudca zdráha učiť spravodlivosť, má sa obrátiť na príslušného župana.

2. § V prípade, že župan odoprie alebo zanedbá učiť spravodlivosť, môže sa odvolať k našej osobe.

3. § Okrem toho aj teraz prikazujeme, že v prípade, že niekto, bez ohľadu, ku ktorému stavu patrí, a bez ohľadu, či je to človek z našej krajiny alebo z cudziny, spôsobí ujmu, škodu, poškodený má sa obrátiť na sudcu toho mesta, kde mu bola škoda, ujma spôsobená.

4. § Ak sudca toho mesta, kde bola spôsobená škoda či ujma odoprie spravodlivosť, poškodený má právo obrátiť sa na taverníka krajiny.

5. § Ak by taverník otáľal učiť spravodlivosť, poškodený má právo s obídením súdu taverníka obrátiť sa na nás, a mi každému učiníme spravodlivosť, keďže takto konať je našou povinnosťou.

6. § Ak by niektorý poškodený nedodržel vyššie zakotvený poriadok a sám by chcel vykonať pomstu a zobrať zadosťučinenie, takéto priestupky sa majú potrestať ako násilnosti.

9. Deviatinu a desiatinu z peňazí uložených u hodnoverného miesta má zaplatiť strana, ktorá spor prehrala alebo dala príčinu na zloženie kaucie

Nariadili sme aj to, aby v sporoch v iných kauzách sudcovia dostali desiatu alebo deviatu časť z peňazí zložených ako kaucia nie od toho, kto spor vyhral, ako bolo doteraz, ale odteraz od toho, kto spor prehral.

1. § Nie je vhodné, aby za nespravodlivých boli ukrátení na majetku spravodliví.

10. Mešťania a obyvatelia miest sú povinní platiť kráľovi dane

Rozhodli sme sa, že všetci občania, aj všetci obyvatelia miest bez rozdielu majú zaplatiť daň odteraz kráľovi.

1. § Ak by sme my alebo naši potomkovia niekoho spod túto povinnosť oslobodili, budeme povinní my alebo naši potomkovia daň oslobodených mešťanov odrátať z dane, ktorú nám príslušné mesto má zaplatiť.

11. *Obchodníci našej krajiny sa môžu voľne pohybovať so svojím tovarom tam, kde sa im zapáči*

Ďalej, aj keď je to už všeobecne známe, že mešťania Budína medzi inými výsadami, ktoré boli udelené a potvrdené aj nami, mali aj to, že museli u nich zložiť svoj tovar zahraniční, ako aj domáci obchodníci, prechádzajúci cez mesto a nemali právo bez súhlasu budínskych mešťanov to ďalej prevážať.

1. § Po spoločnej schôdzi našich kráľovských miest, mestečiek a slobodných obcí sme sa v záujme povznesenia príjmov ďalších obchodníkov, našich obyvateľov, ako aj v záujme všeobecného blaha, aby neutrpeli naše mestá a mestečka vo svojom vývoji, rozhodli, aby naši obchodníci všetci spoločne, ale aj jednotlivito, na území našej krajiny, ako aj mimo nej, so svojimi tovarmi, voľne mohli prechádzať a predávať a vymieňať a presúvať tam, kde to oni považujú za vhodné.

2. § Právo našich budínskych mešťanov ohľadne skladovania tovaru týmto jednoznačne odvolávame, bez toho, aby sme im chceli krivdiť.

3. § Toto ustanovenie sa nevzťahuje na zahraničných, ktorých povinnosti je potrebné podľa našich starých zvyklostí ponechať.

12. *Odvolať sa od slobodných kráľovských miest je možné taverníkovi a od neho, ak je to potreba, pred súd samotného kráľa*

Okrem toho, občania miest, ktoré sme novo vytvorili, alebo ktoré sme opatрили novými slobodami, v prípade, že nie sú spokojní s rozsudkom ich vlastných sudcov, sa môžu odvolať k taverníkovi.

1. § V prípade, že sa obrátia na taverníka, nie je už možné, aby sa vrátili späť k vlastným sudcom a prísazným, ani k inému sudcovi, okrem toho, že v prípade potreby sa môžu obrátiť priamo na nás.

13. *Aké majú byť dary, ktoré majú odovzdávať slobodné mestá kráľovi?*

Ďalej sme nariadili, že mešťania a hostia všetkých kráľovských miest, ktoré sa nachádzajú v našej krajine, sú povinní nám dať novoročný dar v každom roku podľa toho, ako sa s nami dohodli nedávno. Aj naše mestečka a slobodné dediny majú tieto povinnosti zakotvené vo svojich privilégiách.

1. § Okrem toho, nášmu strážcovi dverí majú v stanovenom čase zaplatiť 6 forintov, viac mu nemajú dať. Svoju povinnosť majú splniť vtedy, kedy nám odovzdávajú dary.

2. § Ak by niektorý kráľ alebo kráľovná chceli zavítať do mesta, mestečka alebo slobodnej dediny, obyvatelia týchto sú povinní kráľa alebo kráľovnú pohostiť bohatým obedom a večerou a majú ich obslúžiť.

3. § Nášmu koniarovi v mestách, cez ktoré my alebo naša manželka prechádzame, remeselníci sú povinní dať po jednom výrobku, ale to len nášmu koniarovi a nikomu inému. Kožušníci majú dať jeden kožušok, sedlári jedno zubadlo atď.

4. § Spod týchto povinností sú vyňaté len tie mestá, ktoré odpradáva podľa starého zvyku sú vyňaté spod týchto povinností.

5. § Ostatným hodnostárom kráľa, ako aj kráľovnej, teda kráľovskému čašníkovi, stolníkovi, strážcom kráľovských dverí, šafárovi, kuchárom a ďalším, nemajú platiť a nemusia im dávať nič.

14. Cirkevní sudcovia nemajú súdiť vo svetských veciach

Napriek starému zvyku nariaďujeme, aby preláti a cirkevní hodnostári nesúdili v takých sporoch, ktoré vznikli medzi obyvateľmi našej krajiny, pretože tie patria pred svetský súd.

1.§ A opačne, baróni a župani, ako aj ostatní šľachtici našej krajiny, podobne mešťania a hostia nesmú svoje sporné veci v cirkevných záležitostiach vyšetrovať a súdiť.

2.§ A keď z jednej strany medzi cirkevnými predstaviteľmi a z druhej strany medzi svetskými vznikne spor a nedorozumenie, svoje sporné veci majú predniesť nám a my s Božou pomocou a v prítomnosti prelátov a barónov rozhodneme, komu spornú vec pridelieme na rozsúdenie.

15. Vyvážať zlato a iné hodnoty je zakázané a tridsiatnici sú povinní skontrolovať tovar obchodníkov

Ďalej, ako dávno našimi kráľovskými nariadeniami bolo zakázané vyvážanie zlata a striebra, medi a iných kovov, medzi inými nariadeniami, vzťahujúcimi sa na mestá, mestecká a slobodné dediny, nariaďujeme aj to, aby v každom meste, mestečku a slobodnej dedine si zvolili richtári spomedzi mešťanov dvoch prísazných mešťanov, ktorí budú mať za povinnosť pri balení tovaru - hrncov - byť prítomní a tieto prekontrolovať. Bez tejto kontroly žiaden mešťan a obchodník nech sa neopováži svoj tovar zabaliť.

1.§ Tieto balíky dvaja mešťania svojimi pečaťami musia označiť.

2.§ Ak by konali proti tomuto, neoznačený tovar prepadne v prospech kráľovskej pokladnice.

3.§ V prípade, že tieto zabalené a označené tovary budú prevážané cez tridsiatkové stanice a naši tridsiatnici v prípade pochybností by tieto chceli vybalíť, a v prípade, že tieto tovary sú prevážané na veľkých vozoch, je potrebné dať na oje jednu zlatú marku alebo 64 forintov, a vtedy, keď je voz menší alebo malý, pol marky alebo jej zodpovedajúce forinty, až po tom je možné vybaľovať prevážaný tovar.

4.§ Ak by sa v balíkoch nenašlo zlato, striebro alebo iný zakázaný tovar, tridsiatnik má stratiť peniaze a tieto prípadnú obchodníkovi, ktorý tovar preváža.

5.§ Ak by sa našlo na voze zlato, striebro alebo zakázaný tovar, má prepadnúť všetok prevážaný tovar spolu s peniazmi, ktoré prípadnú tridsiatníkovi.

16. Trestanie tých, ktorí tovar zahraničných a cudzích obchodníkov držia u seba a predávajú

Nariadili sme, po dôkladnom uvážení, že ani obchodníci, ani obyvatelia iného stavu v našej krajine nemajú predávať tovary cudzincov, ako to doteraz zvykli robiť z vypočítavosti. Doteraz často takéto tovary predávali ako svoje, zamieňali ich. Nie je dovolené ani uzavrieť spolok s cudzincami z dôvodu predávania spoločného tovaru.

1.§ Tí, ktorí neuposlúchnu naše nariadenie a podvodom do našej krajiny prinesú tovar, takýto tovar má prepadnúť v prospech našej kráľovskej pokladnice a osoby sa majú potrestať podľa našej vôle.

17. Tridsiatok je potrebné platiť z dovezeného, ako aj vyvezeného tovaru

Ďalej, v záujme všeobecného úžitku a v záujme celej krajiny, panovníci Uhorska už v predchádzajúcich obdobiach spolu s prelátmi, barónmi a najvyššími hodnostármi sa uzniesli, že všetci obchodníci a iní, ktorí vyvážajú tovar do cudziny na predaj, sú povinní zaplatiť jednu tridsatinu z ceny tovaru. Tridsiatok je potrebné zaplatiť aj z tovaru, ktorý sa do našej krajiny dováža.

1. § Keďže nedávno na zmiernenie týchto povinností sme nariadili z kráľovskej štedrosti, že obchodníci na kráľovských mýtach a prevozoch môžu voľne prechádzať toľkokrát, koľko budú chcieť.

2. § Prikazujeme všetkým našim colníkom, aby sa neopovážili tieto osoby vyrušovať, zaťažovať a pýtať od nich clo.

18. Nariadenie proti tým, ktorí porušia zákony o obehu peňazí

Panovníci každej krajiny majú právo dať raziť zlaté a strieborné peniaze. Považujeme za nečestné a podlé, ak peniaze tam, kde sú razené, nie sú v obehu, ale za ešte väčšiu podlosť, ak sú falšované a v ich váhe ukrátené.

1. § V záujme zabránenia takýmto podlostiam sme sa rozhodli spolu s našimi prelátmi a barónmi, po tom čo sme vypočuli mešťanov našich miest, že v záujme našej krajiny sa rozhodneme takto:

2. § Nikto nech sa neopováži naše zlaté alebo strieborné peniaze nepriať. V prípade, že ide o naše peniaze, nikto nemá právo ich falšovať, orezávať, triediť na ťažšie a ľahšie na váhe.

3. § Ak by sa niekto predsa pokúsil, treba ho potrestať takto: ten, kto nechce prijať peniaze, z trestu majú stratiť tovar, za ktorý sa im malo zaplatiť, alebo dlžoba, ktorá sa mala takto vyrovnáť, zanikne. Peniaze alebo tovar majú pripadnúť sudcovi príslušného mesta.

4. § Tí, ktorí by orezávali alebo preberali peniaze spôsobom, ako sme to uviedli alebo ich sfalšovali, majú stratiť nielen svoj majetok, ale majú sa aj oni potrestať.

5. § Ak by sa sudcovia, ktorým odkážeme súdenie takýchto vinníkov, zdráhali ich odsúdiť a prepustili by ich, majú sa oni potrestať osobne, ako aj výškou pokuty, v hodnote ktorého odpustili previnenie.

19. O kráľovských zmenárňach

Aby naše peniaze zostali v pravej hodnote, aby sa ich nikto nepokúsil sfalšovať, nariadili sme, aby v každom našom kráľovskom meste bola zmenáreň, ktorá má právo vymieňať peniaze – forinty za razené peniaze, alebo razené peniaze za zlaté forinty.

1. § Zakazujeme všetkým obyvateľom našej krajiny, ako aj cudzincom, jednotlivco aj spoločne, aby vymieňali zlaté forinty za iné peniaze, pretože v prípade, že takto urobia, budú potrestaní stratou peňazí, ktoré vymenili v prospech našej kráľovskej pokladnice.

20. Z cudziny nikto nech sa neopováži doviesť soľ a túto nikto z našich obyvateľov nech sa neopováži používať

Nakoniec, keďže naši predkovia – uhorskí panovníci – veľmi správne nariadili, že v rámci krajiny sa môže využívať jedine soľ vytážená doma, a keďže toto nariadenie my, naša Výsosť považujeme za veľmi správne, keďže za nerozumné považujeme to, aby sme si požíciavali niečo. čo doma máme, preto spolu s našimi prelátmi, magnátmi sme sa dohodli, že sa môže používať jedine v našej krajine vytážená soľ a nech sa nikto neopováži soľ do našej krajiny dovážať, ale ani predávať takúto soľ, prípadne ju užívať pod hrozbou trestu nižšie uvedeného.

1. § Ak sa u niekoho nájde soľ na predaj, ktorá bola vytážená síce v našej krajine, ale sa nepredáva s naším povolením, nech táto prepadne v náš prospech.

2. § Ak by tí, u ktorých sa soľ našla a z tejto časť už predali, získané finančné prostriedky sú povinní vrátiť.

3.§ Soľ, ako aj peniaze, kráľovský komorník od nich bez otáľania v prospech kráľovskej pokladnice skonfiškuje.

21. Zlato a striebro, z ktorého neboli razené peniaze, nech sa do cudziny nevyváža

Nakoniec, keďže sa chceme postarať o všeobecné blaho a dobro krajiny, prikazujeme, aby nikto nevyvážal z krajiny zlato a striebro, pokiaľ nie je premenené na peniaze. Ani baníci nech sa neopovážia predávať tajne alebo verejne takéto zlato a striebro, a nech sa nikto neopovážia kupovať od baníkov a baníckych robotníkov striebro a zlato.

1.§ Všetko zlato a striebro, ktoré sa získava hocikde na území našej krajiny, sú povinní odovzdať do kráľovskej komory razenia mincí.

2.§ Od žiadnych osôb nie je povolené kupovať striebro alebo zlato za účelom obchodovania, a nie je povolené ani tajne alebo verejne predávať ani také zlato a striebro, ktoré bolo dovezené z cudzej krajiny. Ak niekto chce predávať zlato alebo striebro, je povinný ho predať kráľovskému komorníkovi a cena sa vždy stanovuje podľa miesta vykúpenia.

3.§ Pre vlastnú potrebu, na výrobu zlatých a strieborných nádob a na výrobu iných prepychových predmetov je povolené zlato a striebro nakupovať.

4.§ Ak by sa niekto opovážil konať proti tomuto nariadeniu a predával by zlato a striebro, nech stratí svoje peniaze, ktoré sú zlaté alebo strieborné a polovica ostatných peňazí sa odovzdá do našej kráľovskej pokladnice a druhá polovica tomu, kto takúto vec nahlásil.

5.§ Preto nariaďujeme, aby zlato alebo rudu, v ktorej sa zlato alebo striebro nachádza, nikto nedržal u seba, a nech nikto nedrží ani náradie potrebné na spracovanie zlata a striebra, okrem zlatníkov, a nech nikto nevykonáva prácu oddeľovania zlata a striebra od vody len tí, ktorí sú takouto prácou poverení.

6.§ Na svedectvo všetkého, čo sme tu uviedli a pre väčšiu silu nášho nariadenia opatrujeme túto našu výsadnú listinu privesenou dvojitou pečaťou.

Dané v Kristovi, rukou nášho hlavného kancelára, z milosti Apoštolskej stolice záhrebského biskupa pána Eberharda, nášho milovaného človeka, v roku Pána 1405, 15. apríla, v 17. roku nášho panovania.

Dané vtedy, keď bol správcom pätikostolskej cirkvi a kostola nesúceho meno Svätej Sabíny náš vážený páter pán Valentín, vtedy, keď bol kaločským arcibiskupom Ján, ostrihomský arcibiskup, v čase Ondreja, ktorý bol arcibiskupom zo Splatova a druhý Andrej biskupom z Raguzy, keď Lukáš bol veľkovaradínskym biskupom, Štefan sedmohradským a Eberhard záhrebským biskupom, v čase, keď biskupská stolica v Jágri bola neobsadená, v čase, keď srbským biskupom bol Ján, vesprímska biskupská stolica bola prázdna, rábskym biskupom bol Ján, vacovským biskupom Mikuláš, nitrianskym biskupom Peter, čanádkym biskupom bol brat Dóža a ďalšie biskupské stolice v Sriemsku, v Traguri, Scardone, v Tinnine, v Novi, Sebeniku, Korbave a v Zengu boli prázdne.

Dané v čase, keď palatínom Uhorska bol Mikuláš Gara, sedmohradskými kniežatami boli Ján a Jakub, krajinským sudcom Frank, syn bána Kónyu, keď Pavol Bessenyei a Pavol Petthy boli bánmi Dalmácie, Chorvátska a Slovinska, keď Ján Maróthy bol bánom z Mačova, keď hodnosť bána v Soreni bola neobsadená, keď naším taverníkom bol Mikuláš Treutel a županom časti krajiny Požegy, naším strážcom dverí bol syn bána Kónyu menom Šimon, Martin Derš naším stolníkom, Vavríneč Thary naším

pohárnikom, Peter Čech naším koniarom, Smilo z Vetavy bratislavským županom a mnohí ďalší zastávali funkciu župana našej krajiny.

(Preklad: Margita Gálová, Veronika Nováková)

Preklad do slovenského jazyka na základe publikácie BERTÉNYI, I.: Magyar történeti szöveggyűjtemény (1000–1526), Osiris, Budapest 2000, s. 322–327.

2.

Výsadná listina kráľa Žigmunda pre Šamorín z roku 1405

Žigmund, z Božej milosti kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Rámy, Srbska, Haliče, Vladimírska, Kumánska a Bulharska, brandenburský markgróf, hlavný komorník Svätej Rímskej ríše, dedič Čiech a Luxemburska, niekoľkým v súčasnosti žijúcim i budúcim kresťanom, ktorým sa táto naša listina dostane na známosť, pozdrav v Spasiteľovi.

Riadiaca moc kráľovského veličenstva má tým väčší záujem na zotrvaní a pokoji svojich podriadených, čím viac vidí, že blaho všetkých prispieva i k vlastnému bohatstvu a sláve, a bieda všetkých je na jeho škodu a potupu. A určite nemôže byť bez slávy také knieža, ktoré má na pamäti vždy pokoj a bezpečie svojich podriadených a tiež nemôže byť statočný ten, ktorý keď môže, nezabráni počiatkom nebezpečenstva a zla. Preto všetkým súčasným a budúcim chceme našou listinou oznámiť, že z dôvodu rôznych pohrôm, zapísaných v kronike kráľovstva, v dôsledku útoku Pečenehov, Tatárov a iných pohanov, naposledy Turkov, treba rozšíriť mestá, aby mali vlastné obranné múry tam, kde boli poškodené majetky a spôsobené utrpenia a škody.

Toto je dôvod, prečo sme zvolali poslov a vyslancov všetkých miest, mestečiek a slobodných dedín patriacich pod kráľovskú právomoc, zo všetkých stolíc a častí krajiny. Všetky prosby, žiadosti, správy, názory a sťažnosti sme si vypočuli a presne sme pochopili: na základe rady najvýznamnejších cirkevných hodnostárov krajiny, barónov a váženejších predstaviteľov a tiež na radu spomínaných poslov a vyslancov, po dôkladnom zvážení a porade, sme pre úžitok a pokoj krajiny rozhodli a nariadili, aby niektoré z našich miest boli ohradené hradbami, niektoré spomedzi mestečiek a slobodných dedín boli povýšené na mestá. Medzi tými, ktoré majú mať múry, je naše mesto Šamorín, ktoré nemá žiadnu obranu, v minulosti mu preto boli spôsobené veľké škody a takýmto je vystavené aj v budúcnosti. Na rady najvýznamnejších cirkevných hodnostárov krajiny, barónov a váženejších predstaviteľov a tiež na radu spomínaných poslov a vyslancov je potrebné vybudovať okolo miest hradby, a tak z našej kráľovskej moci ustanovujeme, aby mešťania, obyvatelia a hostia z nášho mesta Šamorína svoje mesto dobre opevnili, aby sa v ňom dalo bezpečne sa zdržiavať aj v čase útoku nepriateľov. Vyhlasujeme a z našej kráľovskej moci dávame mestu Šamorín, jeho obyvateľom, hostom, ako aj iným ľuďom z nášho mesta všetky slobody, milosti a výsady, ktorým sa teší naše mesto Bratislava a ktorým sa tešia a ktoré používajú jej obyvatelia. Naša ochrana sa vzťahuje na obyvateľov a hostí Šamorína, ktorým z našej kráľovskej štedrosti dovoľujeme, aby mešťania a obyvatelia spoločne 88 zlatých, v

dobrom a úradnom mene v dvoch termínoch na sviatok svätého Michala, archanjela a svätého Juraja každoročne zaplatili, túto sumu však majú celkom využiť na postavenie mestských múrov a opevnení. Okrem toho na budovanie opevnenia dávame 12 zlatých alebo 20 funtov malých denárov, ktoré sa používajú v našom kráľovstve, ktoré naši obyvatelia zo Šamorína každoročne v určenom termíne do nášho mestačka Holíc sú povinní dať. Tieto peniaze odoberáme od Holíc a dávame Šamorínčanom, aby týchto 12 zlatých alebo 20 funtov malých denárov dávali na opevňovacie práce. Na Nový rok sú nám povinní dať dar – pozlátený strieborný kalich v hodnote 50 denárov alebo 50 denárov. Ten istý deň sú povinní dať našim strážcom dverí 400 denárov. Okrem toho, jednotliví remeselníci sú povinní pre nášho koniara dať zo všetkého, čo vyrábajú, jeden kus – kožušníci jeden kožuch, výrobcovia zubadiel jedno zubadlo a pod. Ostatným našim hodnostárom: stolníkovi, pohárnikovi, kráľovskému šafárovi, okrem strážcom dverí, nemusia dať nič. Ak my alebo kráľovná zavíta do mesta, jeho obyvatelia sú povinní pripraviť pohostenie na jeden deň pre náš kráľovský dvor. Sudcov a prisazných môžu voľne, nikým nerušene voliť, títo majú právo súdiť vo všetkých záležitostiach podobne ako sudca v Bratislave. Mešťanov môže súdiť len ich súd. Ak nie sú spokojní s rozsudkom vlastného súdu, nech ich súdi súd v Bratislave. Ak nebudú spokojní ani s jeho rozsudkom, ich vec nech sa dostane pred taverníka. Pokiaľ by ani s jeho súdom nebolí spokojní, nech sa vec dostane pre našu prítomnosť, pred nás, a my rozhodneme konečnou platnosťou. Okrem toho, nech sú zachované všetky ich staré majetky, ktoré môžu voľne užívať. A aby mesto bolo čím skôr ohradené múrmi a hradbami, a aby tieto sa udržiavali v dobrom stave, nariaďujeme našim mešťanom, obyvateľom a hosťom, aby tomu prispeli prácou a prostriedkami.

Aby táto naša vôľa a rozhodnutie boli dodržané, a aby ani v budúcnosti nebolo možné to spochybniť, porušiť a zrušiť, a aby mešťania a obyvatelia využívali našu kráľovskú milosť a mohli sa s ňou pyšovať, našou dvojitou pritlačenou pečaťou opatrenú výsadnú listinu prikazujeme im vydať.

Dané rukou pána Eberharda, z milosti Krista pátra a z apoštolskej stolice menovaného biskupa čongrádskeho, ako aj kancelára nášho kráľovského dvora. V roku Pána 1415* 7. kalenda májová.

(Preklad: Veronika Nováková)

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, fond Magistrát mesta Šamorín, inv. č. 77. Listina sa zachovala v konfirmačnej listine kráľa Leopolda I. z roku 1689.

3.

Výsadná listina kráľa Ferdinanda I. pre Šaľu z roku 1536

Nos Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, etc. Rex semper Augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore presentes quibus expedit universis. Quod fidelis noster

* Správne rok 1405.

magnificus Franciscus de Reuva, personalis presentiae nostrae in iudiciis locumtenens et comes comitatus de Thurocz, exhibuit nobis literas fidelis nostri venerabilis ac religiose fratris Urielis Majtheny, preposite de Thurocz et conventis fratrum ordinis premonstratum loci eiusdem in papiro patenter emanatas sigilloque eiusdem conventus a tergo impressime communitas, quibus mediantibus idem prepositus et coventus cum incolis oppidi sui Séllie, possessionumque Kyralfalwa et Hossufalwa in Nitriensi, ac Peredfalwa in Posoniensi comitatibus habitarunt ad talem venissent compositionem Atque unionem idque eo potissimum respectum, quod praescriptarum possessionum ac oppidi incolae procul ab ipso praeposito et loco eiusdem residentiae essent positi per idque ab officialibus multa damna distractionesque tam ipse praepositus et conventus quam etiam prefati jobbagiones paterentur. Primo, ut universe proventus ipsius praepositi, census et datiam ordinariae et extraordinarie munera, labores, videlicet agriculturae et id genus, tam foeni falcationes quoque capetea de desertis et singula emolumenta de terris arabilibus cultis et incultis, sylvis nenoribus, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus ac molendinis ac molendinorum locis in fluvio Wágh decurrentis et pertinentis earundem vinue ipse praeposito et conventui hucutque ex eisdem pervenientes, item universa birsagia dominum concernentis puta cumquis convinceretis in homagio, et bonorum vel humanitatis aut capitis amisione et id solum ab incolis bonorum ipsius ecclesiae, illic degentibus intellegatur et quod non plus in birsagys officialis valeat eos aggravare, nisi in florenis duobus ad summam quatuor de extraneis autem quibuscunque ipse officialis praepositi pro tempore constitutus plenam facto birsagionum habeat facultatem. Una eum? Cum? Domo praepositi ibidem fundata reFlorenis viginti paratae pecuniae ad illam domum ex officio Altaris sancti Mathei apostoli et evangelistae similiter concernenti ita videlicet ut ipsi Incole proscripta oppidi et possessionem in paratis pecunis bona monete hungaricalis ter in anno, puta in profesto Penthecostes, septuaginta florenos, in festo Beati Michaelis archangeli totidem, in festo natalis Domini sexaginta florenos, qua suma facit in toto florenos ducentos dare et solvere teneatur ipsoque praepositos et succesores eius, in nullo penites supra talem Summam eos gravare debeat, his exceptis et exclusis quod telonium cum naulo praepositus possideat, vina insuper de Barathy ipse praepositae provenientia ut hactenus navigio, in oppidum ipsum Séllie deducant. In causis vero ipsorum colonorum dum ipse praepositus habuerit agere sine jure mediante procedere habeat sine alios ut curros et actualia administrent, pecuniam vero puta florenos sedecim ut ipse incolae prout alias semper ad Nittriam exsolvant. Super quibus omnibus supradictis ipse praepositus et colone eius predicti concordassent medio honorabilis plebanorum Joannis de Nemet Prona, Laurenti de Szentmartony at Egregii Christophori de Toth Prona et nobilium Adame de Rázgha, Joannis Hindy, Anthonii Chery de Baráthy ac aliarum plurimum personarum fidedignarum. Quibus quidem literis exhibitis idem Franciscus de Reva, nominibus et in personis prefatorum iudicis et jurate ceterorumque hospitum et incolarum eiusdem oppidi Séllie, nobis supplicavit ut ipsas literas ac omnia in eis contenta presentibusque literis expressa, ratas et accepta habere, ac eisdem nostrum Regium consensum prebere easque perpetuo valituras confirmare dignaremur. Cius suplicatione exaudita clementer et admissa easdem literas in omnibus suprascriptis articulis, punctis et clausulis approbamus et ratificamus omnibusque et singulis praemissis nostrum regium consensum prebemus, easque tanquam praesentibus literis nostris de verbo ad verbum essent insertae, perpetuo valituras confirmamus harum nostrarum vigore testimonio

literarum. Datum Viennae feria tertia proxima post festum circumcisionis Domini, Anno eiusdem millesimo quingentesimo tricesimo sexto.

My Ferdinand, z Božej milosti kráľ rímsky, Uhorska, Čiech atď., kráľovský princ Španielska, arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska atď. Znením tejto listiny dávame na vedomie všetkým, koho sa to týka, že náš verný a vznešený František Révay, zástupca personála v súdnych záležitostiach a župan Turčianskej stolice, ukázal nám listinu ctihodného a zbožného brata Uriela Majtényiho, turčianskeho prepošta a brata konventu premonštrátov toho istého miesta, vyhotovenú na papieri, v otvorenej forme a na dorze spečatenú pritlačenou pečaťou konventu. Prostredníctvom tejto listiny prepošt a konvent s obyvateľmi mestečka Sélle¹ a dediny Kyralfalwa² a Hossufalwa³ v Nitrianskej stolici a Peredfalwa⁴ v Bratislavskej stolici, uzavreli takú dohodu alebo zmluvu, ktorú by žiadali naďalej dodržiavať. Obyvatelia spomínaných obcí a mestečka v čase, keď miesto prepošta nebolo obsadené, veľa trpeli od úradníkov a boli im aj konventu spôsobené mnohé škody. Preto im prepošt dovolil, aby všetky príjmy spomínaného prepošta, dane riadne i mimoriadne, práce poľnohospodárske a tomu podobné, ako aj kosenie sena a úžitky z obrobenej a neobrobenej pôdy, lesov, rybníkov a z rybolovu, z vôd tečúcich, ako aj z mlynov a plávajúcich mlynov na rieke Váh a z ich príslušenstva a z vinogradov spomínaného prepoštstva patrili im. Ďalej, všetky súdne poplatky, ktoré doteraz patrili zemepánovi, totiž poplatky od akéhokoľvek odsúdeného na pokutu, na odňatie majetku a stratu hlavy, ktoré boli doteraz vyberané na základe súdenia úradníkmi, okrem tých, ktorých hodnota bola od dvoch do štyroch zlatých. Odteraz súdenie takýchto deliktov patrí uvedeným našim poddaným. Súdenie cudzích ľudí však zostáva naďalej v kompetencii našich úradníkov. Pre dom prepošta, ktorý opäť prekvitá a ku ktorému patrí aj oltár sv. Mateja, apoštola a evanjelistu, sú povinní poskytnúť 20 peňazí na zabezpečenie potravín pre tento dom. Obyvatelia spomínaného mestečka a obcí majú dať peniaze v dobrej uhorskej mene, trikrát do roka, v deň pred Turicami 70 zlatých, na sviatok sv. Michala, archanjela takisto a na sviatok Narodenia Pána 60 zlatých, ktorá suma dokopy predstavuje 200 zlatých. Túto sumu sú povinní dať prepoštovi a jeho nasledovateľom, ktorí ich však okrem tejto záťaže nesmie ničím obťažovať. Využívanie úžitkov obyvateľmi sa netýka vyberania mýta a používania prevozu, a obyvatelia sú povinní donášať víno z Baráthy do Šale. Okrem toho, že sedliakov ako doteraz môže prepošt zaťažovať furmankami a poskytnutím potravín a patria mu peniaze, totiž 17 zlatých, ktoré platili obyvatelia vždy do Nitry, nič iné nemá právo od nich požadovať. O všetkom hore povedanom, prepošt, ako aj spomínaní obyvatelia sa dohodli prostredníctvom vznešených farárov Jána z Nemeckého Pravna, Vavrinca zo Svätého Martina a Kristiána zo Slovenského Pravna, ako aj šľachticov Adama de Rázgha, Jána Hindyho, Antona Cheryho z Baráthy, ako aj ďalších hodnoverných ľudí. Spomínanú listinu predložil František Révay v mene spomínaných richtárov a prisažných, ako aj hostí a obyvateľov mestečka Šale, a žiadal nás, aby sme listinu a všetko to, čo obsahuje, naďalej dodržiavali a udelili preto náš kráľovský súhlas, a aby sme potvrdili platnosť listiny. Túto žiadosť sme vypočuli a listinu a všetky jej body a články potvrdzujeme a dávame náš kráľovský

¹ Šaľa

² Kráľová nad Váhom

³ Dlhá nad Váhom

⁴ Tešedíkovo

súhlas tomu, čo táto naša listina od slova do slova obsahuje. Touto našou listinou potvrdzujeme platnosť. Dané vo Viedni, v tretí sviatok po obrezaní Pána, v roku pána 1536.

(Preklad: Veronika Nováková)

Magyar Országos Levéltár, A-35, Libri Regni, 6. zväzok, s. 110–112. Listina sa zachovala v prepise kráľa Mateja II. z roku 1610.

4.

Výsadná listina kráľa Ferdinanda II. pre Galantu z roku 1635

Nos Ferdinandus Secundus Dei gracia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germanie, Hungariae, Bohemiae, Dalmaciae, Croaciae, Sclavoniaeque etc. Rex Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae ac superioris et inferioris Silesiae, Wierthembergae, Marchio Moraviae, ac superioris et inferioris Lusatiae, comes Tyrolis et Goritiae etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad fidelium nostrorum Magnificorum Danielis, Pauli et Wolphgangi Eszterhassy de Galantha etc. pro parte fidelium nostrorum Providorum Universorum videlicet Inhabitorum ac incolarum totiusque; communitatis oppidi ipsorum Galantha nuncupati in Comitatu Poseniensi existentis habiti Maiestati nostre factam, tum etiam pro commodo et utilitate Regni nostri Hungariae, ac incolarum et populorum totiusque Comunitatis eiusdem oppidi Galantha, ad idem oppidum (ubi et alioquin annuatim duae nundiae, sed propter circumvicinorum fororum discommoditate minus congruo tempore celebrari perhibebantur, illas ad commodiorem terminum reducere et reformare eisdemque binis prioris Nundinis duas adhuc alias Nundinas superaddere volentes) imposterum hoc sequenti modo quatuor liberas Nundinas seu fora annualia libera in festivitatibus, unas quidem Divii Georgii Papae duodecima scilicet die mensis Martii, alteras vero ipso die Mercurii festum Sacrae Pentecostes antecedente: tertias porro Sancti Regis Stephani Hungarorum utpote Apostoli, nempe die vigesima Mensis Augusti et quartas denique Sanctae Barbarae virginis et martiris, quarta scilicet die mensis Decembris, aliisque diebus ipsas festilitates, prefactumque diem Mercurii qui festum sacrae Pentecostes antecedit, praecedentibus et immediate sequentibus, ad id necessario aptis et sufficientibus omni anno: Item Forum hebdomadale singulis diebus Mercurii in qualibet hebdomada omnino sub iisdem libertatibus et praerogatiuis, quibus Nundinae, seu fora annualia libera scilicet et hebdomadalia liberarum Civitatum nostrarum, aut oppidorum et villarum celebrantur, perpetuo celebrari duximus gratiose annuendum et concedendum. Imo annuimus et concedimus paesentium per vigorem. Absque tamen praeiudicio Nundinarum seu fororum annualim scilicet et hebdomadali, liberorum et aliorum quorumcunque locorum circumvicinorum. Quocirca vos omnes et singulos, mercatores, institores, ac forenses homines, atque viatores quoslibet, harum serie assecuramus affidamus et certificamus, quatenus at praedictas Nundinas seu fora annualia, scilicet et hebdomadalia libera, per nos in praedicto oppido Galantha, modo praemisso perpetuo celebrari commissas et concessa, cum omnibus mercantiis, rebusque et bonis vestris, libere, secure

et absque omnia pauore seu formidine personarii rerumque et mercanciarum vestrarum, veniatis, properetis et accedatis, peractisque ibi negotiationibus vestris omnibus iterum ad propria aut quae malueritis loca redeatis, salvis semper personis et rebus vestris sub nostra protectione et tutela specialis permanentibus. Et haec volumus in foris et aliis locis publicis ubique palam facere proclamari. Praesentes vero quas secreto sigillo nostro quo ut Rex Hungariae utimur inpendenti communiri fecibus, post earum lecturam semper reddi volumus et jubemus praesentati. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima tertia mensis Martii. Anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo quinto. Regnorum nostrorum Romani decimo sexto, Hungariae et reliquorum decimo septimo, Bohemiae vero anno decimo octavo.

Ferdinandus

My, Ferdinand II., z Božej milosti volený rímsky cisár vždy vznešený, kráľ Nemecka, Uhorska, Čiech, Dalmácie, Chorvátska a Slavónie atď., arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska, Štajerska, Korutánska, Karnioly a Horného a Dolného Sliezska, Württenberska, markgróf Moravy, ako aj Hornej a Dolnej Lužice, gróf Tirolska a Goričska, atď. Dávame na vedomie touto našou listinou všetkým, koho sa to týka, že prišiel k nám vážený pán Daniel, Pavol a Wolfgang Esterházy de Galanta, atď. a v záujme všetkých obyvateľov mestčka Galanty ako aj jej celého spoločenstva, ktoré sa nachádza v Bratislavskej stolici, ako aj pre úžitok Uhorského kráľovstva, sa vyslovil v prospech obyvateľov a ľudí patriacich do spoločnosti mestčka Galanta (kde sa doteraz konali dva jarmoky, ale neboli v súlade s okolitými jarmokmi a preto nemali osoh, a preto chceli by pozmeniť termíny ich konania a doterajšie dva jarmoky ďalšími dvoma doplniť), aby odteraz štyri jarmoky alebo slobodné výročné trhy sa konali. Prvý na sviatok Gregora, pápeža – 12. marca, druhý v stredu pred Turicami, tretí na sviatok Sv. kráľa Štefana, apoštola Uhorska – totiž 20. augusta a štvrtý na sviatok Sv. Barbory, panny mučedníčky – 4. decembra. Ak by sviatky pripadli na nedeľu majú sa konať deň pred alebo po nedeľi. Ďalej povoľujeme a dávame právo konať týždenné trhy každú stredu vo všetkých týždňoch slobodne a podobne ako majú povolené ostatné naše slobodné mestá a mestčká, ako aj obce. Toto povoľujeme a dávame touto našou listinou bez toho, aby to škodilo ročným a týždenným trhom a jarmokom, ktoré sa konajú v okolitých miestach. Z tohto dôvodu všetkých Vás, obchodníci, trhovníci vyzývame, aby ste na spomínané jarmoky a ročné a týždenné trhy do spomínaného mestčka Galanty s vecami, tovarmi a Vaším majetkom nerušene a voľne sa dostavili a vykonajúc tu Vaše záležitosti kúpy a predaja sa vrátili do svojich príbytkov, alebo inam, aby Váš tovar bol zabezpečený pod našou zvláštnou ochranou. Toto sa má vyhlásiť na trhoch a všetkých verejných miestach.

Túto našu listinu po jej prečítaní spečatujeme našou tajnou pečaťou, ktorú používame ako kráľ Uhorska.

Dané vo Viedni, 23. marca 1635, v desiatom roku nášho panovania ako rímskeho cisára, sedemnástom roku panovania ako uhorského kráľa a v osemnástom roku panovania ako českého kráľa.

Slovenský národný archív, fond Esterházy–česnecká línia, b. č.

Výsadná listina uhorského kráľa Karola III. pre Šaľu z roku 1725

My, Karol VI., z Božej milosti vznešený rímsky cisár, kráľ Nemecka, Španielska, Uhorska, Čiech, Dalmácie, Chorvátska, Slavónie, atď., veľkoknieža Rakúska, knieža Burgundska, Brabantu, Štajerska, Korutánska, Krajiny, Luxemburska, Würtenberska a Théb, knieža švábsky, markgróf moravský a gróf habsburský, tyrolský, ferretsý, kyburgský atď.

Touto našou listinou dávame na pamäť všetkým, koho sa to týka, že bohabojný páter Juraj Rajcsányi, terajší rektor Trnavského jezuitského kolégia, ponížene sa na nás obrátil a vypovedal, že v mestečku Šaľa, ktoré leží pri Váhu a od nepamäti slobodne vydržiava ročne štyri trhy, prvý na sviatok sv. Doroty, panny a mučeníčky, druhý v druhú nedeľu po Veľkej noci, tretí na sviatok sv. Margity a štvrtý na sviatok sv. Kataríny, panny a mučeníčky. Uvedené mestečko žiadalo pre väčší prospech Trnavského kolégia a taktiež okolitých susedných obcí, aby sme im dovolili ešte jeden trh, aby mohli mať päť slobodných trhov tak, aby to nebolo na škodu trhov v okolitých miestach. Žiadalo ďalej, aby pre väčší osov obchodníkov, kupcov a trhovníkov sme trh, ktorý sa koná v druhú nedeľu po Veľkej noci preložili na iný, vyhovujúcejší deň. So súhlasom okolitých miest, po vzore iných miest, bez toho, aby sme narušili prospech okolitých obcí, v spomínanom mestečku Šaľa povoľujeme taktiež konanie dobytčích trhov. Preto nás ponížene žiadajú, aby my, z kráľovskej a cisárskej moci sme im potvrdili spomínané tri trhy v pôvodnom čase. A ten, ktorý sa konal v druhú nedeľu po Veľkej noci, preložili na sviatok sv. Urbana. Okrem týchto spomínaných štyroch trhov povoľujeme konanie ešte jedného trhu na sviatok Povýšenia sv. kríža. A povoľujeme, aby tri dni pred konaním týchto piatich trhov konali dobytčí trh. Vypočujúc prosbu Juraja Rajcsányiho, milostivo z našej kráľovskej milosti a cisárskej moci potvrdzujeme vyššie uvedené štyri trhy a posledný zachováme v pôvodnom čase. A ten, ktorý zvykli konať v druhú nedeľu po Veľkej noci prekladáme na sviatok sv. Urbana, pápeža a mučeníka. Okrem týchto, odtaz milostivo povoľujeme ešte jeden na sviatok Povýšenia sv. Kríža. Milostivo vyhlasujeme, že odtaz päť slobodných trhov – prvý na sviatok sv. Doroty, panny a mučeníčky, druhý na sviatok sv. Urbana, pápeža a mučeníka, tretí na sviatok sv. Margity, panny a mučeníčky, štvrtý na sviatok Povýšenia sv. Kríža, piaty, posledný, na sviatok sv. Kataríny – a tri dni pred nimi dobytčí trh so všetkými slobodami a výsadami, aké mávajú výročné trhy a dobytčie trhy v kráľovských mestách a ako je tomu aj v okolitých miestach, dovoľujeme, aby sa v mestečku Šaľa konali naveky. Preto Vás, obchodníci, kupci, trhovníci a cestujúci touto listinou vyzývame a dávame Vám na vedomie, aby na vyššie uvedených päť trhov a dobytčí trh v uvedenom mestečku Šaľa s tovarom a výrobkami, s drevenými výrobkami, náradím splaveným dolu Váhom a zvieratami ste slobodne, bezpečne a bez strachu prichádzali, slobodne predávali a potom so svojím tovarom a vecami domov, alebo inde išli slobodne pod našou kráľovskou ochranou. A chceme, aby toto na trhoch a iných verejných miestach vyhlásili.

Túto listinu sme overili našou tajnou pečaťou, ktorú používame ako kráľ Uhorska. Po prečítaní nech sa listina dostane naspäť žiadateľovi.

Dané vo Viedni, v sídle veľkokniežatstva, 16. októbra, v roku Pána 1725, v 15. roku nášho panovania ako rímskeho cisára, v 23. roku nášho panovania ako španielskeho kráľa a v 15. roku panovania ako uhorského, českého atď. kráľa.

Karol v.r.

(Preklad: Veronika Nováková)

Magyar Országos Levéltár, E-152

Knihy

László Szögi: VÝSLEDKY VÝSKUMU PEREGRINÁCIE V MAĎARSKEJ HISTORIOGRAFII.

Pri výskume vplyvu peregrinácie študentov na zahraničných univerzitách na dejiny vzdelávania v Uhorsku a Sedmohradsku môžeme konštatovať, že tento jav, napriek tomu, že vykazuje veľa podobného, v jednotlivých historických etapách sa vyznačuje aj niektorými odlišnosťami.

V Uhorsku, podľa našich doterajších poznatkov, do moháčskej bitky môžeme rátať s 10 tisíc intelektuálmi, ktorí študovali na zahraničných univerzitách. Počet študentov študujúcich na zahraničných univerzitách v ranom novoveku, teda v období rokov 1526–1788 je možné ohraničiť s 25 tisíc zapísanými študentmi. V ďalšom období, v rokoch 1789–1919 môžeme rátať s 55 tisíc študentmi zapísanými na zahraničné štúdium, pričom polovica z nich sa vydala na cestu po roku 1890. Počet študujúcich v zahraničí bol však v skutočnosti nižší, lebo za základ sme brali akt zápisu, pričom jeden študent sa zapísal priemerne dvakrát, teda počet študujúcich v zahraničí dosiahol len necelú polovicu z 80 tisíc. Napriek tejto skutočnosti, peregrinácia z Uhorska za účelom štúdia prekročila v každom období európsky priemer. Príčinou tejto skutočnosti bolo veľmi neskoré vybudovanie domácej univerzitnej siete, ale aj výrazná motivácia, ktorá charakterizovala tento región bez rozdielu na národnosť a vierovyznanie. V dôsledku tohto, získanie vzdelania v najväčších kultúrnych centrách Európy bolo akýmsi zvykom, ba spoločenskou požiadavkou. Tento fakt dôrazne ovplyvnil prijímanie nových poznatkov v Uhorsku. Ako som už na to poukázal, najväčšie rozmery dosiahlo na prelome 19. a 20. storočia, kedy evidujeme viac ako 17 tisíc zápisov na zahraničných univerzitách. Peregrinácia v tomto období oproti predchádzajúcemu mala charakter vyššej formy štúdia, najmä postgraduálnej, ktorá napomohla vzniku početnejšej tvorivej inteligencie.

Skúmajúc smer štúdia ako aj regionálneho rozloženia študentov zapojených do tohto procesu, získame zaujímavý obraz o zahraničných štúdiách. Skúmajúc obdobie po roku 1526 sa jasne ukazuje dominancia viedenských vyšších vzdelávacích inštitúcií, a to nielen v 19. storočí. Bolo na nich zapísaných 43,7% študujúcich, čo je viac ako sa to očakávalo na základe doterajšej odbornej literatúry. Toto dopĺňa ešte ďalších 11 tisíc zápisov na menších univerzitách a akadémiách Habsburskej ríše. Celkovo 57% peregrinácie smerovalo do vzdelávacích ustanovizní Habsburskej ríše, rátajúc aj rakúske a české dŕžavy. Na vzdelávacích inštitúciách v nemeckých krajinách počítame približne s 23 tisíc zápsmi, čo tvorí 28% zahraničnej peregrinácie za štúdiom. Do Holandska smerovali 4%, do Itálie 3,5% do Švajčiarska 3,3% do poľsko-baltickej oblasti 2% a do francúzsko-anglickej tiež 2% študentov. Konečné stanovenie týchto čísiel bude možné až po ďalších výskumoch, aj keď niektoré poznatky je možné predpokladať už teraz.

Tvrdenie historiografie z 19. storočia, že sa peregrinácia týkala najmä maďarských protestantov a Nemcov zo Sedmohradska a Horného Uhorska a že Habsburská ríša brzdila zahraničné štúdium, sú dnes už prekonané. Pri súčasnom stave výskumu, skúmajúc 16.–18. storočie, je jasná rovnováha medzi protestantskými a katolíckymi študentami. Toto tvrdenie je nové aj preto, lebo peregrinácia za štúdiom

v rámci Habsburskej ríše bola predtým neznáma, a tak údaje ukazovali dominanciu smeru peregrinácie na nemecké, holandské a švajčiarske univerzity. Podobne je nový aj poznatok, že protestantská peregrinácia zo Sedmohradska neklesla ani v 18. storočí a orientovala sa na vzdelávacie inštitúcie v rámci Habsburskej ríše. Význam tohto vidím v tom, že kultúrne styky v Uhorsku v sledovanom období boli viacsmerové a tak sa vedecké poznatky a výsledky prijímali zo všetkých strán. Len na málo európskych štátov je charakteristické, že jeho obyvatelia súčasne prinášali vo veľkom množstve vedecké informácie, odbornú literatúru a metódy z Ríma, Bologne, Padovy, Viedne, Ženevy, Bazileja, Leidenu, Utrechtu, Jeny, Heidelbergu alebo z Cambridge-u a Königsbergu. Medzi osobitosti uhorskej peregrinácie za účelom štúdia patrí práve mnohostrannosť, čo sa od čias osvietenstva ešte viac posilňovalo. Od začiatku 19. storočia sa čoraz širšie spoločenské vrstvy zapájali do navštevovania zahraničných univerzít. V tomto období už stratila svoj význam aj náboženská príslušnosť, no predsa jeden moment značne vplýval na obraz peregrinácie. Uhorskí Židia sa vo veľkom množstve zapájali do tohto procesu, čím sa zvyšoval počet a rozmery peregrinácie. Treba zdôrazňovať, že v skúmanom 19. storočí pretrvávali alebo len málo sa menili predchádzajúce nasmerovania, najmä vzťahy s nemeckými protestantmi. S určitými premenami pretrvávali aj peregrinácie katolíckych teológov (význam Innsbrucku rástol po roku 1850), a vďaka technickým, prírodovedeckým a ekonomickým poznatkom pribudli aj úplne nové nasmerovania.

Dobre rozvinutá sieť stredných škôl a domáce univerzity a akadémie v Uhorsku v období dualizmu a na prelome storočia vytvorili dobré podmienky k tvorbe kreatívnej zmysľavejšej vrstvy inteligencie. Na preniknutie do hornej vrstvy tejto skupiny bolo nevyhnutné mať styky so zahraničnými univerzitami. Je nepochybná skutočnosť, že vynikajúce talenty dosiahli úspechy už v zahraničí, avšak bez načrtnutých tradícií v spoločnosti pred prelomom storočia by sa vyskytovali v oveľa menšom počte. Uhorská spoločnosť, presnejšie otvorenosť domácej inteligencie prispela k dosahovaniu významných výsledkov v činnosti vedcov v Uhorsku i zahraničí.

Výsledky doterajšieho výskumu v rámci tvorby databázy „Návšteva študentov z Uhorska na zahraničných univerzitách v novoveku“ (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban)

1. SZÖGI, L.: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén (1789–1849) [Študenti z Uhorska na univerzitách Habsburskej ríše (1789–1849)], nové, rozšírené vydanie je v príprave; sleduje zápisy z 26 inštitúcií, spolu cca 10 tisíc zápisov.
2. KISS, JÓZSEF, M.: Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen (1715–1789) [Študenti z Uhorska na Viedenskej univerzite (1715–1789)], nové, rozšírené vydanie už vydaného 13. zväzku; sleduje zápisy z 2 inštitúcií, 1951 zápisov.
3. SZÖGI, L.: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken (1789–1919) [Študenti z Uhorska na švajčiarskych a holandských univerzitách (1789–1919)], sleduje zápisy z 15 inštitúcií, spolu 2065 zápisov.
4. MÉSZÁROS, A.: Magyarországi diákok a prágai egyetemeken (1850–1918) [Študenti z Uhorska na pražských univerzitách (1850–1918)], sleduje zápisy z 9 inštitúcií, 1398 zápisov.

5. SZÖGI, L.: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon (1789–1919) [Študenti z Uhorska na univerzitách a vysokých školách v Nemecku (1789–1919)], sleduje zápisy z 57 inštitúcií, 14 546 zápisov.
6. HEGYI, Á.: Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon (1526–1788) (1798) [Študenti z Uhorska na švajčiarskych univerzitách a akadémiách (1526–1788) (1798)], sleduje zápisy z 5 inštitúcií, 753 zápisov.
7. SZÖGI, L.– KISS, JÓZSEF, M.: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon (1849–1867) [Študenti z Uhorska na viedenských univerzitách a vysokých školách (1849–1867)], sleduje zápisy z 8 inštitúcií, 6453 zápisov.
8. FAZEKAS, I.: Magyarországi diákok a bécsi Pazmaneumban (1624–1918) (1951) [Študenti z Uhorska vo viedenskom Pazmaneu (1624–1918) (1951)], sleduje zápisy z 1 inštitúcie, 4358 zápisov.
9. SZÖGI, L.: Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon (1526–1789) [Študenti z Uhorska na univerzitách v Poľsku a Balticku 1526–1789)], sleduje zápisy z 18 inštitúcií, 1704 zápisov.
10. PATYI, G.: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon (1890–1918) [Študenti z Uhorska na viedenských univerzitách a vysokých školách (1890–1918)], sleduje zápisy z 8 inštitúcií, 6247 zápisov.
11. TAR, A.: Magyarországi diákok német egyetemeken és akadémiákon (1694–1788) [Študenti z Uhorska na nemeckých univerzitách a akadémiách (1694–1788)], sleduje zápisy z 31 inštitúcií 3944 zápisov.
12. VARGA, J.: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin (1560–1789) [Študenti z Uhorska na menších univerzitách a akadémiách Habsburskej ríše (1560–1789)], sleduje zápisy z 9 inštitúcií, 4504 zápisov.
13. KISSNÉ, BOGNÁR K.: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben (1526–1789) [Študenti z Uhorska na vzdelávacích inštitúciách vo Viedni (1526–1789)], sleduje 5 inštitúcií, 7646 zápisov.
14. GÖMÖRI, GY.: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken (1526–1789) [Študenti z Uhorska na anglických a škótskych univerzitách (1526–1789)], sleduje 6 inštitúcií, 313 zápisov.

Plánujeme zostaviť ešte chýbajúce údaje z peregrinácie za účelom štúdia v strednej Európe z konca 19. a začiatku 20. storočia a peregrináciu v období od roku 1526 do francúzskej revolúcie, smerujúcu do mnohých smerov v zahraničí. Naším konečným cieľom je, aby sme podali ucelený obraz o navštevovaní zahraničných univerzít z obdobia 1526–1919, ktorý má veľký význam z hľadiska histórie vzdelanosti, a sprístupnili databázu v tlačenej i elektronickej forme. Táto databáza, podľa našich výpočtov, bude obsahovať približne 90 tisíc zápisov, z nich už 80 tisíc je v elektronickej databáze. Súbežne s touto sériou by bolo potrebné znova pozbierať už čiastočne publikované údaje o štúdiách študentov z Uhorska na zahraničných univerzitách v stredoveku a zahrnúť ich do modernej databázy.

Pripravených je 7 zväzkov, pri ktorých je zozbieranie údajov v pomere 50–100% ukončené. Pri zväzkoch označených poradovými číslami 15. až 20. sa už tiež začalo s

vybudovaním databázy. Ukončenie zbierania údajov potrvá ešte 1–2 roky a ročne by mali vyjsť 1–2 zväzky. Plánované zväzky súčasnej série sú nasledovné.

15. LADÁNYI, S.–BOZZAY, R.: Magyarországi diákok holland egyetemeken és akadémiákon (1575–1919) [Študenti z Uhorska na holandských univerzitách a akadémiách (1575–1919)]
16. SZÖGI, L.: Magyarországi diákok német egyetemeken és akadémiákon (1526–1693) [Študenti z Uhorska na nemeckých univerzitách a akadémiách (1526–1693)]
17. MÉSZÁROS, A.–SZÖGI, L.–VARGA, J.: Magyarországi diákok a kisebb osztrák birodalmi egyetemeken és főiskolákon (1849–1919) [Študenti z Uhorska na menších rakúskych univerzitách a vysokých školách (1849–1919)]
18. SZÖGI, L.–VARGA, J.–SZABÓ, M.–SIMON, ZS.: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon (1867–1890) [Študenti z Uhorska na viedenských univerzitách a vysokých školách (1867–1890)]
19. SZLAVIKOVSKY, B.: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken (1526–1918) (1944) [Študenti z Uhorska na talianskych univerzitách (1526–1918) (1944)]
20. OFFNER, R.–KILLYEN von, H.: Magyarországi diákok a bécsi Josephinumban (1782–1886) [Študenti z Uhorska vo viedenskom Jozefíniu (1782–1886)]
21. SÁRKÖZI, G.: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken és főiskolákon (1789–1914) [Študenti z Uhorska na anglických a škótskych univerzitách a vysokých školách (1789–1914)]

V nasledujúcich témach sa začali výskumy, avšak sú len v počiatočnej fáze.

22. Magyarországi diákok francia és belga egyetemeken (1526–1918) [Študenti z Uhorska na francúzskych a belgických univerzitách (1526–1918)]
23. Magyarországi diákok španyl és portugál egyetemeken (1526–1918) (1944) [Študenti z Uhorska na španielskych a portugalských univerzitách (1526–1918) (1944)]

Pri tvorbe databázy zaznamenávame nasledovné údaje o jednotlivých študentoch:

1. Meno, podľa možnosti vo všetkých variáciách so zachovaním pôvodných písmen.
2. Označenie príslušnosti do cirkevného územného celku, arcibiskupstva, odkiaľ poslucháč pochádza (vyskytuje sa najmä pri katolíckych inštitúciách).
3. Miesto narodenia, prípadne miesto, odkiaľ poslucháč prichádza, vo forme, ako je to uvedené v matrike poslucháčov, prípadne v inom dokumente (tu uvádzame aj neskorší maďarský názov). Ak sa bydlisko rodiny líši od miesta narodenia poslucháča, upozorníme na to v poznámkach.
4. Údaj o národnosti poslucháča, prípadne údaj o jeho pôvode uvádzame v presnom prepise z prameňa. Napr. *Hungarus, Transylvanus, Siculus, Pannonus, Germanus, Scephusius, Slavus, Croata, Illirus, Dalmata, Saxo*, atď.
5. Vek poslucháča, dátum narodenia, podľa možnosti aj presný deň.

6. Zamestnanie rodičov alebo tútora v pôvodnom jazyku.
7. Vierovyznanie, ak bolo uvedené. Na nami skúmaných univerzitách v prevažnej väčšine tento údaj neuvádzali alebo ho uvádzali len po roku 1848.
8. Spoločenské postavenie poslucháča podľa uvedenia v prameni, napr. *praenobilis, comes, perillustris, liber baro, nobilis, civis, libertinus*, atď.
9. Dátum zápisu, podľa možnosti úplne presne. Kde to nie je možné, uvádzame prvý navštevovaný semester. Opakované zápisy v tých istých inštitúciách uvádzame v poznámkach.
10. Označenie fakulty, na ktorý sa študent zapísal. Tento údaj sa väčšinou nevyskytuje.
11. V prípade gymnázia, patriaceho do akadémie, označenie triedy, do ktorej sa poslucháč zapísal.
12. Označenie miesta predchádzajúceho štúdia doma alebo v zahraničí.
13. Označenie zahraničnej univerzity, na ktorej študent v predchádzajúcom období študoval. Údaje o univerzitách, na ktorých neskôr študoval, sa uvádzajú v poznámkach. Tieto však nie sú úplné, lebo sa vyskytujú v iných zväzkoch tejto série.
14. Uvedenie dátumu opustenia univerzity, podľa možnosti s presnosťou na deň. Tam, kde to nie je možné, uvádzame údaj o návšteve posledného semestra.
15. Údaj o získaných hodnotniach a tituloch na navštevovanej univerzite. Dátum získania titulu *bakalár, magister, doktor*. Prípadne aj dátum a miesto dišputácie.
16. Označenie prameňov, odkiaľ pochádzajú údaje, dohodou ustanovenými skratkami.

V nasledujúcich tabuľkách chcem v skratke predstaviť štatistické číselné výsledky, ku ktorým sme sa doteraz dopracovali. Neskôr sa podrobnými údajmi budeme v osobitnej monografii.

Zápisy študentov z Uhorska na jednotlivých univerzitách v Európe v období 1526–1919

Obdobie	Francúzsko	Nemecko bez Pobaltia	Pobalticko a severné Nemecko	Holandsko	Anglicko a Škótsko	Švajčiarsko	Poľsko, Litva, Halič	Ostatné časti Habsburskej ríše	Viedeň	Talian- sko	Spolu
1526-1550		cca 300	0	0	0	1	203	0	286	54	844
1551-1600		cca 1400	53	2	10	34	155	280	346	278	2558
1601-1650		cca. 1000	650	723	128	19	42	662	635	249	4108
1651-1700		cca 1600	376	865	135	33	4	639	1422	237	5311
1701-1750		2150	108	882	34	194	26	750	1525	192	5860
1751-1789		1549	33	525	6	438	45	506	2333	147	5582
Spolu 1.	cca 100	7999	1220	2997	313	719	475	2837	6547	1157	24363
1789-1818		1358	16	70	2	35	158	284	2838	18	4779
1819-1848		915	19	7	4	3	263	749	6503	71	8534
1849-1866		1250	25	25	23	132	36	725	6701	53	8970
1867-1889		3220	57	62	65	606	96	1480	ca 7000	44	12630
1890-1919		7491	200	41	131	1096	106	ca 2000	6404	129	17598

Spolu 2.	cca 1000	14234	317	205	225	1872	659	5238	29446	315	53511
Spolu	cca 1100	22233	1537	3202	538	2591	1134	8075	35993	1473	77875

Študenti z Uhorska vo veľkých regiónoch Európy od počiatkov do roku 1918

Obdobie	Univerzity Habsburskej monarchie	Iné nemecké univerzity	Na univerzitách v ostatných regiónoch Európy
pred r. 1526	cca 6000	cca 20	cca 4000
1526–1550	286	cca 301	257
1551–1600	626	cca 1487	445
1601–1650	1297	cca 1669	1142
1651–1700	2061	cca 2009	1241
1701–1750	2275	2452	1134
1751–1789	2839	2020	823
1789–1818	3293	1409	248
1819–1848	7586	937	345
1849–1866	7492	1407	137
1867–1889	ca 8576	3883	767
1890–1918	ca 8504	8787	907

(Preklad: Veronika Nováková)

Autori

Dr. Vera Bácskai, historik

(Univerzita Loránda Eötvösa, Katedra hospodárskych a spoločenskovedných dejín, Budapešť)

Mgr. Štefan Gaučík, archivár

(Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa)

PhDr. Tünde Lengyelová, CSc., historik

(Historický ústav SAV, Bratislava)

Dr. H. C. Univ. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., historik

(Trnavská univerzita, Trnava)

Dr. Ferenc Nagy, riaditeľ

(Archív župy Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nyíregyháza)

PhDr. Veronika Nováková, riaditeľka

(Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa)

Mgr. Veronika Nováková ml., archivár

(Múzeum Jána Thaina v Nových Zámkoch)

Erzsébet Orvos Szendiné, archivár

(Archív župy Hajdú-Bihar, Debrecín)

Dr. László Szögi, riaditeľ

(Archív Univerzity Loránda Eötvösa, Budapešť)